

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

L+ 1
212
10

Cornelii Taciti Libri · 1893.

HARVARD
COLLEGE
LIBRARY

**BIBLIOTHECA
SCRIPTORUM GRAECORUM ET ROMANORUM
TEUBNERIANA.**

**CORNELII TACITI
LIBRI QUI SUPERSUNT.**

QUARTUM RECOGNOVIT

CAROLUS HALM.

TOMI II FASC. II.
GERMANIAM AGRICOLAM DIALOGUM DE ORATORIBUS
CONTINENS.

EDITIO STEREOTYPA.

LIPSIAE
IN AEDIBUS B. G. TEUBNERI.
MDCCCXCHL

BIBLIOTHECA

SCRIPTORUM GRAECORUM ET ROMANORUM TEUBNERIANA.

	M. 2.		M. 2.
Aelianus ed. <i>Hercher</i> . 2 voll.	9.—	Censorinus ed. <i>Hultsch</i>	1. 30
— varia historia.	— 90	Chronica min. ed. <i>Frick</i> . 2 voll. Vol. I	6. 80
Aeneas comment. <i>Polloro</i> . ed. <i>Hug</i>	1. 35	Cicero ed. <i>Müller</i> . 5 partes (= 11 voll.	
Aeschines ed. <i>Franks</i>	— 90	= 37 fascic.)	22. 35
Aeschylli tragoediae ed. <i>Weil</i>	1. 50	— oratt. sell. ed. <i>Müller</i> . 2 partes	1. 50
— Singulae tragoediae	— 30	— edd. <i>Eberhard-Hirschfelder</i>	2. —
Ammianus M. ed. <i>Gardthausen</i> . 2 voll.	7. 20	— epistolae ed. <i>Wesenberg</i> . 2 voll.	6. —
Anacreon ed. <i>Ross</i> . Ed. II	1. —	— sel. ed. <i>Dietsch</i> . 2 partes	2. 50
Andocides ed. <i>Blass</i> . Ed. II	1. 20	Claudian, Cl., carmina ed. <i>Koch</i>	5. 60
Annae Comnenae Alexias ed. <i>Reiferscheid</i> . 2 voll.	7. 50	Cleomedes ed. <i>Ziegler</i>	2. 70
Anthimus ed. <i>Ross</i>	1. —	Commodianus ed. <i>Ludwig</i> . 2 voll.	2. 70
Antiphon ed. <i>Blass</i> . Ed. II	2. 10	Cornelius Nepos ed. <i>Fleckeisen</i>	— 30
Anthologia latina ed. <i>Riese</i> . I. 1. 2.	7. 50	Cornutus ed. <i>Lang</i>	1. 50
— lyrica ed. <i>Hiller</i> . Ed. IV	3. —	Corpusculum poesis epic. ludib. edd.	
Antoninus ed. <i>Stich</i>	1. 80	— <i>Brandt et Wachsmuth</i> . 2 voll.	6. —
Apollodorus ed. <i>Bekker</i>	1. —	Curtius Rufus ed. <i>Vogel</i>	1. 30
Apollonius Perg. ed. <i>Heiberg</i> . 2 voll.	9. —	Dares Phrygius ed. <i>Meister</i>	1. 30
Apollonius Rhodius ed. <i>Merkel</i>	1. —	Demosthenes edd. <i>Dindorf-Blass</i> .	
Appianus ed. <i>Mendelssohn</i> . 3 voll.	9. —	— 3 voll. (= 6 partes). Ed. IV min.	4. 50
Archimedes ed. <i>Heiberg</i> . 3 voll.	18. —	— 3 voll. Editio maior	7. 20
Aristophanes ed. <i>Bergk</i> . 2 voll. Ed. II	3. —	Diety Cretenis ed. <i>Meister</i>	1. 50
— Singulae comoediae	— 45	Dinarchus ed. <i>Blass</i>	1. —
Aristoteles, de partibus animal.		Dio Cassius ed. <i>Melber</i> . 5 voll. Vol. I	4. 50
ed. <i>Langhavel</i>	1. 80	Dio Chrysost. ed. <i>Dindorf</i> . 2 voll.	5. 44
— de arte poetica ed. <i>Christ</i>	— 60	Diodorus ed. <i>Vogel</i> . 5 voll. Vol. I—III	11. 24
— physica ed. <i>Prantl</i>	1. 50	Dionysius Halic. ed. <i>Jacoby</i> . Vol. I—III	9. 68
— ethica Eudemica ed. <i>Susemihl</i> .	1. 80	Diophantus ed. <i>Tannery</i> . 2 voll. Vol. I	5. —
— Nicomachea ed. <i>Susemihl</i>	1. 80	Dracontius ed. de <i>Duhn</i>	1. 24
— de coelo etc. ed. <i>Prantl</i>	1. 30	Eclogae poet. latin. ed. <i>Brandt</i>	1. —
— de coloribus, audibilibus,		— poet. graec. ed. <i>Stadtmüller</i>	2. 70
— physiogn. ed. <i>Prantl</i>	— 60	Epicorum Graec. fragm. ed. <i>Kinkel</i> . I	3. —
— politica ed. <i>Susemihl</i>	2. 40	Euclidis elem. ed. <i>Heiberg</i> . 5 voll.	24. 60
— magna moralia ed. <i>Susemihl</i>	1. 20	Eudociae violarium ed. <i>Flach</i>	7. 54
— de anima libri III ed. <i>Biehl</i>	1. 30	Euripides ed. <i>Nauck</i> . 3 voll. Ed. III.	5. 70
— ars rhetorica ed. <i>Römer</i>	2. 10	— Singulae tragoediae	— 30
— metaphysica ed. <i>Christ</i>	2. 40	Eusebius ed. <i>Dindorf</i> . 4 voll.	15. —
— fragmenta ed. <i>Ross</i>	4. 50	Eutropius ed. <i>Ruehl</i>	— 45
— oeconomica ed. <i>Susemihl</i>	1. 50	Fabulae Aesopicae ed. <i>Halm</i>	— 30
— de plantis ed. <i>Apell</i>	3. —	Fabulae Roman. ed. <i>Eberhard</i> . Vol. I	3. 75
— πολιτεία Ἀθηναίων ed. <i>Blass</i> .	1. 50	Florilegium Graec. Sing. fascic. (10)	— 45
Arriani expeditione Alex. ed. <i>Abichs</i>	1. 20	Florus ed. <i>Halm</i>	1. —
— scripta min. ed. <i>Eberhard</i>	1. 80	Frontini strategem. ed. <i>Gundermann</i>	1. 50
Athenaeus ed. <i>Kaibel</i> . 3 voll.	17. 10	Galus ed. <i>Huschke</i> . Ed. V	2. 70
Augustinus iter. ed. <i>Dombart</i> . 2 voll.	6. —	Galeni scripta min. edd. <i>Marquardt,</i>	
Anularia ed. <i>Peiper</i>	1. 50	— <i>Mueller, Helmreich</i> . 3 voll.	7. 50
Ansonius ed. <i>Peiper</i>	6. 80	Gellius ed. <i>Herts</i> . 2 voll. Ed. II	4. 20
Autolycaus ed. <i>Hultsch</i>	3. 60	Georgius Cyprinus ed. <i>Geiser</i>	5. —
Aylenus ed. <i>Breyig</i>	1. —	Heliodorus ed. <i>Bekker</i>	2. 40
Babrius ed. <i>Schneidewin</i>	— 60	Herodiasus ed. <i>Bekker</i>	1. 20
Boetius de inst. arithm. ed. <i>Friedlein</i>	5. 10	Herodotus edd. <i>Dietsch-Kallenberg</i> .	
— de consolatione ed. <i>Peiper</i>	2. 70	— 2 voll. (= 5 fascic). Ed. II	2. 70
— comm. in libr. Aristotelis περί		Herouadae mimiambi ed. <i>Crusius</i>	2. 40
— ἰσομυσίας rec. <i>Meiser</i> . 2 voll.	8. 70	Hesiodus ed. <i>Flach</i>	— 45
Buccolici Graeci ed. <i>Ahrens</i> . Ed. II.	— 60	Hesychius Milesius ed. <i>Flach</i>	— 75
Caesar ed. <i>Dinter</i> . 3 voll. Ed. mai.	3. —	Hieroclis Synecdemus ed. <i>Burckhardt</i>	1. 20
— Ed. II min.	1. 50	Hieronymi de vir. ill. lib. ed. <i>Herding</i>	2. 40
— de bello Gallico. Ed. II min.	— 75	Historia Apoll. reg. Tyr. ed. <i>Riese</i> .	
— civilis. Ed. II min.	— 60	— Ed. II	1. 40
Cassius Felix ed. <i>Ross</i>	3. —	Historici Graeci minores ed. <i>Dindorf</i> .	
Catullus ed. <i>Müller</i>	— 45	— 2 voll.	8. 25
— Tibull., Propert. ed. <i>Müller</i>	2. 70	Historicorum Rom. rell. ed. <i>Peter</i>	4. 50
Cebetis tabula rec. <i>Fraechter</i>	— 60	Homeri carm. ed. <i>Dindorf</i> . Ed. IV.	
Celsus ed. <i>Daremberg</i>	3. —	— Cum Sengenbuschii dissert. Illas	2. 25
		— Odyssea	2. 25

CORNELII TACITI

LIBRI QUI SUPERSUNT.

QUARTUM RECOGNOVIT

CAROLUS HALM.

TOMI II FASC. II.

HERMANIAM AGRICOLAM DIALOGUM DE ORATORIBUS
CONTINENS.

EDITIO STEREOTYPA.

LIPSIAE

IN AEDIBUS B. G. TEUBNERI.

MDCCXCIII.

Lt 1. 212.10

Mrs. George H. Brown

CORNELII TACITI

GERMANIA. AGRICOLA.

DIALOGUS DE ORATORIBUS.

CORNELII TACITI.
DE GERMANIA
LIBER.

1. Germania omnis a Gallis Raetisque et Panno
Rhenos et Danuvio fluminibus, a Sarmatis Dacisque metu
aut montibus separatur: cetera Oceanus ambit, l
sinus et insularum immensa spatia complectens, nuper
5 gnitis quibusdam gentibus ac regibus, quos bellum apud
Rhenus, Raeticarum Alpium inaccessis ac praecipiti ver
ortus, modico flexu in occidentem versus septentrionem
Oceano miscetur. Danuvius molli et clementer edito mo
Abnoba iugo effusus plures populos adit, donec in Po
10 cum mare sex mensibus erumpat: septimum os paludibus
hauritur.

2. Ipsos Germanos indigenas crediderim minime
aliarum gentium adventibus et hospitibus mixtos, quia
terra olim, sed classibus advehebantur qui mutare sedes quae

B = codex Vaticanus 1862. *b* = Leidensis. *C* = Vaticanus 1518. *c* = Neapolitanus. Lectiones, quibus nulla
adiecta est, exstant in omnibus aut in plerisque libris.
— Müllenhoff in commentatione, quae impressa est in 'Zeitschrift für deutsches Alterthum' IX, 223 sqq.

CORNELII (C. CORNELII *Cc*) TACITI DE ORIGINE
SITV GERMANORVM (GERMANIAE *c*) LIBER *B Cc*, C
NELII TACITI DE ORIGINE SITV. MORIBVS. AC POPV
GERMANORVM LIBER *b*, de situ Germaniae *Reifferscheid*
situ ac populis Germaniae *Wölfflin*.

1, 1 Raetisque *Cellarius*: retibusque (rae, rhe-) | 9 Abnoba
Rhenanus: arnoba vel arbonae

rebant, et inmensus ultra utque sic dixerim adversus Oceanus raris ab orbe nostro navibus aditur. quis porro, praeter periculum horridi et ignoti maris, Asia aut Africa aut Italia relicta Germaniam peteret, informem terris, asperam caelo, tristem cultu aspectuque, nisi si patria sit?

Celebrant carminibus antiquis, quod unum apud illos memoriae et annalium genus est, Tuistonem deum terra editum et filium Mannum originem gentis conditoresque. Manno tris filios adsignant, e quorum nominibus proximi Oceano Ingaevones, medii Herminones, ceteri Istaevones vocentur. quidam, ut in licentia vetustatis, pluris deo ortos plurisque gentis appellationes, Marsos Gambrivios Suebos Vandilios adfirmant, eaque vera et antiqua nomina. ceterum Germaniae vocabulum recens et nuper additum, quoniam qui primi Rhenum transgressi Gallos expulerint ac nunc Tungri, tunc Germani vocati sint: ita nationis nomen, non gentis evaluisse paulatim, ut omnes primum a victore obmetum, mox etiam a se ipsis invento nomine Germani vocarentur.

3. Fuisse apud eos et Herculem memorant, primumque omnium virorum fortium ituri in proelia canunt. sunt illis haec quoque carmina, quorum relatu, quem barditum vocant, accendunt animos futuraeque pugnae fortunam ipso cantu augurantur; terrent enim trepidantve, prout sonuit acies, nec tam vocis ille quam virtutis concentus videtur. affectatur praecipue asperitas soni et fractum murmur, obiectis ad os scutis, quo plenior et gravior vox repercussu intumescat. ceterum et Ulixen quidam opinantur longo illo

2, 4 aversus *Acidalius* | 8 si *om. b* | 10 Tuistonem *C*: tristonem *Bb*, Teutonem *Perizonius*, cf. *Mf. p. 259* | 11 conditoresque *Rhenanus*: conditorisque *Bb*, conditoris *C*, conditoremque *al.* | 13 Inguaeones *Mf. p. 250* | herminones *Bb¹C* | Istaevones *Mf.*, Iscaevones *J. Grimm* | 14 plures *C* | de eo *al.* | 15 pluresque *BC* | gambriuios *C*, gabrinios *b¹* | sueuos *BC*, item *alias* | 16 uandalios *b* | 18 ac *BC*: ut *b* | 19 nomen in nomen gentis *Acidalius*, nomen in gentis *alii* | 20 a victo *Jac. Grimm* | 3, 3 haec] *fort. heroica vel bellica* | baritum *al.* | 6 vocis. ille videtur *Rhenanus*: uoces ille (*illae*). uidentur

10 et fabuloso errore in hunc Oceanum delatum adisse Germaniae terras, Asciburgiumque, quod in ripa Rheni situm hodieque incolitur, ab illo constitutum nominatumque; aram quin etiam Ulixi consecratam, adiecto Laërtæ patris nomine, eodem loco olim repertam, monumentaque et tumulos quosdam Graecis litteris inscriptos in confinio Germaniae Raetiaeque adhuc extare. quae neque confirmare argumentis neque refellere in animo est: ex ingenio suo quisque demat vel addat fidem.

4. Ipse eorum opinioni accedo, qui Germaniae populos nullis [aliis] aliarum nationum conubiis infectos propriam et sinceram et tantum sui similem gentem extitisse arbitrantur. unde habitus quoque corporum, quamquam in tanto
5 hominum numero, idem omnibus: truces et caerulei oculi, rutilae comae, magna corpora et tantum ad impetum valida laboris atque operum non eadem patientia, minimeque sitim aestumque tolerare, frigora atque inediae caelo solove assueverunt.

5. Terra etsi aliquanto specie differt, in universum tamen aut silvis horrida aut paludibus foeda, umidior qua Gallias, ventosior qua Noricum ac Pannoniam aspicit; satis ferax, frugiferarum arborum inpatiens, pecorum fecunda, sed
5 plerumque improcera. ne armentis quidem suus honor aut gloria frontis: numero gaudent, eaeque solae et gratissimae opes sunt. argentum et aurum propitiine an irati di negaverint dubito. nec tamen affirmaverim nullam Germaniae venam argentum aurumve gignere: quis enim scrutatus est?
10 possessione et usu haud perinde adficiuntur. est videre apud illos argentea vasa, legatis et principibus eorum muneris data, non in alia vilitate quam quae humo finguntur;

8, 10 hunc] illum *Herm. Schütz* | 11 hodie quoque *Mosler* | 12 incolatur *al.* | nominatumque *ασκιρυγγιον B*, signum lacunae post nom. posuit *Haupt* | 14 eo *C* | 4, 1 opinioni *C. Meiser*: opinionibus | 2 aliis *del. Lipsius et om. Meinhardus* | 4 tamquam *C* | 5 ceruli *B¹b* | 8 assueverunt *C*: assuerunt *Bb* | 5, 1 fort. aliquantum *cf. Agr. 24* | 4 patiens *Tross* | 5 plerumque *Lipsius* | 7 propitii *C* | 10 proinde *C* | 12 alia utilitate *al.*

quamquam proximi ob usum commerciorum aurum et argentum in pretio habent formasque quasdam nostrae pecuniae adgnosunt atque eligunt: interiores simplicius et antiquius 15 permutatione mercium utuntur. pecuniam probant veterem et diu notam, serratos bigatosque. argentum quoque magis quam aurum sequuntur, nulla adfectione animi, sed quia numerus argenteorum facilius usui est promiscua ac vilia mercantibus. 20

6. Ne ferrum quidem superest, sicut ex genere telorum colligitur. rari gladiis aut maioribus lanceis utuntur: hastas vel ipsorum vocabulo frameas gerunt angusto et brevi ferro, sed ita acri et ad usum habili, ut eodem telo, prout ratio poscit, vel cominus vel eminus pugnent. et eques quidem 5 scuto frameaque contentus est, pedites et missilia spargunt, pluraque singuli, atque in immensum vibrant, nudi aut sagulo leves. nulla cultus iactatio; scuta tantum lectissimis coloribus distingunt. paucis loricae, vix uni alterive cassis aut galea. equi non forma, non velocitate conspicui. sed 10 nec variare gyros in morem nostrum docentur: in rectum aut uno flexu dextros agunt, ita coniuncto orbe, ut nemo posterior sit. in universum aestimanti plus penes peditem roboris; eoque mixti proeliantur, apta et congruente ad equestrem pugnam velocitate peditum, quos ex omni iuventute delectos ante aciem locant. definitur et numerus: centeni ex 15 singulis pagis sunt, idque ipsum inter suos vocantur, et quod primo numerus fuit, iam nomen et honor est. acies per cuneos componitur. cedere loco, dummodo rursus instes, consilii quam formidinis arbitrantur. corpora suorum etiam in 20 dubiis proeliis referunt. scutum reliquisse praecipuum flagitium, nec aut sacris adesse aut concilium inire ignominioso fas; multique superstitibus bellorum infamiam laqueo finierunt.

7. Reges ex nobilitate, duces ex virtute sumunt. nec

5, 17 argentumque *H. Schütz* | 18 affectione *C*: affectione *Bb* | 6, 7 plura *al.* | in *om.* *Bb* | 10 galea *Rhenanus*: galeae (galea est *Mützell*) | 11 varietate *b* | 12 dextros vel sinistros *Ad. Michaelis* | cuncto *B*, concto *C*, iuncto *Baehrens* | 15 dilectos *B s. l.* | 17 quod] quidem *Bb* (qui *Ritter*)

HARVARD
COLLEGE
LIBRARY

**BIBLIOTHECA
SCRIPTORUM GRAECORUM ET ROMANORUM
TEUBNERIANA.**

**CORNELII TACITI
LIBRI QUI SUPERSUNT.**

QUARTUM RECOGNOVIT

CAROLUS HALM.

TOMI II FASC. II.
GERMANIAM AGRICOLAM DIALOGUM DE ORATORIBUS
CONTINENS.

EDITIO STEREOTYPA.

LIPSIAE
IN AEDIBUS B. G. TEUBNERI.

MDCCXCIII.

fortuitum et subitum incidit, certis diebus, cum aut inchoatur
 5 luna aut impletur; nam agendis rebus hoc auspicatissimum
 initium credunt. nec dierum numerum, ut nos, sed noctium
 computant. sic constituunt, sic condicunt: nox ducere diem
 videtur. illud ex libertate vitium, quod non simul nec ut iussi
 conveniunt, sed et alter et tertius dies cunctatione coëuntium
 10 absumitur. ut turba placuit, considunt armati. silentium per
 sacerdotes, quibus tum et coërcendi ius est, imperatur. mox
 rex vel princeps, prout aetas cuique, prout nobilitas, prout
 decus bellorum, prout facundia est, audiuntur, auctoritate
 suadendi magis quam iubendi potestate. si displicuit senten-
 15 tia, fremitu aspernantur; sin placuit, frameas concutiunt
 honoratissimum adsensus genus est armis laudare.

12. Licet apud concilium accusare quoque et discrimen
 capitis intendere. distinctio poenarum ex delicto. proditores
 et transfugas arboribus suspendunt, ignavos et imbelles e
 corpore infames caeno ac palude, iniecta insuper crate, mer-
 5 gunt. diversitas supplicii illuc respicit, tamquam scelera
 ostendi oporteat, dum puniuntur, flagitia abscondi. sed e
 levioribus delictis pro modo poena: equorum pecorumque
 numero convicti multantur. pars multae regi vel civitati, pars
 ipsi, qui vindicatur, vel propinquis eius exsolvitur. eliguntur
 10 in isdem conciliis et principes, qui iura per pagos vicosque
 reddunt; centeni singulis ex plebe comites consilium simul
 et auctoritas adsunt.

13. Nihil autem neque publicae neque privatae rei nisi
 armati agunt. sed arma sumere non ante cuiquam moris, quam
 civitas suffecturum probaverit. tum in ipso concilio vel prin-
 cipum aliquis vel pater vel propinqui scuto frameaque iu-
 5 venem ornant: haec apud illos toga, hic primus iuventutis
 honos; ante hoc domus pars videntur, mox rei publicae. in

11, 10 turba Jo. Fr. Gronovius: turbae | 11 tum c: cum
 C, tamen Bb | 12 principes Perizonius | 12, 1 consilium C |
 sed et b | 7 poena Acidalius: poenarum | 8 mulctantur BC
 9 vindicavit Bb | 11 reddant Ernesti | 13, 3 tum] cum Bb
 | 4 propinquus (v corr. ex i) C, propinquus c

signis nobilitas aut magna patrum merita principis dignationem etiam adolescentulis adsignant: ceteri robustioribus ac iam pridem probatis adgregantur, nec rubor inter comites adspici. gradus quin etiam ipse comitatus habet, iudicio eius quem sectantur; magnaque et comitum aemulatio, quibus primus apud principem suum locus, et principum, cui plurimi et acerrimi comites. haec dignitas, hae vires, magno semper electorum iuvenum globo circumdari, in pace decus, in bello praesidium. nec solum in sua gente cuique, sed apud finitimas quoque civitates id nomen, ea gloria est, si numero ac virtute comitatus emineat; expetuntur enim legationibus et muneribus ornantur et ipsa plerumque fama bella profligant.

14. Cum ventum in aciem, turpe principi virtute vinci, turpe comitatu virtutem principis non adaequare. iam vero infame in omnem vitam ac probrosum superstitem principi suo ex acie recessisse: illum defendere, tueri, sua quoque fortia facta gloriae eius adsignare praecipuum sacramentum est: principes pro victoria pugnant, comites pro principe. si civitas, in qua orti sunt, longa pace et otio torpeat, plerique nobilium adolescentium petunt ultro eas nationes, quae tum bellum aliquod gerunt, quia et ingrata genti quies et facilius inter ancipitia clarescunt magnumque comitatum non nisi vi belloque tueare: exigunt enim a principis sui liberalitate illum bellatorem equum, illam cruentam victricemque frameam; nam epulae et quamquam incompti, largi tamen apparatus pro stipendio cedunt. materia munificentiae per bella et raptus. nec arare terram aut expectare annum tam facile persuaseris quam vocare hostem et vulnera mereri. pigrum quin immo et iners videtur sudore acquirere quod possis sanguine parere.

15. Quotiens bella non ineunt, non multum venatibus, plus per otium transigunt, dediti somno ciboque, fortissimus

13, 7 dignitatem *Bb soli* | 8 ceteri *Lipsius*: ceteris | 9 rubori *Ernesti* | 11 quibus] cui *Acidalius* | 13 haec vires *C¹b* | 14, 4 et tueri *Meiser* | 5 eius *om. b* | 11 tuentur *Bb soli* | a *add. Acidalius* | 15, 1 non (*ante multum*) *del. Lipsius*

quisque ac bellicosissimus nihil agens, delegata domus et penatium et agrorum cura feminis senibusque et infirmissimo
 5 cuique ex familia: ipsi hebent, mira diversitate naturae, cum idem homines sic ament inertiam et oderint quietem. mos est civitatibus ultro ac viritim conferre principibus vel armentorum vel frugum, quod pro honore acceptum etiam necessitatibus subvenit. gaudent praecipue finitimarum gentium
 10 donis, quae non modo a singulis, sed et publice mittuntur, electi equi, magna arma, phalerae torquesque; iam et pecuniam accipere docuimus.

16. Nullas Germanorum populis urbes habitari satis notum est, ne pati quidem inter se iunctas sedes. colunt discreti ac diversi, ut fons, ut campus, ut nemus placuit. vicos locant non in nostrum morem conexas et cohaerentibus aedificiis: suam quisque domum spatio circumdat, sive adversus casus ignis remedium sive incertitia aedificandi. ne caementorum quidem apud illos aut tegularum usus: materia ad omnia utuntur informi et citra speciem aut delectationem. quaedam loca diligentius inlinunt terra ita pura ac splendente,
 10 ut picturam ac liniamenta colorum imitetur. solent et subterraneos specus aperire eosque multo insuper fimo onerant, suffugium hiemis et receptaculum frugibus, quia rigorem frigorum eius modi loci molliunt, et si quando hostis advenit, aperta populatur, abdita autem et defossa aut ignorantur
 15 aut eo ipso fallunt, quod quaerenda sunt.

17. Tegumen omnibus sagum fibula aut, si desit, spina consertum: cetera intecti totos dies iuxta focum atque ignem agunt. locupletissimi veste distinguuntur, non fluitante, sicut Sarmatae ac Parthi, sed stricta et singulos artus exprimente.
 5 gerunt et ferarum pelles, proximi ripae negligenter, ulterio-

15, 5 habent *Cb* | 7 principibus aliquid *ed. vetus* | 10 *et om. C* | 11 *magnifica Bährens, insignia Köchly* | 16, 4 *longam B¹b* | 10 *lineamenta BC* | *celorum C, locorum Nipperdey, corporum Köchly* | *imitentur al. et H. Schütz* | 12 *hiemis Reifferscheid (coll. 46 et Ann. 4, 66): hiemi libri, an hieme?* | 13 *locis, em. Acidalius* | 14 [*autem*] *Muretus* | 17, 1 *figula b* | 5 *gerunt C et corr. b: ferunt Bb* | *proximi ripae exquisitius, ultiores negligenter Carrio*

res exquisitius, ut quibus nullus per commercia cultus. eligunt feras et detracta velamina spargunt maculis pellibusque beluarum, quas exterior Oceanus atque ignotum mare gignit. nec alius feminis quam viris habitus, nisi quod feminae saepius lineis amictibus velantur eosque purpura variant, partemque vestitus superioris in manicas non extendunt, nudae brachia ac lacertos; sed et proxima pars pectoris patet. quamquam severa illic matrimonia, nec ullam morum partem magis laudaveris. nam prope soli barbarorum singulis uxoribus contenti sunt, exceptis admodum paucis, qui non libidine, sed ob nobilitatem pluribus nuptiis ambiuntur.

18. Dotem non uxor marito, sed uxori maritus offert. intersunt parentes et propinqui ac munera probant, munera non ad delicias muliebres quaesita nec quibus nova nupta comatur, sed boves et frenatum equum et scutum cum framea gladioque. in haec munera uxor accipitur, atque in vicem ipsa armorum aliquid viro adfert: hoc maximum vinculum, haec arcana sacra, hos coniugales deos arbitrantur. ne se mulier extra virtutum cogitationes extraque bellorum casus putet, ipsis incipientis matrimonii auspiciis admonetur venire se laborum periculorumque sociam, idem in pace, idem in proelio passuram ausuramque: hoc iuncti boves, hoc paratus equus, hoc data arma denuntiant. sic vivendum, sic pereundum: accipere se quae liberis inviolata ac digna reddat, quae nurus accipiant rursusque ad nepotes referantur.

19. Ergo saepta pudicitia agunt, nullis spectaculorum inlecebris, nullis conviviorum irritationibus corruptae. litterarum secreta viri pariter ac feminae ignorant. paucissima in tam numerosa gente adulteria, quorum poena praesens

17, 7 vellera Bährens | 11 superiorem Ped. Voss, *Tidskr. f. Philol.* 7, 112 | 16 pluribus nos: plurimis (pluris nuptiis ambiunt Weidner *Philol.* 47, 368) | 18, 2 et] ac b | ac munera del. Lachmann, munera del. Haase priore loco, posteriore Bernhardy, tuetur Bährens coll. *Propert.* 1, 3, 25 | 12 pereundum b: periendum C, pariendum Bc (sic nubendum, sic pariendum Bährens) | 13 inviol. reddat ac digna Acidalius | reddant C | 14 rursusquae C | 19, 1 saeptae al.

5 et maritis permessa: abscisis crinibus nudatam coram propinquis expellit domo maritus ac per omnem vicum verberat agit; publicatae enim pudicitiae nulla venia: non forma, non aetate, non opibus maritum invenerit. nemo enim illic vitari videt, nec corrumpere et corrumpi saeculum vocatur. melius
 10 quidem adhuc eae civitates, in quibus tantum virgines nubunt et cum spe votoque uxoris semel transigitur. sic unum accipiunt maritum quo modo unum corpus unamque vitam, nulla cogitatio ultra, ne longior cupiditas, ne tamquam maritum, sed tamquam matrimonium ament. numerum liberorum
 15 finire aut quemquam ex agnatis necare flagitium habetur, plusque ibi boni mores valent quam alibi bonae leges.

20. In omni domo nudi ac sordidi in hos artus, in haec corpora, quae miramur, excrescunt. sua quemque mater uberibus alit, nec ancillis aut nutricibus delegantur. dominum ac servum nullis educationis deliciis dignoscas: inter eadem
 5 pecora, in eadem humo degunt, donec aetas separet ingenuos, virtus agnoscat. sera iuvenum venus, eoque inexhausta pubertas. nec virgines festinantur; eadem iuventa, similis proceritas: pares validaeque miscentur, ac roborum parentum liberi referunt. sororum filiis idem apud avunculum qui apud
 10 patrem honor. quidam sanctiorem artiolemque hunc nexum sanguinis arbitrantur et in accipiendis obsidibus magis exigunt, tamquam et animum firmiter et domum latius teneant. heredes tamen successoresque sui cuique liberi, et nullum
 15 testamentum. si liberi non sunt, proximus gradus in possessione fratres, patru, avunculi. quanto plus propinquorum, quanto maior adfinium numerus, tanto gratiosior senectus; nec ulla orbitatis pretia.

21. Suscipere tam inimicitias seu patris seu propinqui

19, 5 *abscisis vel accisis libri plerique* | 8 *invenit C* | [enim] *Nipperdey*, enimvero *Madvig*, etiam *Lipsius* | 18 *ne tam maritum quam matrimonium Meiser*, tamquam *post sed spurium videtur Gulielmo Christ* | 15 *ex natis Lipsius* | 20, 8 *aut*] *ac C* | 4 *dinoscas BC* | 9 *apud patrem b: ad patrem BC* | 12 *et in animum libri fere omnes*, et *inligent a. Ped. Voss* | 16 *quanto nos: tanto BC*, quo *c* | *gratior B sup. lin.*

quam amicitias necesse est; nec inplacabiles durant: luitur enim etiam homicidium certo armentorum ac pecorum numero recipitque satisfactionem universa domus, utiliter in publicum, quia periculosiores sunt inimicitiae iuxta libertatem. 5

Convictibus et hospitibus non alia gens effusius indulget. quemcumque mortalium arcere tecto nefas habetur; pro fortuna quisque apparatis epulis excipit. cum defecere, qui modo hospes fuerat, monstrator hospitii et comes; proximam domum non invitati adeunt. nec interest: pari humanitate 10 accipiuntur. notum ignotumque quantum ad ius hospitis nemo discernit. abeunti, si quid poposcerit, concedere moris; et poscendi in vicem eadem facilitas. gaudent muneribus, sed nec data imputant nec acceptis obligantur. [victus inter hospites comis.] 15

22. Statim e somno, quem plerumque in diem extrahunt, lavantur, saepius calida, ut apud quos plurimum hiems occupat. lauti cibum capiunt: separatae singulis sedes et sua cuique mensa. tum ad negotia nec minus saepe ad convivia procedunt armati. diem noctemque continuare potando nulli 5 probrum. crebrae, ut inter vinolentos, rixae raro conviciis, saepius caede et vulneribus transiguntur. sed et de reconciliandis invicem inimicis et iungendis adfinitatibus et adsciscendis principibus, de pace denique ac bello plerumque in conviviis consultant, tamquam nullo magis tempore aut ad sim- 10 plices cogitationes pateat animus aut ad magnas incalescat. gens non astuta nec callida aperit adhuc secreta pectoris licentia loci; ergo detecta et nuda omnium mens. postera die retractatur, et salva utriusque temporis ratio est: deliberant, dum fingere nesciunt, constituunt, dum errare non possunt. 15

21, 6 aliqua Bb | 12 poposcerunt B, poposceris b 1 m. | 14 verba inclusa Bletorius ex nota marginali illata censet | 15 communis Longolius (cf. W. Christ, Jahrb. f. Philol. 1876, 336), vinclum i. h. comitas Lachmann | 22, 1 e] enim B et 1 m. b | 2 occupet Prammer, at cf. 17, 6, ubi est (non sit) supplendum est | 7 sed de C | 12 adhuc] ad hec B, adhec b (adhuc suspectum Pichenae) | 13 loci Bb corr. | mens. postera] sic distinguit Passow | 14 res retractatur Meiser

23. Potui humor ex hordeo aut frumento, in qua
 similitudinem vini corruptus: proximi ripae et vinum
 cantur. cibi simplices, agrestia poma, recens fera au
 5 concretum: sine apparatu, sine blandimentis expellunt fa
 adversus sitim non eadem temperantia. si indulseris ebr
 suggerendo quantum concupiscunt, haud minus facile
 quam armis vincentur.

24. Genus spectaculorum unum atque in omni
 idem. nudi iuvenes, quibus id ludicrum est, inter gladi
 atque infestas frameas saltu iaciunt. exercitatio artem
 vit, ars decorem, non in quaestum tamen aut merce
 5 quamvis audacis lasciviae pretium est voluptas spectan
 aleam, quod mirere, sobrii inter seria exercent, tanta luc
 perdendive temeritate, ut, cum omnia defecerunt, ext
 ac novissimo iactu de libertate ac de corpore conten
 victus voluntariam servitutem adit: quamvis iuvenior, q
 10 vis robustior adligari se ac venire patitur. ea est in re |
 pervicacia; ipsi fidem vocant. servos condicionis huius
 commercia tradunt, ut se quoque pudore victoriae exsol

25. Ceteris servis non in nostrum morem, discripti
 familiam ministeriis, utuntur: suam quisque sedem,
 penates regit. frumenti modum dominus aut pecoris
 vestis ut colono iniungit, et servus hactenus paret: c
 5 domus officia uxor ac liberi exsequuntur. verberare se
 ac vinculis et opere coërcere rarum: occidere solent,
 disciplina et severitate, sed impetu et ira, ut inimicum,
 quod impune est. liberti non multum supra servos sunt,
 aliquod momentum in domo, numquam in civitate, exc
 10 dumtaxat iis gentibus quae regnantur. ibi enim et super
 genuos et super nobiles ascendunt: apud ceteros im
 libertini libertatis argumentum sunt.

24, 3 parat C | 4 mercede C | 5 expectantium BC |
 fecerint b | 12 se quisque H. Schütz | 25, 1 descriptis, em.
 ferscheid | 2 ministris Bb¹ | 4 ut] et C | 8 liberti. argum.
 haec Bb post ignorantur (c. 26 extr.) habent, sed b hic q
 in marg. habet hac nota adiecta: in hoc loco potius | 12
 om. O

26. Faenus agitare et in usuras extendere ignotum; ideoque magis servatur quam si vetitum esset. agri pro numero cultorum ab universis [vices] occupantur, quos mox inter se secundum dignationem partiuntur; facilitatem partiendi camporum spatia praestant. arva per annos mutant, et superest ager. nec enim cum ubertate et amplitudine soli labore contendunt, ut pomaria conserant et prata separent et hortos rigent: sola terrae seges imperatur. unde annum quoque ipsum non in totidem digerunt species: hiems et ver et aestas intellectum ac vocabula habent, autumnus perinde nomen ac bona ignorantur.

27. Funerum nulla ambitio: id solum observatur, ut corpora clarorum virorum certis lignis cremantur. struem rogi nec vestibus nec odoribus cumulant: sua cuique arma, quorundam igni et equus adicitur. sepulcrum caespes erigit: monumentorum arduum et operosum honorem ut gravem defunctis asperrantur. lamenta ac lacrimas cito, dolorem et tristitiam tarde ponunt. feminis lugere honestum est, viris meminisse.

Haec in commune de omnium Germanorum origine ac moribus accepimus: nunc singularum gentium instituta ritusque, quatenus differant, quaeque nationes e Germania in Gallias commigraverint, expediam.

28. Validiores olim Gallorum res fuisse summus auctorum divus Iulius tradit; eoque credibile est etiam Gallos in Germaniam transgressos: quantulum enim amnis obstabat quominus, ut quaeque gens evaluerat, occuparet permutaretque sedes promiscuas adhuc et nulla regnorum potentia divisas? igitur inter Hercyniam silvam Rhenumque et Moenum amnes

26, 1 ignominiosum *Thiersch* | 2 aversantur *Salmasius*, vitatur *Ritter* | 3 vices *C*, in vices *B*, invicem *b*, vicis *al.* (per vicos *Pichena*, nos *inclusimus*) | 5 praestant *BC*: praebent *b* et *B s. l.* | 6 laborare *b¹* et margo *B* | 7 ut hortos *Bb¹*, aut *h. Nipperdey* | 27, 1 observant *b* | 11 quaeque nos: quae (quae.. commigraverint *inclusit Reifferscheid auctore Heimsoetho*) | nationes e Galliis in Germaniam, e Germania *Nipperdey* | 28, 1 auctor *Bb* | 6 igitur quantum agri porrigitur inter *Wölflin* | hircyniam *Bb¹*

Helvetii, ulteriora Boii, Gallica utraque gens, tenuere. man
 adhuc Boihaemi nomen significatque loci veterem memoria
 quamvis mutatis cultoribus. sed utrum Aravisci in Pannonia
 10 ab Osis [Germanorum natione] an Osi ab Araviscis in Gerr
 niam commigraverint, cum eodem adhuc sermone institu
 moribus utantur, incertum est, quia pari olim inopia ac libe
 tate eadem utriusque ripae bona malaque erant. Treveri
 Nervii circa adfectionem Germanicae originis ultro am
 15 tiosi sunt, tamquam per hanc gloriam sanguinis a similit
 dine et inertia Gallorum separentur. ipsam Rheni ripam ha
 dubie Germanorum populi colunt, Vangiones, Triboci, N
 metes. ne Ubii quidem, quamquam Romana colonia esse m
 ruerint ac libentius Agrippinenses conditoris sui nomi
 20 vocentur, origine erubescunt, transgressi olim et experimen
 fidei super ipsam Rheni ripam collocati, ut arcerent, non
 custodirentur.

29. Omnium harum gentium virtute praecipui Bata
 non multum ex ripa, sed insulam Rheni amnis colunt, Cha
 torum quondam populus et seditione domestica in eas sed
 transgressus, in quibus pars Romani imperii fierent. man
 5 honos et antiquae societatis insigne; nam nec tributis co
 temnantur nec publicanus atterit; exempti oneribus et coll
 tionibus et tantum in usum proeliorum sepositi, velut te
 atque arma, bellis reservantur. est in eodem obsequio
 Mattiacorum gens; protulit enim magnitudo populi Roma
 10 ultra Rhenum utraque veteres terminos imperii reverentiar
 ita sede finibusque in sua ripa, mente animoque nobiscu
 agunt, cetera similes Batavis, nisi quod ipso adhuc terr
 suae solo et caelo acrius animantur.

28, 7 utraque *om. b* | 8 boihemi *vel* boiemi *plerique*; *scriptura nominis v. Mf. p. 242* | 8 signatque *bc* | coli *Weidn Philol. 41, 367* | 10 boiis *BbC*, osis *margo b* | [Germanoru natione] *Passow, cf. c. 43* | 12 quia] qui *Bb¹* | 14 Nerv *Rhenanus*: Neruli | germanae *b* | 17 dubii *Heinsius* | treboci | 18 ne Ubii *Gruter*: nubii | 19 e conditoris *Acidalius* | 29, batavi *b*, batavii *BC* | 2 catorum *B¹b*, *item alias in hoc mine* | 5 conteruntur *Ursinus* | 9 matiacorum *C* | 12 bataviis

Non numeraverim inter Germaniae populos, quamquam
rans Rhenum Danuviumque conederint, eos qui decumates 15
gros exercent: levissimus quisque Gallorum et inopia audax
lubiae possessionis solum occupavere; mox limite acto pro-
notisque praesidiis sinus imperii et pars provinciae habentur.

30. Ultra hos Chatti: initium sedis ab Hercynio saltu in-
ohatur, non ita effusis ac palustribus locis, ut ceterae civita-
es, in quas Germania patescit: durant siquidem colles, pau-
atim rarescunt, et Chattos suos saltus Hercynius prosequitur
imul atque deponit. duriora genti corpora, stricti artus, mi- 5
ax vultus et maior animi vigor. multum, ut inter Germanos,
ationis ac sollertiae: praepone electos, audire praeposi-
os, nosse ordines, intellegere occasiones, differre impetus,
lisponere diem, vallare noctem, fortunam inter dubia, vir-
utem inter certa numerare, quodque rarissimum nec nisi 10
Romanae disciplinae concessum, plus reponere in duce quam
n exercitu. omne robur in pedite, quem super arma ferra-
mentis quoque et copiis onerant: alios ad proelium ire vi-
deas, Chattos ad bellum. rari excursus et fortuita pugna.
equestrium sane virium id proprium, cito parere victoriam, 15
cito cedere: velocitas iuxta formidinem, cunctatio propior
constantiae est.

31. Et aliis Germanorum populis usurpatum raro et pri-
vata cuiusque audentia apud Chattos in consensum vertit, ut
primum adoleverint, crinem barbamque submittere, nec nisi
roste caeso exuere votivum obligatumque virtuti oris habi-
tum. super sanguinem et spolia revelant frontem, seque 5
um demum pretia nascendi rettulisse dignosque patria ac
arentibus ferunt: ignavis et imbellibus manet squalor. for-
issimus quisque ferreum insuper anulum (ignominiosum id

29, 14 numeraverimus C | 15 danubiumque Bb | 30, 1 inco-
atur B: inchoant (inchoant) plerique; lectio totius loci incerta
3 durans b corr. | paulatimque Rhenanus, an sed paulatim? |
atque C et corr. b: ac Bb | 9 diem] aciem Weidner | 11 Ro-
nanae] ratione C | 14 raro C | 15 parere Heraeus: parare, cf.
2, 3 | 16 cedere: ceteris velocitas Eussner | 31, 1 [Et] Reif-
erscheid | rara B¹ | 6 noscendi plerique

genti) velut vinculum gestat, donec se caede hostis ab
 10 vat. plurimis Chattorum hic placet habitus, iamque can
 insignes et hostibus simul suisque monstrati. omnium pe
 hos initia pugnarum; haec prima semper acies, visu ne
 nam ne in pace quidem cultu mitiore mansuescunt. nulli
 mus aut ager aut aliqua cura: prout ad quemque ven
 15 aluntur, prodigi alieni, contemptores sui, donec exsang
 senectus tam durae virtuti impares faciat.

32. Proximi Chattis certum iam alveo Rhenum, qui
 terminus esse sufficiat, Usipi ac Tencteri colunt. Tenc
 super solitum bellorum decus equestris disciplinae arte pi
 cellunt; nec maior apud Chattos peditum laus quam Tenc
 5 ris equitum. sic instituere maiores: posterius imitantur. hi
 sus infantium, haec iuvenum aemulatio: perseverant ser
 inter familiam et penates et iura successionum equi tradunt
 excipit filius, non ut cetera, maximus natus, sed prout fe
 bello et melior.

33. Iuxta Tencteros Bructeri olim occurrebant: ni
 Chamavos et Angrivarios inmigrasse narratur, pulsus B
 cteris ac penitus excisis vicinarum consensu nationum,
 5 superbiae odio seu praedae dulcedine seu favore quod
 erga nos deorum; nam ne spectaculo quidem proelii invid
 super sexaginta milia non armis telisque Romanis, sed qu
 magnificentius est, oblectationi oculisque ceciderunt. man
 quaeso, duretque gentibus, si non amor nostri, at ce
 odium sui, quando urgentibus imperii fatibus nihil iam pr
 10 stare fortuna maius potest quam hostium discordiam.

34. Angrivarios et Chamavos a tergo Dulgubnii et C
 suarii cludunt aliaeque gentes haud perinde memoratae
 fronte Frisii excipiunt. maioribus minoribusque Frisii

81, 9 absoluerit *b*¹ | 10 plurimis] ferocissimis *Nipperd*
 11 et *b* s. l. | 12 visu torva *Freinsheim* | 13. cultu *C*: vultu
 | 15 exangues *b* | 32, 9 et bello melior *Muretus* | 33, 2 c
 manos *b* | angrivarios *b*¹, anguiarios *C* | 3 fort. excisis
 urgentibus iam *Bb*, in urgentibus *C*, ingruentibus *Bähre*
 34, 1 Dulgubnii *Jac. Grimm*: dulgibini, dulgitubini etc. l
) occasuarii *C*, thasuarii (ta..) *Bb* | 2 cludunt *b*²

abulum est ex modo virium. utraeque nationes usque ad Oceanum Rheno praetexuntur ambiuntque inmensos insuper 5
acus et Romanis classibus navigatos. ipsum quin etiam Oceanum illa temptavimus: et superesse adhuc Herculis columnas fama vulgavit, sive adiit Hercules, seu quidquid ubique magnificentum est, in claritatem eius referre consensimus. nec defuit audientia Druso Germanico, sed obstitit Oceanus in se simul 10
atque in Herculem inquiri. mox nemo temptavit, sanctiusque ac reverentius visum de actis deorum credere quam scire.

35. Hactenus in occidentem Germaniam novimus; in septentrionem ingenti flexu recedit. ac primo statim Chaucorum gens, quamquam incipiat a Frisiis ac partem litoris occupet, omnium quas exposui gentium lateribus optenditur, donec in Chattos usque sinuetur. tam inmensum terrarum 5
spatium non tenent tantum Chauca, sed et implent, populus inter Germanos nobilissimus, quique magnitudinem suam malit iustitia tueri. sine cupiditate, sine impotentia, quieti secretique nulla provocant bella, nullis raptibus aut latrociniiis populantur. id praecipuum virtutis ac virium argumentum 10
est, quod, ut superiores agant, non per iniurias adsequuntur; prompta tamen omnibus arma ac, si res poscat [exercitus], plurimum virorum equorumque; et quiescentibus eadem fama.

36. In latere Chaucorum Chattorumque Cherusci nimiam ac marcentem diu pacem inaccessiti nutrierunt: idque iucundius quam tutius fuit, quia inter inpotentes et validos falso quiescas: ubi manu agitur, modestia ac probitas nomina superiorum sunt. ita qui olim boni aequique Cherusci, nunc 5

34, 8 tētanimus (tent.) BbC | magnificentum C et in rasura
B: magnu; B | 9 consuevimus al. | 10 et Germanico Freinsheim, Druso, Neroni, Germanico Gruber coll. c. 37 | 35, 2 recedit Heraeus: redit | primum Ritter | cancorum b | 3 Frisis BbC | 5 tam Cb²: Nam Bb | 7 suam om. C | malit C: malint b¹, maluit Bb² | 10 idque Lipsius | 12 ac] et b | [exercitus] Walch em. Liv. p. 273, exercitui Heraeus | 13 plurimum enim Reifferscheid | 36, 3 potentes Meiser | 4 nomina (sc. inania) superiori Heinsius: nomine superioris libri (nomina superioris Puteolanus, fort. ignominiae superiori sunt)

inertes ac stulti vocantur: Chattis victoribus fortuna in sapientiam cessit. tracti ruina Cheruscorum et Fosi, contermina gens, adversarum rerum ex aequo socii sunt, cum in secundis minores fuissent.

37. Eundem Germaniae sinum proximi Oceano Cimbrum tenent, parva nunc civitas, sed gloria ingens. veterisque famae lata vestigia manent, utraque ripa castra ac spatia quorum ambitu nunc quoque metiaris molem manusque gentis et tam magni exitus fidem. sescentimum et quadragesimum annum urbs nostra agebat, cum primum Cimbrorum audita sunt arma Caecilio Metello et Papirio Carbone consulibus. ex quo si ad alterum imperatoris Traiani consulatum computemus, ducenti ferme et decem anni colliguntur: tam diu Germania vincitur. medio tam longi aevi spatio multum in vicem damna. non Samnis, non Poeni, non Hispaniae Galliaeve, ne Parthi quidem saepius admonere: quippe regni Arsacis acrior est Germanorum libertas. quid enim aliud nobis quam caedem Crassi, amisso et ipse Pacoro, infra Ventidium deiectus Oriens obiecerit? at Germani Carbone Cassio et Scauro Aurelio et Servilio Caepione Gnaeque Mallio fuis vel captis quinque simul consulares exercitus populo Romano, Varum trisque cum eo legiones etiam Caesari abstulerunt; nec impune C. Marius in Italia, divus Julius in Gallia, Drusus ac Nero et Germanicus in suis ex sedibus perculerunt: mox ingentes Gai Caesaris minae ludibrium versae. inde otium, donec occasione discordiae nostrae et civilium armorum expugnatis legionum hiberniae etiam Gallias adfectavere; ac rursus inde pulsus proximis temporibus triumphati magis quam victi sunt.

36, 7 tacti *plerique* | fosi *C et corr. b: fusi Bb* | 37, 1 *et* *tum b* | 3 *late al.* | 4 *ambitum B¹C* | 7 *et] ac C, an delendum* | 14 *et ipso et ipse BbC* | 16 *L. Cassio Ritter* | *Gnaeque nos: Marco quoque vel Marcoque libri (Cn. quoque Ernesti)* | 17 *Manlio (Mālio B) plerique* | 18 *populi romani (ro.) Bb* | *tresque legiones cum eo C* | 19 *Caesari Augusto Ritter* | *abspulerunt b* | 24 *inde pulsus in proximis b, pulsus inde (na s. l.) proximis B (inde depulsi p. Heracus)*

38. Nunc de Suebis dicendum est, quorum non una, ut Chattorum Tencterorumve gens; maiorem enim Germaniae partem optinent, propriis adhuc nationibus nominibusque discreti, quamquam in commune Suebi vocentur. insigne gentis obliquare crinem nodoque substringere: sic Suebi a ceteris Germanis, sic Sueborum ingenui a servis separantur. in aliis gentibus seu cognatione aliqua Sueborum seu, quod saepe accidit, imitatione, rarum et intra iuventae spatium, apud Suebos usque ad canitiem horrentem capillum retorquent, ac saepe in ipso vertice religant; principes et ornatiorem habent. ea cura formae, sed innoxia; neque enim ut ament amenturve, in altitudinem quandam et terrorem adituri bella compti [ut] hostium oculis ornantur.

39. Vetustissimos nobilissimosque Sueborum Semnones memorant; fides antiquitatis religione firmatur. stato tempore in silvam auguriis patrum et prisca formidine sacram omnes eiusdem sanguinis populi legationibus coeunt caesoque publice homine celebrant barbari ritus horrenda primordia. est et alia luco reverentia: nemo nisi vinculo ligatus ingreditur, ut minor et potestatem numinis prae se ferens. si forte prolapsus est, attolli et insurgere haud licitum: per humum evolvuntur. eoque omnis superstitio respicit, tamquam inde initia gentis, ibi regnator omnium deus, cetera subiecta atque parentia. adicit auctoritatem fortuna Semnorum: centum pagi iis habitantur, magnoque corpore efficitur ut se Sueborum caput credant.

38, 4 quamvis *b* corr. ex quam | 9 retorquent *Madvig*: retro sequuntur (secuntur, sequentem *C*) *libri* (retrosum agunt *Haupt*, recurvant *Lachmann*, retorquere suetum *nos quondam*) | 10 ipso (solo *s. l.*) *b*, solo (ipso *s. l.*) *B*, ipso solo *C* | vertici *Lachmann*, cortice *Nipperdey* | religant *al.*: religatur *Bb*, ligant *C* | 11 innoxia *Muretus*: innoxie | 12 adituri bella in altit. qu. et terrorem *Acidalius* | 13 comptius hostium *Lachmann*, nos ut *inclusimus* | armantur *B¹b²* | 39, 1 vetustissimos se *plerique*, se *om. c* et 2 *alii* | senones *b¹*, semones *BC*, senones *l. v. in B* | 3 patrium *BCb¹* | sacrum *BCb¹* | 4 omnis *C* | eiusdemq; *B* | 8 est *om. C* | 12 pagi iis habitantur *Brotier*: pagis habitantur (pagis habitant *Ernesti*)

40. Contra Langobardos paucitas nobilitat: plurimis ac valentissimis nationibus cincti non per obsequium, sed proeliis ac periclitando tuti sunt. Reudigni deinde et Aviones et Anglii et Varini et Eudoses et Suardones et Nuitones fluminibus aut silvis muniuntur. nec quicquam notabile in singulis, nisi quod in commune Nerthum, id est Terram matrem, colunt eamque intervenire rebus hominum, invehi populis arbitrantur. est in insula Oceani castum nemus, dicatumque in eo vehiculum, veste contactum; attingere uni sacerdoti concessum. is adesse penetrali deam intellegit vectamque bubus feminis multa cum veneratione prosequitur. laeti tunc dies, festa loca, quaecumque adventu hospitiisque dignatur. non bella ineunt, non arma sumunt; clausum omne ferrum; pax et quies tunc tantum nota, tunc tantum amata, donec idem sacerdos satiata conversatione mortalium deam templo reddat. mox vehiculum et vestes et, si credere velis, numen ipsum secreto lacu abluitur. servi ministrant, quos statim idem lacus haurit. arcanus hinc terror sanctaque ignorantia, quid sit illud, quod tantum perituri vident.

41. Et haec quidem pars Sueborum in secretiora Germaniae porrigitur: propior, ut, quo modo paulo ante Rhenum, sic nunc Danuvium sequar, Hermundurorum civitas, fida Romanis; eoque solis Germanorum non in ripa commercium, sed penitus atque in splendidissima Raetiae provinciae colonia. passim sine custode transeunt; et cum ceteris gentibus arma modo castraque nostra ostendamus, his domos villasque patefecimus non concupiscentibus. in Hermunduris Albi oritur, flumen inclutum et notum olim; nunc tantum auditur.

42. Iuxta Hermunduros Naristi ac deinde Marcomani et

40, 1 Largobardos *B*, logobardos *b*, longobardos *C* | nobilitas *BCb* | 3 ac *Bb*: et *C* | Reudigni *C*, Veusdigni *Bb*¹, cf. *Mf.* p. 257 | 4 Suarines *BCb*, sed in *b* Suardones correctum, cf. *Mf.* p. 256 | Nuithones *B*, nurtones *b*¹ | 6 Neithum *Bb*¹, Herthum *Rhenanus*, Hertham *coni. alii* | 8 castrum *C*, vastum *Freinsheim* | 9 eo *Rhenanus*: ea | 14 nota] in mota *Freudenberg* | tunc amata *Heracius* | 19 illud] id *C* | 41, 1 Sueborum *Rhenanus*: uerborum | 42, 1 Narisci *margo b*, Varisti *Mf.* p. 244 | marcomani *b*¹, item alias

Quadi agunt. praecipua Marcomanorum gloria viresque, atque ipsa etiam sedes pulsis olim Boiis virtute parta. nec Naristi Quadive degenerant. eaque Germaniae velut frons est, quatenus Danuvio praecingitur. Marcomanis Quadisque usque ad nostram memoriam reges manserunt ex gente ipsorum, nobile Marobodui et Tudri genus (iam et externos patiuntur), sed vis et potentia regibus ex auctoritate Romana. raro armis nostris, saepius pecunia iuvantur, nec minus valent.

43. Retro Marsigni, Cotini, Osi, Buri terga Marcomanorum Quadorumque claudunt. e quibus Marsigni et Buri sermone cultuque Suebos referunt: Cotinos Gallica, Osos Pannonica lingua coarguit non esse Germanos, et quod tributa patiuntur. partem tributorum Sarmatae, partem Quadi ut alienigenis imponunt: Cotini, quo magis pudeat, et ferrum effodiunt. omnesque hi populi pauca campestrium, ceterum saltus et vertices montium iugumque insederunt. dirimit enim scinditque Suebiam continuum montium iugum, ultra quod plurimae gentes agunt, ex quibus latissime patet Lu-
giorum nomen in plures civitates diffusum. valentissimas nominasse sufficiet, Harios, Helveconas, Manimos, Elisios, Nahanarvalos. apud Nahanarvalos antiquae religionis lucus ostenditur. praesidet sacerdos muliebri ornatu, sed deos interpretatione Romana Castorem Pollucemque memorant. ea vis numini, nomen Alcis. nulla simulacra, nullum peregrinae superstitionis vestigium; ut fratres tamen, ut iuvenes venerantur. ceterum Harii super vires, quibus enumeratos Paulo ante populos antecedunt, truces insitae feritati arte ac tempore lenocinantur: nigra scuta, tincta corpora; atras ad

42, 3 etiam ipsa *b* | bois *BC* | parta *C*: parata *Bb* | 5 praecingitur *Tagmann*: peragitur *libri* | 6 mansere *B* | 7 marobodui *B* | 43, 1 gotini *BbC*, item *infra*, sed *v. 6 C* Cotini | [iugumque] *Acidalius*, [montium iugumque] *Reifferscheid* | 10 Egiorum *Bb*, sed *e in y (i) corr.*, leugiorum *C* | 12 Carios vel Charios) Helvaeonas *Mf. p. 246 et 248* | Heluetonas *B¹*, Helveconas *C* | 13 naharualos *Bb utroque loco*, sed *priore B¹* nahanarualos, *cf. Mf. p. 248* | 15 memorat *Bb* | 16 aleis *b* Alces vel Alci *Nipperdey*) | 18 arii *al.*, alii *BbC* | 19 truces *Seroaldus*: trucis

proelia noctes legunt ipsaque formidine atque umbra fera exercitus terrorem inferunt, nullo hostium sustinente novum ac velut infernum adspectum; nam primi in omnibus proelii oculi vincuntur.

44. Trans Lugios Gotones regnantur, paulo iam adductius quam ceterae Germanorum gentes, nondum tamen supra libertatem. protinus deinde ab Oceano Rugii et Lemovici; omniumque harum gentium insigne rotunda scuta, bisque ves gladii et erga reges obsequium.

Suionum hinc civitates, ipso in Oceano, praeter virorum armaque classibus valent. forma navium eo differt, quod utrimque prora paratam semper adpulsui frontem agit. navis velis ministrant nec remos in ordinem lateribus adiungunt solutum, ut in quibusdam fluminum, et mutabile, ut ripa poscit, hinc vel illinc remigium. est apud illos et opibus honos, eoque unus imperitat, nullis iam exceptionibus, nec precario iure parendi. nec arma, ut apud ceteros Germanos, in promiscuo, sed clausa sub custode, et quidem servata quia subitos hostium incursus prohibet Oceanus, otiosos porro armatorum manus facile lasciviunt: enimvero neque nobilem neque ingenuum, ne libertinam quidem armis praefigere regia utilitas est.

45. Trans Suionas aliud mare, pigrum ac prope inertum, quo cingi cludique terrarum orbem hinc fides, quo extremus cadentis iam solis fulgor in ortum edurat adeo clarus, ut sidera hebetet; sonum insuper emergentis audiri fortissimasque equorum et radios capitis adspici persuasio adicienda illuc usque, si fama vera, tantum natura. ergo iam dextera

44, 1 ligios *b* | gothones *BbC*, cf. *Mf. p. 244* | regnantur *c*: regnant *BbC* | 3 lemonii *b¹*, v. *Mf. 252* | 6 ipso *Cc*: ipso *B*, ipsae *b* (sitae *Rhenanus*) | oceanum *Bb¹* | 9 ministrantur *em. Lipsius* | 11 vel hic illinc *b¹* | 12 non] nec *Cc* | 13 iure imperandi *Passow* | 14 in] neq; *C* | promiscuo *c* | 15 otiosae *Colerus*: ociosa | 18 subtilitas *Madvig* | 45, 1 suiones *b* | 2 claudens *Cc* | 3 ortus *Cc* | 4 emergentis *om. C*, se emergentis *Lipsius*, emergentis *Colerus*, emergentis *Bergk* | formas *C* | 5 equorum *Colerus*: deorum (formaeque decorem *Heinsius*) | 6 si *Grotius* et (usque tantum natura, et fama vera *Döderlein*, usque

Suebici maris litore Aestiorum gentes adluuntur, quibus ritus habitusque Sueborum, lingua Britannicae propior. matrem deum venerantur. insigne superstitionis formas ap-
 10
 prum gestant: id pro armis omnique tutela securum deae cultorem etiam inter hostis praestat. rarus ferri, frequens fustium usus. frumenta ceterosque fructus patientius quam pro solita Germanorum inertia laborant. sed et mare scrutantur, ac soli omnium succinum, quod ipsi glaesum vocant, inter vada atque in ipso litore legunt. nec quae natura quaeve ratio
 15
 gignat, ut barbaris, quaesitum compertumve; diu quin etiam inter cetera eiectione maris iacebat, donec luxuria nostra dedit nomen. ipsis in nullo usu: rude legitur, informe perferitur, pretiumque mirantes accipiunt. succum tamen arborum esse intellegas, quia terrena quaedam atque etiam volu-
 20
 cria animalia plerumque interiacent, quae implicata humore mox durescente materia cluduntur. fecundiora igitur nemora lucosque sicut Orientis secretis, ubi tura balsamaque sudantur, ita Occidentis insulis terrisque inesse crediderim, quae vicini solis radiis expressa atque liquentia in proximum
 25
 mare labuntur ac vi tempestatum in adversa litora exundant. si naturam succini admoto igni temptes, in modum taedae accenditur alitque flammam pinguem et olentem; mox ut in picem resinamve lentescit.

Suionibus Sitionum gentes continuantur. cetera similes
 30
 uno differunt, quod femina dominatur: in tantum non modo a libertate sed etiam a servitute degenerant.

46. Hic Suebiae finis. Peucinatorum Venedorumque et Fen-
 fama, ultra tant. nat. *Nipperdey*) | 45, 7 estiorum *b*, cf. *Mf.*
p. 225 | adluuntur *C*: abluuntur *Bb* | 10 omnique *Lipsius et*
cod. Turic.: omniumque (hominumque *Urlichs*) | 11 hostes *C* |
 13 fort. elaborant | 14 succinum *b* | glesum *libri* | 19 succum
 18 *C* | 21 intus tralucent *Bergk* | 23 thura *c* | sudantur *Cc*: su-
 22 rant *Bb* | 25 quae vicini] quia succina *Conr. Hofmann*, succina-
 23 tae *Reifferscheid* | radius *BbC* | expressa, ea regelantia *Lach-*
 24 *mann* | 26 labuntur, ea vi *Döderlein* | exudant *C* | 27 igne *BC*
 28 tates *BbC* | 30—32 Suionibus . . degenerant *H. Schütz post*
 29 *cap. 44 ponenda censet* | 30 sithonum *b* | gens continuatur *Bb*¹
 46, 1 hi *b* | finis *Puteolanus*: fines | Venetorumque, emenda-
 47 *et Rhenanus*

norum nationes Germanis an Sarmatis adscribam dubito, quam-
 quam Peucini, quos quidam Bastarnas vocant, sermone cultu,
 sede ac domiciliis ut Germani agunt. sordes omnium ac tor-
 5 por: ora procerum conubiis mixtis nonnihil in Sarmatarum ha-
 bitum foedantur. Venedi multum ex moribus traxerunt; nam
 quidquid inter Peucinos Fennoque silvarum ac montium eri-
 gitur latrocinis pererrant. hi tamen inter Germanos potius
 referuntur, quia et domos figunt et scuta gestant et pedum
 10 usu et pernecitate gaudent: quae omnia diversa Sarmatis sunt
 in plastro equoque viventibus. Fennis mira feritas, foeda
 paupertas: non arma, non equi, non penates; victui herbae
 vestitui pelles, cubili humus: solae in sagittis opes, quas in-
 opia ferri ossibus asperant. idemque venatus viros pariter ac
 15 feminas alit; passim enim comitantur partemque praedae pe-
 tunt. nec aliud infantibus ferarum imbriumque suffugium
 quam ut in aliquo ramorum nexu contegantur: huc redeunt
 iuvenes, hoc senum receptaculum. sed beatius arbitrantur
 quam ingemere agris, inlaborare domibus, suas alienasque
 20 fortunas spe metuque versare: securi adversus homines, se-
 curi adversus deos rem difficillimam adsecuti sunt, ut illi
 ne voto quidem opus esset. cetera iam fabulosa: Hellusios et
 Oxionas ora hominum voltusque, corpora atque artus ferarum
 gerere: quod ego ut incertum in medio relinquam.

46, 4 ut Germani — — Sarmatis (v. 10) om. C | 5 ora pro-
 cerum *Heracus*: ora om. *libri* (Peucinorum ora nos *quondam*
 at corpora Peucinorum *Mützell*) | mixtos Bc, mistos *b*¹ | 6 Ve-
 neti (-thi) *plerique* | 8 et hi *Reifferscheid* | 9 pedum *Lipsius*
 pecudum *Bb*, peditum *b*²c | 13 opes *Meiser coll. c. 5*: spes
 17 in obliquo *Heinsius* | 21 difficillimam Cc: difficilem B
 | sunt om. *b* | 22 opus ait *Rhenanus* | 23 oxionas (-es B) B
sed in utroque etionas sup. lin., exionas C, cf. Mf. p. 256 | 24
 medio nos: mediū *libri*.

CORNELII TACITI
DE VITA ET MORIBUS
IULII AGRICOLAE
LIBER.

1. Clarorum virorum facta moresque posteris tradere, antiquitus usitatum, ne nostris quidem temporibus quamquam incuriosa suorum aetas omisit, quotiens magna aliqua ac nobilis virtus vicit ac supergressa est vitium parvis magnisque civitatibus commune, ignorantiam recti et invidiam. sed apud priores ut agere digna memoratu pronum magisque in aperto erat, ita celeberrimus quisque ingenio ad prodendam virtutis memoriam sine gratia aut ambitione bonae tantum conscientiae pretio ducebatur. ac plerique suam ipsi vitam narrare fiduciam potius morum quam adrogantiam arbitrati sunt, nec id Rutilio et Scauro citra fidem aut obtrectationi fuit: adeo virtutes isdem temporibus optime aestimantur, quibus facillime gignuntur. at nunc narraturo mihi vitam defuncti hominis venia opus fuit, quam non petissem incusaturus tam saeva et infesta virtutibus tempora. 15

2. Legimus, cum Aruleno Rustico Paetus Thrasea, Herennio Senecioni Priscus Helvidius laudati essent, capitale fuisse, neque in ipsos modo auctores, sed in libros quoque eorum saevitum, delegato triumviris ministerio ut monumenta

A = cod. Vaticanus 3429, *B* = cod. Vat. 4498; lectiones, quibus nulla nota adscripta est, exstant in *AB*.

1, 14 fuerit *Roth* | incusaturus. tam saeva *distinxit Wex*, ni incusaturus tam s. *Lipsius* | 2, 2 senecioni, *em. Rhenanus* | 4 monumenta *B*

5 clarissimorum ingeniorum in comitio ac foro urerentur. scilicet illo igne vocem populi Romani et libertatem senatus et conscientiam generis humani aboleri arbitrabantur, expulsis insuper sapientiae professoribus atque omni bona arte in exilium acta, ne quid usquam honestum occurreret. dedimus
10 profecto grande patientiae documentum; et sicut vetus aetas vidit quid ultimum in libertate esset, ita nos quid in servitute, adempto per inquisitiones etiam loquendi audiendique commercio. memoriam quoque ipsam cum voce perdidissemus, si tam in nostra potestate esset oblivisci quam tacere.

3. Nunc demum redit animus; set quamquam primo statim beatissimi saeculi ortu Nerva Caesar res olim dissociabiles miscuerit, principatum ac libertatem, augeatque quotidie felicitatem temporum Nerva Traianus, nec spem modo ac
5 votum securitas publica, sed ipsius voti fiduciam ac robur adsumpserit, natura tamen infirmitatis humanae tardiora sunt remedia quam mala; et ut corpora nostra lente augescunt, cito extinguuntur, sic ingenia studiaque oppresseris facilius quam revocaveris: subit quippe etiam ipsius inertiae dulcedo, et
10 invisā primo desidia postremo amatur. quid? si per quindecim annos, grande mortalis aevi spatium, multi fortuitis casibus, promptissimus quisque saevitia principis interciderunt, pauci, ut ita dixerim, non modo aliorum sed etiam nostri superstitēs sumus, exemptis e media vita tot annis, quibus iu-
15 venes ad senectutem, senes prope ad ipsos exactae aetatis terminos per silentium venimus. non tamen pigebit vel incondita ac rudi voce memoriam prioris servitutis ac testimonium praesentium bonorum composuisse. hic interim liber honori Agricolae soceri mei destinatus, professione pietatis
20 aut laudatus erit aut excusatus.

4. Gnaeus Iulius Agricola, vetere et industri Foro iulien-

2, 6 vocem *om.* B | 9 occurrē B | 10 grande *om.* B | 3, 1 rediit *Spengel* | set editores *Bipontini*: et | 2 dissolubiles B | 5 securitatis res publica *Mützell* | 11 multis, *om.* *Lipsius* | 13 ut ita *Rhenanus*: et uti (ut sic *Wölfflin* in *Philol.* 26, 139) | 17 servitutis *Ursinus*: senectutis | 4, 1 foriulien-
sium B

sium colonia ortus, utrumque avum procuratorem Caesarum habuit, quae equestris nobilitas est. pater illi Iulius Graecinus senatorii ordinis, studio eloquentiae sapientiaeque notus, iisque ipsis virtutibus iram Gai Caesaris meritus: namque M. 5 Silanum accusare iussus et, quia abnuerat, interfectus est. mater Iulia Procilla fuit, rarae castitatis. in huius sinu indulgentiaque educatus per omnem honestarum artium cultum pueritiam adulescentiamque transegit. arcebat eum ab inlecebris peccantium praeter ipsius bonam integramque naturam, 10 quod statim parvulus sedem ac magistram studiorum Massiliam habuit, locum Graeca comitate et provinciali parsimonia mixtum ac bene compositum. memoria teneo solitum ipsum narrare se prima in iuventa studium philosophiae acrius, ultra quam concessum Romano ac senatori, hausisse, 15 ni prudentia matris incensum ac flagrantem animum coërcuisset. scilicet sublime et erectum ingenium pulchritudinem ac speciem magnae excelsaeque gloriae vehementius quam caute adpetebat. mox mitigavit ratio et aetas, retinuitque, quod est difficillimum, ex sapientia modum. 20

5. Prima castrorum rudimenta in Britannia Suetonio Paulino, diligenti ac moderato duci, adprobavit, electus quem contubernio aestimaret. nec Agricola licenter, more iuvenum, qui militiam in lasciviam vertunt, neque segniter ad voluptates et commeatus titulum tribunatus et inscitiam rettulit: 5 sed noscere provinciam, nosci exercitui, discere a peritis, sequi optimos, nihil adpetere in iactationem, nihil ob formidinem recusare simulque et anxius et intentus agere. non sane alias exercitator magisque in ambiguo Britannia fuit: trucidati veterani, incensae coloniae, intercepti exercitus; 10 tum de salute, mox de victoria certavere. quae cuncta etsi

4, 2 Caesaris *B* | 8 illi *Wölfflin*: Iulii *A*, Iuli *B*, *om. Lipsius* | 6 sillanum *A*, sullanum *B* | 8 honestatis *B* | 9 eum] tamen *B* | 14 in *om. B* | 15 acrius] ac iuris *Pichena* | senatorio *Heraeus* | 18 cautius *Nipperdey* | 19 retinuit *B* | 5, 3 contub. adsumeret *Cornelissen* | licenter egit *Heraeus* | 4 nec *B*, ut fere semper | 5 iustitiam *B* | 9 excitator *Buchner*, erectior *Vielhaber* | 10 incensa colonia *Lipsius* | intercepti, *em. Puteolanus*

consiliis ductuque alterius agebantur, ac summa rerum et re-
ciperatae provinciae gloria in ducem cessit, artem et usum et
stimulos addidere iuveni, intravitque animum militaris glo-
riae cupido, ingrata temporibus, quibus sinistra erga eminentes
interpretatio nec minus periculum ex magna fama quam
ex mala.

6. Hinc ad capessendos magistratus in urbem digressus
Domitiam Decidianam, splendidis natalibus ortam, sibi iunxit;
idque matrimonium ad maiora nitenti decus ac robur fuit
vixeruntque mira concordia, per mutuam caritatem et in vi-
cem se anteposendo, nisi quod in bona uxore tanto maior
laus, quanto in mala plus culpa est. sors quaesturae pro-
vinciam Asiam, pro consule Salvium Titianum dedit, quorum
neutro corruptus est, quamquam et provincia dives ac parata
peccantibus, et pro consule in omnem aviditatem pronus quan-
talibet facilitate redempturus esset mutuam dissimulationem
mali. auctus est ibi filia, in subsidium simul et solacium;
nam filium ante sublatum brevi amisit. mox inter quaestura-
ram ac tribunatum plebis atque ipsum etiam tribunatus an-
num quiete et otio transit, gnarus sub Nerone temporum,
quibus inertia pro sapientia fuit. idem praeturae tenor et
silentium; nec enim iurisdictio obvenerat. ludos et inania
honoris medio rationis atque abundantiae duxit, uti longe a
luxuria, ita famae propior. tum electus a Galba ad dona-
templorum recognoscenda diligentissima conquisitione effectus,
ne cuius alterius sacrilegium res publica quam Neronis sensisset.

7. Sequens annus gravi vulnere animum domumque eius
adflixit. nam classis Othoniana licenter vaga dum Intimilium
(Liguriae pars est) hostiliter populatur, matrem Agrico-

6, 1 digressus *A* corr. 1 m. ex degressus | 5 appetendo *B*
| 8 et 13 ac *A*: et *B* | 10 felicitate *B* | 14 quietis *B* | transit
A | 15 tenor *Rhenanus*: certior (otium, languor, torpor *alii*) |
17 medio rationis (luxuriae *B*) *AB*: media rat. *Hofman-Peerikamp*,
modo r. *Puteolanus*, moderationis *Lipsius* | 19 effectus
Heinsius: fecit | 7, 2 Intimilium *Mommsen C. I. L. V, 2 p. 900*:
in templo (*Intemelium Ursinus, Intemelios Lipsius*)

lae in praediis suis interfecit, praediaque ipsa et magnam patrimonii partem diripuit, quae causa caedis fuerat. igitur 5 ad sollemnia pietatis profectus Agricola, nuntio adfectati a Vespasiano imperii deprehensus ac statim in partes transgressus est. initia principatus ac statum urbis Mucianus regebat, iuvene admodum Domitiano et ex paterna fortuna tantum licentiam usurpante. is missum ad dilectus agendos 10 Agricolam integreque ac strenue versatum vicensimae legioni tarde ad sacramentum transgressae praeposuit, ubi decessor seditiose agere narrabatur: quippe legatis quoque consularibus nimia ac formidolosa erat, nec legatus praetorius ad cohibendum potens, incertum suo an militum ingenio. 15 ita successor simul et ultor electus rarissima moderatione maluit videri invenisse bonos quam fecisse.

8. Praerat tunc Britanniae Vettius Bolanus, placidius quam feroci provincia dignum est. temperavit Agricola vim suam ardoremque compescuit, ne incresceret, peritus obsequi eruditusque utilia honestis miscere. brevi deinde Britannia consularem Petilium Cerialem accepit. habuerunt vir- 5 tutes spatium exemplorum, sed primo Cerialis labores modo et discrimina, mox et gloriam communicabat: saepe parti exercitus in experimentum, aliquando maioribus copiis ex eventu praefecit. nec Agricola umquam in suam famam gestis exsultavit: ad auctorem ac ducem ut minister fortunam 10 referebat. ita virtute in obsequendo, verecundia in praedicando extra invidiam nec extra gloriam erat.

9. Revertentem ab legatione legionis divus Vespasianus inter patricos adscivit; ac deinde provinciae Aquitaniae praeposuit, splendidae inprimis dignitatis administratione ac spe consulatus, cui destinarat. credunt plerique militaribus in-

7, 7 pates A | 8 est B post deprehensus habet | 12 t. in Britannia praeposuit Ritter | Sub decessore Madvig, [ubi.. narrabatur] Wex, quae seditiose agere narrabatur; quippe..f. erat, nec decessor ad cohibendum p. Urlichs | 14 consularis vis nimia Madvig | 8, 1 vettius volanus A | 2 esset Acidalius | 3 nimis incresceret Prammer, insolesceret Cornelissen | obsequii Ritter | 11 in exsequendo Ped. Voss | 9, 3 dignitate administrationis Rigler, at v. P. D. Hennings in Ann. phil. 1866 p. 377

5 geniis subtilitatem deesse, quia castrensis iurisdictio segura
 et obtusior ac plura manu agens calliditatem fori non exer-
 ceat. Agricola naturali prudentia, quamvis inter togatos, fa-
 cile iusteque agebat. iam vero tempora curarum remissio-
 numque divisa: ubi conventus ac iudicia poscerent, gravis
 10 intentus severus, et saepius misericors: ubi officio satis
 factum, nulla ultra potestatis persona; tristitiam et adrogan-
 tiam et avaritiam exuerat. nec illi, quod est rarissimum,
 aut facilitas auctoritatem aut severitas amorem deminuit
 integritatem atque abinentiam in tanto viro referre iniuria
 15 virtutum fuerit. ne famam quidem, cui saepe etiam boni in-
 dulgent, ostentanda virtute aut per artem quaesivit: procul
 ab aemulatione adversus collegas, procul a contentione ad-
 versus procuratores et vincere inglorium et atteri sordidum
 arbitrabatur. minus triennium in ea legatione detentus ac
 20 statim ad spem consulatus revocatus est, comitante opinione
 Britanniam ei provinciam dari, nullis in hoc suis sermoni-
 bus, sed quia par videbatur. haud semper errat fama;
 aliquando et elegit. consul egregiae tum spei filiam iu-
 veni mihi despondit ac post consulatum collocavit, et sta-
 25 tim Britanniae praepositus est, adiecto pontificatus sacer-
 dotio.

10. Britanniae situm populosque multis scriptoribus me-
 moratos non in comparationem curae ingeniive referam, sed
 quia tum primum perdomita est: ita quae priores nondum
 comperta eloquentia percoluere, rerum fide tradentur. Bri-
 5 tannia, insularum quas Romana notitia complectitur maxima,
 spatio ac caelo in orientem Germaniae, in occidentem Hi-

9, 5 adesse *B* | 8 temporis et curarum *B* | 10 et] sed
Dräger | 11 nullam.. personam, em. *Rhenanus* | [tristitiam..
 exuerat] *Wex*, [et avaritiam] *Heraeus*, nihil ultra; potestatis
 personam exuerat *Urlichs*, nulla ultra tristitia; potestatis per-
 sonam exuerat *Eussner* | 13 facultas *B* | diminuit, em. *Lipsius*
 | 15 etiam saepe *B* | 16 ostentandam, em. *Rhenanus* (osten-
 tando virtutem *Bosius*) | 19 [ac statim] *Peerlkamp et Classen* |
 22 aut semper erat *B* | 23 eligit *Rhenanus* | egregiae *Puteola-*
nus: gręcię *A*, grate *B* | iam tum *Ritter*, iam *Rhenanus* | 24
 et post *B* | 10, 8 tunc *Wex*

spaniae obtenditur, Gallis in meridiem etiam inspicitur; septentrionalia eius, nullis contra terris, vasto atque aperto mari pulsantur. formam totius Britanniae Livius veterum, Fabius Rusticus recentium eloquentissimi auctores oblongae 10 scutulae vel bipenni adsimulavere. et est ea facies citra Caledoniam, unde et in universam fama est transgressa, sed immensum et enorme spatium procurrentium extremo iam litore terrarum velut in cuneum tenuatur. hanc oram novissimi maris tunc primum Romana classis circumvecta insulam 15 esse Britanniam adfirmavit, ac simul incognitas ad id tempus insulas, quas Orcadas vocant, invenit domuitque. despecta est et Thule, quia hactenus iussum: et hiems adpetebat. sed mare pigrum et grave remigantibus perhibent ne ventis quidem perinde attolli, credo quod rariores terrae montesque, 20 causa ac materia tempestatum, et profunda moles continui maris tardius impellitur. naturam Oceani atque aestus neque quaerere huius operis est, ac multi retulere: unum addiderim, nusquam latius dominari mare, multum fluminum huc atque illuc ferre, nec litore tenuis ad crescere aut resorberi, 25 sed influere penitus atque ambire, et iugis etiam ac montibus inseri velut in suo.

11. Ceterum Britanniam qui mortales initio coluerint, indigenae an advecti, ut inter barbaros parum compertum. habitus corporum varii atque ex eo argumenta. namque rutillae Caledoniam habitantium comae, magni artus Germanicam originem adseverant; Silurum colorati vultus, torti plerumque crines et posita contra Hispania Hiberos veteres traiecisse easque sedes occupasse fidem faciunt; proximi Gallis

10, 9 T. Livius Ritter | 11 scupulae B | adsimilavere B, assimilavere A | 12 in om. A | universam Schele: uniuersum | transgressa Rhenanus: transgressis (u. et in uniuersum fama est. sed transgressis Döderlein) | 13 inorme, em. Rhenanus | 17 despecta B | 18 Thule Ernesti: Thyle A, Tyle B | sed omitta quia Urlichs | sed hiems appetebat et mare B. Schuls, Ann. phil. 1865, 555 | 20 perinde Grotius: proinde | 24 dominari Puteolanus et margo A: damnari | 11, 4 arcus germanam B | 6 hispaniam, em. Muretus | Iberas B

et similes sunt, seu durante originis vi, seu procurrenti in diversa terris positio caeli corporibus habitum dedit. 10 universum tamen aestimanti Gallos vicinam insulam o-
 passe credibile est. eorum sacra deprehendas superstitione
 persuasione; sermo haud multum diversus, in deposce-
 periculis eadem audacia et, ubi advenere, in detrecta
 eadem formido. plus tamen ferociae Britanni praefereunt
 15 quos nondum longa pax emollierit. nam Gallos quoque
 bellis floruisse accepimus; mox segnitia cum otio intr-
 amissa virtute pariter ac libertate. quod Britannorum
 victis evenit: ceteri manent quales Galli fuerunt.

12. In pedite robur; quaedam nationes et curru p-
 liantur. honestior auriga, clientes propugnant. olim reg-
 parebant, nunc per principes factionibus et studiis distral-
 tur. nec aliud adversus validissimas gentis pro nobis ut
 5 quam quod in commune non consulunt. rarus duabus
 busve civitatibus ad propulsandum commune periculum
 ventus: ita singuli pugnant, universi vincuntur. caelum
 bris imbribus ac nebulis foedum; asperitas frigorum al-
 dierum spatia ultra nostri orbis mensuram; nox clara et
 10 trema Britanniae parte brevis, ut finem atque initium l-
 exiguo discrimine internoscas. quod si nubes non officii
 aspici per noctem solis fulgorem, nec occidere et exsurg-
 sed transire adfirmant. scilicet extrema et plana terra
 humili umbra non erigunt tenebras, infraque caelum et
 15 dera nox cadit. solum praeter oleam vitemque et ce-
 calidioribus terris oriri sueta patiens frugum, fecund

11, 8 vi *Rhenanus*: usu | 10 estimati *A* | 12 persuasi-
amicus Walchii, persuasionem *Ritter*, pari sup. persuas-
Heraeus | 13 detractandis ea formido *B* | 14 prae se fe-
Hulleman | 12, 1 in equite olim *Urlichs*, item *Nipperdey*
 distrahuntur *Heinsius*: trahuntur | 4 gentes *A* | [utilius] *W*
 5 tribusque *A* | 6 consensus *Lipsius* | 7 ita dum singuli
teolanus | caelum usque ad finem cap. 12 *Reifferscheid* et
 inter extremum cap. 10 et initium cap. 11 transponunt.
 etiam *H. Schütz* in *Ann. phil.* 1881 p. 271 | 8 abest] est
 10 parte *Brit. B* | 12 nec exurgere *B* | 16 pomorum pat-
frugum f. *Ritter* | [fecundum] *Scheffer*

tarde mitescunt, cito proveniunt; eademque utriusque rei causa, multus umor terrarum caelique. fert Britannia aurum et argentum et alia metalla, pretium victoriae. gignit et Oceanus margarita, sed subfusca ac liventia. quidam artem abesse legentibus arbitrantur; nam in rubro mari viva ac spirantia saxis avelli, in Britannia, prout expulsa sint, colligi: ego facilius crediderim naturam margaritis deesse quam nobis avaritiam.

13. Ipsi Britanni dilectum ac tributa et iniuncta imperii munera impigre obeunt, si iniuriae absint: has aegre tolerant, iam domiti ut pareant, nondum ut serviant. igitur primus omnium Romanorum divus Iulius cum exercitu Britanniam ingressus, quamquam prospera pugna terruerit incolas ac litore potitus sit, potest videri ostendisse posteris, non tradidisse. mox bella civilia et in rem publicam versa principum arma, ac longa oblivio Britanniae etiam in pace: consilium id divus Augustus vocabat, Tiberius praeceptum. agitate Gaium Caesarem de intranda Britannia satis constat, ni velox ingenio mobili paenitentiae, et ingentes adversus Germaniam conatus frustra fuissent. divus Claudius auctor iterati operis, transvectis legionibus auxiliisque et adsumpto in partem rerum Vespasiano, quod initium venturae mox fortunae fuit: domitiae gentes, capti reges et monstratus factis Vespasianus.

14. Consularium primus Aulus Plautius praepositus ac subinde Ostorius Scapula, uterque bello egregius: redactaque paulatim in formam provinciae proxima pars Britanniae; addita insuper veteranorum colonia. quaedam civitates Cogidumno regi donatae (is ad nostram usque memoriam fidis-

12, 17 cito proveniunt, tarde mitescunt *Peerlkamp* | 20 suffusa ac liventa *B* | 13, 1 delectum, *item alias* | 2 subeunt *Nipperdey* | 8 etiam *A*: iam *B* | 9 praeceptum *A* *margo*: praeceptum .l. (i. e. lege) *B*, precipue *A* | 11 ingenii mobilis penitentiae *B*, ingenio, mobilis paenitentia *Puteolanus*, at cf. *Andresen not.* | 12 auctor iterati *Wex*: auctoritate (a. iterandi *Madvig*, a. tandem *Fröhlich*, a. patrati *Ritter*, a. statim *Andresen*) | 15 domitiae gentes *Puteolanus*: Domitiae gentis | 14, 1 Plantius, *em. Rhenanus* | 4 Cogidunno *B*

simus mansit), vetere ac iam pridem recepta populi Romani consuetudine, ut haberet instrumenta servitutis et reges. mox Didius Gallus parta a prioribus continuit, paucis admodum castellis in ulteriora promotis, per quae fama aucti officii quaereretur. Didium Veranius excepit, isque intra annum extinctus est. Suetonius hinc Paulinus biennio prosperas res habuit, subactis nationibus firmatisque praesidiis; quorum fiducia Monam insulam ut vires rebellibus ministrantem adgressus terga occasione patefecit.

15. Namque absentia legati remoto metu Britanni agitare inter se mala servitutis, conferre iniurias et interpretando accendere: nihil profici patientia nisi ut graviora tamquam ex facili tolerantibus imperentur. singulos sibi olim reges fuisse, nunc binos imponi, e quibus legatus in sanguinem procurator in bona saeviret. aequae discordiam praepositorum, aequae concordiam subiectis exitiosam. alterius manus centuriones, alterius servos vim et contumelias miscere. nihil iam cupiditati, nihil libidini exceptum. in proelio fortiter rem esse qui spoliat: nunc ab ignavis plerumque et imbellibus eripi domos, abstrahi liberos, iniungi dilectus, tamquam mori tantum pro patria nescientibus. quantum enim transisse militum, si sese Britanni numerent? sic Germanias excussisse iugum: et flumine, non Oceano defendi. sibi patriam coniuges parentes, illis avaritiam et luxuriam causas bellae esse. recessuros, ut divus Iulius recessisset, modo virtutes maiorum suorum aemularentur. neve proelii unius aut alterius eventu pavescerent: plus impetus *integris*, maiorem constantiam penes miseros esse. iam Britannorum etiam decem misereri, qui Romanum ducem absentem, qui relegatum in

14, 6 vetere . . ut haberet *Rhenanus*: ut uetere . . haberet | 7 et om. *B* | regis, em. *Rhenanus* | 10 Q. Veranius *Ritter* | 13 *Nonnam B*, item 18, 17 | 15, 3 sapientia *B* | 4 imperantur *B* forte ex imperantur | 7 manus *A* corr. (aliis manum, aliis servos delendum videtur) | 8 centurionis, em. *Rhenanus* | 11 diris *Heinsius* | 18 *integris* supplevit *Acidalius*, illis *Peerlkamp*, et infra 31, 19; *integri* miseris item opponuntur in *Cic. p. Mur.* § 50

alia insula exercitum detinerent; iam ipsos, quod difficillimum fuerit, deliberare. porro in eius modi consiliis periculosius esse deprehendi quam audere.

16. His atque talibus in vicem instincti, Boudicca generis regii femina duce (neque enim sexum in imperiis discernunt) sumpsere universi bellum; ac sparsos per castella milites consecrati, expugnatis praesidiis ipsam coloniam invasere ut sedem servitutis, nec ullum in barbaris saevitiae genus omisit ira et victoria. quod nisi Paulinus cognito provinciae motu propere subvenisset, amissa Britannia foret; quam unius proelii fortuna veteri patientiae restituit, tenentibus arma plerisque, quos conscientia defectionis et propius ex legato timor agitabat, ne quamquam egregius cetera adroganter in deditos et ut suae cuiusque iniuriae ultor durius consuleret. missus igitur Petronius Turpilianus tamquam exorabilior et delictis hostium novus eoque paenitentiae mitior, compositis prioribus nihil ultra ausus Trebellio Maximo provinciam tradidit. Trebellius segnior et nullis castrorum experimentis, comitate quadam curandi provinciam tenuit. didicere iam barbari quoque ignoscere vitiis blandientibus, et interventus civilium armorum praebuit iustam segnitiae excusationem: sed discordiam laboratum, cum adsuetus expeditionibus miles otio lasciviret. Trebellius, fuga ac latebris vitata exercitus ira indecorus atque humilis, precario mox praefuit, ac velut pacti, exercitus licentiam, dux salutem esset, seditio sine sanguine stetit. nec Vettius Bolanus, manentibus adhuc civilibus bellis, agitavit Britanniam disciplina: eadem inertia erga hostis, similis petulantia castrorum, nisi

16, 1 Boudicca Haase: Voadicca A, Voaduca B | 5 ut in barb. *Peerlkamp* | 8 tenentibus tamen *Ritter*, etsi tenentibus *Nipperdey* | 9 plerique B | proprius *Rhenanus* | 10 nequaquam | 11 cuiusque *Wex*: eiusque (quisque *Nipperdey*, exercitusque *Mützell*, communisque *H. L. Schmitt*, quoque *Puteolanus*) | 13 novis B | 14 ausis B | 18 sevitiae acusationem B | 21 indecoris, em. *Puteolanus* | 22 praefuit A: fuit B | pacti essent *Ritter*, facta (*immo* pacta) exercitus licentia, ducis salute A *margo* | esset (*vel* essent) nos: et (ea *Döderlein*) | 24 fatigavit (*vel* castigavit) *Madvig* | 25 et eadem B | hostes A

quod innocens Bolanus et nullis delictis invisus caritatem paraverat loco auctoritatis.

17. Sed ubi cum cetero orbe Vespasianus et Britanniam recipaverit, magni duces, egregii exercitus, minuta hostium spes. et terrorem statim intulit Petilius Cerialis, Brigantium civitatem, quae numerosissima provinciae totius perhibetur, 5 adgressus. multa proelia, et aliquando non incruenta; magnamque Brigantium partem aut victoria amplexus est aut bello. et Cerialis quidem alterius successoris curam famamque obruisset: sustinuit[que] molem Iulius Frontinus, vir magnus, quantum licebat, validamque et pugnacem Silurum 10 gentem armis subegit, super virtutem hostium locorum quoque difficultates eluctatus.

18. Hunc Britanniae statum, has bellorum vices mediam aestate transgressus Agricola invenit, cum et milites velut omissa expeditione ad securitatem et hostes ad occasionem verterentur. Ordovicum civitas haud multo ante adventum eius alam in finibus suis agentem prope universam 5 obriverat, eoque initio erecta provincia. et quibus bellum volentibus erat, probare exemplum ac recentis legati animam opperiri, cum Agricola, quamquam transvecta aestas, sparsim per provinciam numeri, praesumpta apud militem illius animi 10 quies, tarda et contraria bellum inchoaturo, et plerisque custodiri suspecta potius videbatur, ire obviam discrimini statuit; contractisque legionum vexillis et modica auxiliorum manu, quia in aequum degredi Ordovices non audebant, ipse ante agmen, quo ceteris par animus simili periculo 15 set, erexit aciem. caesaque prope universa gente, non ignarus instandum famae ac, prout prima cessissent, terrorem

17, 3 Bregantium | 4 perhiberet B | 6 bregantium (-tum corr. A) | 7 alterius quidem Hübner | [successoris] Nipperdey | 8 post obruisset Nipperdey cum aliis lacunam statuit sic fore explendam: nisi in medio rerum prosperarum cursu invidia revocatus esset | sustinuit Vielhaber, sustinuit utique Schoemann, subiit sustinuitque nos quondam | 10 locorumque B | 13, 4 uterentur (pro ūterentur) A | 7 ac] nec Cornelissen | 8 transacta Rhenanus, at cf. H. 2, 76, 18 | 13 digredi, em. Acidalius | 16 tenorem Boot

ceteris fore, Monam insulam, a cuius possessione revocatum Paulinum rebellione totius Britanniae supra memoravi, redigere in potestatem animo intendit. sed ut in subitis consiliis naves deerant: ratio et constantia ducis transvexit. de-²⁰positis omnibus sarcinis lectissimos auxiliarium, quibus nota vada et patrius nandi usus, quo simul seque et arma et equos regunt, ita repente inmisit, ut obstupefacti hostes, qui classem, qui navis, qui mare expectabant, nihil arduum aut invictum crediderint sic ad bellum venientibus. ita petita pace²⁵ ac dedita insula clarus ac magnus haberi Agricola, quippe cui ingredienti provinciam, quod tempus alii per ostentationem et officiorum ambitum transigunt, labor et periculum placuisset. nec Agricola prosperitate rerum in vanitatem usus, expeditionem aut victoriam vocabat victos continuisse; ³⁰ ne laureatis quidem gesta prosecutus est, sed ipsa dissimulatione famae famam auxit, aestimantibus quanta futuri spe tam magna tacuisset.

19. Ceterum animorum provinciae prudens, simulque doctus per aliena experimenta parum profici armis, si iniuriae sequerentur, causas bellorum statuit excidere. a se suisque orsus primum domum suam coërcuit, quod plerisque haud minus arduum est quam provinciam regere. nihil ⁵ per libertos servosque publicae rei, non studiis privatis nec ex commendatione aut precibus centurionem militesve ascire, sed optimum quemque fidissimum putare. omnia scire, non omnia exsequi. parvis peccatis veniam, magnis severitatem commodare; nec poena semper, sed saepius paenitentia ¹⁰ contentus esse; officiis et administrationibus potius non peccaturos praepone, quam damnare cum peccassent. frumentanti et tributorum exactionem aequalitate munerum mollire,

18, 17 a *add. Bipontini* | 19 subitis *Jo. Fr. Gronovius*: dubiis | 20 tranuē *A*, tranare extra *B* | 21 quibus sueta *Cornelissen* | 22 prius *A*: prius *B* (*proprius Wex*) | 25 potita *B* | 30 usus] versus *Cornelissen* | 31 ne *A*: nec *B* | 19, 2 incuriae, *em. Puteolanus* | 3 excindere *Aldus* | 4 primam *A* | 6 liberos, *em. Puteolanus* | 7 militesve ascire *Wex*: milites nescire | 10 accommodare *Ritter* | 13 auctionem *A*, sed *corr. in marg.* | inaequalitate, *em. Puteolanus* (aequitate *Muretus*)

circumcisis quae in quaestum reperta ipso tributo gravius
 15 tolerabantur. namque per ludibrium adsidere clausis hor-
 reis et emere ultro frumenta ac † ludere pretio cogebantur.
 devortia itinerum et longinquitas regionum indicebatur,
 ut civitates *pro* proximis hibernis in remota et avia deferrent,
 donec quod omnibus in promptu erat paucis lucrosus
 20 fieret.

20. Haec primo statim anno comprimendo egregiam fa-
 mam paci circumdedit, quae vel incuria vel intolerantia prio-
 rum haud minus quam bellum timebatur. sed ubi aestas ad-
 venit, contracto exercitu multus in agmine, laudare mode-
 5 stiam, disiectos coërcere; loca castris ipse capere, aestuarium
 ac silvas ipse praetemptare; et nihil interim apud hostis qui-
 tum pati, quo minus subitis excursibus popularetur; atque
 ubi satis terruerat, parcendo rursus invitamenta pacis oster-
 tare. quibus rebus multae civitates, quae in illum diem
 10 aequo egerant, datis obsidibus iram posuere, et praesidia
 castellisque circumdatae, tanta ratione curaque, ut nulla ante
 Britanniae nova pars *pariter* illaccessita transierit.

21. Sequens hiems saluberrimis consiliis absumpta. nam-
 que ut homines dispersi ac rudes eoque in bella faciles
 quieti et otio per voluptates adsuescerent, hortari privatim,
 adiuvaré publice, ut templa fora domos extruerent, laudando
 5 promptos et castigando segnes: ita honoris aemulatio pro
 necessitate erat. iam vero principum filios liberalibus artibus
 erudire, et ingenia Britannorum studiis Gallorum anteferre,
 ut qui modo linguam Romanam abnuebant, eloquentiam con-
 cupiscerent. inde etiam habitus nostri honor et frequens

19, 14 circumcisisque quae *Henrichsen* | 16 ac luere *Wex*,
 ac recludere *Hutter*, ac liceri *Heracius*, auctiore pretio *Urlich*,
 agri cultores (*vel agricolae*) *Classen* | 17 devortia, *em. Lipsius*
 | indicebantur *Ruperti* | 18 *pro add. Bezzenberger et Fröhlich* |
 20, 4 multum *B et corr. A* | 6 hostes *A* | 7 popularēt *B* | 8 ir-
 ritamenta, *em. Acidalius et Lipsius* | 11 tanta *Rhenanus*: et
 tanta (et t. r. curaque habitae *Ritter*) | 12 *pariter add. Weis-*
senborn, ita *Ernesti*, tam *Urlich*, perinde *Ritter* (pars. Illa-
 cessita transiit sequens h. *Susius*) | 21, 1 adsumpta, *em. Rhe-*
nanus | 2 bella *Bosius*: bello (bellum *Rhenanus*)

toga. paulatimque descensum ad delinimenta vitiorum, por- 10
ticus et balinea et conviviorum elegantiam. idque apud im-
peritos humanitas vocabatur, cum pars servitutis esset.

22. Tertius expeditionum annus novas gentis aperuit,
vastatis usque ad Tanaum (aestuario nomen est) nationibus.
qua formidine territi hostes quamquam conflictatum saevis
tempestatibus exercitum lacessere non ausi; ponendisque in-
super castellis spatium fuit. adnotabant periti non alium du- 5
cem opportunitates locorum sapientius legisse; nullum ab
Agricola positum castellum aut vi hostium expugnatum aut
pactione ac fuga desertum; nam adversus moras obsidionis
annuis copiis firmabantur. ita intrepida ibi hiems, crebrae
eruptiones et sibi quisque praesidio, irritis hostibus eoque 10
desperantibus, quia soliti plerumque damna aestatis hiber-
nis eventibus pensare tum aestate atque hieme iuxta pelle-
bantur. nec Agricola umquam per alios gesta avidus inter-
cepit: seu centurio seu praefectus incorruptum facti testem
habebat. apud quosdam acerbior in conviciis narrabatur, et 15
erat ut comis bonis, ita adversus malos iniucundus. ceterum
ex iracundia nihil supererat secretum, ut silentium eius non
timeres: honestius putabat offendere quam odisse.

23. Quarta aestas obtinendis quae percucurrerat insumpta;
ac si virtus exercituum et Romani nominis gloria pateretur,
inventus in ipsa Britannia terminus. namque Clota et Bodo-
tria diversi maris aestibus per immensum revectae, angusto
terrarum spatio dirimuntur: quod tum praesidiis firmabatur 5
atque omnis propior sinus tenebatur, summotis velut in aliam
insulam hostibus.

21, 10 descensum *Pichena*: discessum | delinimenta *A*, de-
liniamenta *B* | 11 balneas *B*, balineas *Ritter* | 22, 1 gentes *A*
| 2 Tavum *Glück*, Tavam *Nipperdey* | regionibus *Hulleman* |
8 aut fuga *B* | 9 crebrae eruptiones *huc transposuimus, libri*
post desertum (v. 8) habent | 13 avidius *B*, lividus *Haupt* | 15
conviviis *A'B* | et erat ut *Henrichsen*: ut erat | 17 supererat
secretum, ut *distinxit Döderlein* | ut] vel *Fr. Jacob*, aut *Haase*,
et *Puteolanus* | 23, 1 percucurrerat *B* | 2 gloria *om. B* | 3 erat
inventus *malim*

24. Quinto expeditionum anno nave prima transgressus ignotas ad id tempus gentis crebris simul ac prosperis proeliis domuit; eamque partem Britanniae quae Hiberniam aspicit copiis instruxit, in spem magis quam ob formidinem, si
 5 quidem Hibernia medio inter Britanniam atque Hispaniam sita et Gallico quoque mari opportuna valentissimam imperii partem magnis in vicem usibus miscuerit. spatium eius, si Britanniae comparetur, angustius, nostri maris insulas superat. solum caelumque et ingenia cultusque hominum haud mul-
 10 tum a Britannia differunt: *interiora parum*, melius aditus portusque per commercia et negotiatores cogniti. Agricola expulsam seditione domestica unum ex regulis gentis exceperat ac specie amicitiae in occasionem retinebat. saepe ex eo audivilegione una et modicis auxiliis debellari obtinerique Hiberniam
 15 posse; idque etiam adversus Britanniam profuturum, si Romana ubique arma et velut e conspectu libertas tolleretur.

25. Ceterum aestate, qua sextum officii annum incohabat, amplexus civitates trans Bodotriam sitas, quia motus universarum ultra gentium et infesta hostibus exercitus itinera timebantur, portus classe exploravit; quae ab Agricola pri-
 5 mum adsumpta in partem virium sequebatur egregia specie, cum simul terra, simul mari bellum impelleretur, ac saepe isdem castris pedes equesque et nauticus miles mixti copiis et laetitia sua quisque facta, suos casus attollerent, ac modo silvarum ac montium profunda, modo tempestatum ac flu-
 10 ctuum adversa, hinc terra et hostis, hinc victus Oceanus militari iactantia compararentur. Britannos quoque, ut ex captivis audiebatur, visa classis obstupesciebat, tamquam aperto maris sui secreto ultimum victis perfugium clauderetur. ad manus et arma conversi Caledoniam incolentes po-

24, 1 navi in proxima *Rigler et Wex*, in Clotae proxima *Nipperdey*, vere primo *Becker* | 2 gentes *A* | 4. ob *A*: in *B* | 10 differunt *Rhenanus*: differt | interiora parum, melius ~~nos~~ *Ritterum* (in ed. *I*) *secuti*: In melius | 11 per *A*: et *B* | 25, 3 hostibus *Becker*: hostilis (hostili exercitu *Rhenanus*) | timebant, em. *Puteolanus* (timebat *Ritter*) | 4 tum primum *Prammer* | 6 species *Mützell* | 6 impellitur, em. *Rhenanus* | 14 *Calidoniam incolentis*

puli, paratu magno, maiore fama, uti mos est de ignotis, op- 15
 pugnare ultro castella adorti, metum ut provocantes addi-
 derant; regrediendumque citra Bodotriam et excedendum
 potius quam pellerentur ignavi specie prudentium admone-
 bant, cum interim cognoscit hostis pluribus agminibus irru-
 pturos. ac ne superante numero et peritia locorum circumi- 20
 retur, diviso et ipse in tris partes exercitu incessit.

26. Quod ubi cognitum hosti, mutato repente consilio
 universi nonam legionem ut maxime invalidam nocte adgressi,
 inter somnum ac trepidationem caesis vigilibus irrupere. iam-
 que in ipsis castris pugnabatur, cum Agricola iter hostium
 ab exploratoribus edoctus et vestigiis insecutus, velocissi- 5
 mos equitum peditumque adsultare tergis pugnantium iubet,
 mox ab universis adici clamorem; et propinqua luce fulsere
 signa. ita ancipiti malo territi Britanni; et Romanis rediit
 animus, ac securi pro salute de gloria certabant. ultro quin
 etiam erupere, et fuit atrox in ipsis portarum angustiis proe- 10
 lium, donec pulsi hostes, utroque exercitu certante, his, ut
 tulisse opem, illis, ne eguisse auxilio viderentur. quod nisi
 paludes et silvae fugientes texissent, debellatum illa victo-
 ria foret.

27. Cuius conscientia ac fama ferox exercitus nihil vir-
 tuti suae invium et penetrandam Caledoniam inveniendumque
 tandem Britanniae terminum continuo proeliorum cursu fre-
 mebant. atque illi modo cauti ac sapientes prompti post
 eventum ac magniloqui erant. iniquissima haec bellorum 5
 condicio est: prospera omnes sibi vindicant, adversa uni im-
 putantur. at Britanni non virtute *se*, sed occasione et arte
 ducis *victos* rati, nihil ex adrogantia remittere, quo minus
 iuventutem armarent, coniuges ac liberos in loca tuta transfer-

25, 15 oppugnasse, *em. Rhenanus* | 20 circumirentur *Lip-
 sius* | 21 tres *A* | 26, 8 at Romanis *Bährens* | rediit *Wex*: redit
 | 9 de salute pro gloria *Acidalius* | 11 ut tulisse *Puteolanus*:
 intulisse | 13 rexissent *B* | 27, 2 penetrandum *B* (penetrandum
 in *Dronke*) | 3 praelium, *em. Rhenanus* | 7 *se add. Brotier post*
ducis, v. H. 2, 44 praetorianus miles non virtute se, sed pro-
ditione victum fremebat | 8 *victos add. Brotier*

10 rent, coetibus ac sacrificiis conspirationem civitatum sancirent
atque ita irritatis utrimque animis discessum.

28. Eadem aestate cohors Usiporum per Germanias
conscripta et in Britanniam transmissa magnum ac memora-
bile facinus ausa est. occiso centurione ac militibus, qui ad
tradendam disciplinam immixti manipulis exemplum et re-
5 ctiores habebantur, tris liburnicas adactis per vim gubernatoribus ascendere; et uno renavigante, suspectis duobus eo-
que interfectis, nondum vulgato rumore ut miraculum prae-
vehebantur. mox ad aquandum atque utilia raptum egressi et
cum plerisque Britannorum sua defensantium proelio congressi
10 ac saepe victores, aliquando pulsi, eo ad extremum inopiae
venere, ut infirmissimos suorum, mox sorte ductos vesceretur.
atque ita circumvecti Britanniam, amissis per incitiam
regendi navibus, pro praedonibus habiti, primum a Suebis,
mox a Frisiis intercepti sunt. ac fuere quos per commercia
15 venumdatos et in nostram usque ripam mutatione ementium
adductos indicium tanti casus inlustravit.

29. Initio aestatis Agricola domestico vulnere ictus, anno
ante natum filium amisit. quem casum neque ut plerique for-
tium virorum ambitiose, neque per lamenta rursus ac maerorem muliebriter tulit: et in luctu bellum inter remedia erat
5 igitur praemissa classe, quae pluribus locis praedata magnum
et incertum terrorem faceret, expedito exercitu, cui ex Britannis fortissimos et longa pace exploratos addiderat, ad
montem Graupium pervenit, quem iam hostis insederat. nam
Britanni nihil fracti pugnae prioris eventu, et ultionem aut
10 servitium expectantes, tandemque docti commune periculum

27, 10 ciuitatium *B*, item 29, 12 | 28, 1 usiporum *A* (?):
usipiorum *B* | 4 inmixtis, em. *Puteolanus* | 5 tres *A* | 6 renavi-
gante *Mützell*: remigante (remeante *Henrichsen*; regente *Döderlein*, morigerante *Wex*, refugiente *Andresen*) | 8 aquandum
nos: aquam | Atque ut illa (utilia vel utensilia *Selling*) raptis
secum plerisque *AB* (aliorum conatus de loco iam insanabili
v. apud *Wexium* p. 280 et in edit. *Andreseni*) | 11 mox] mo-
rum *B* | 13 primum *A*: primo dum *B* | 16 iudicium *B* |
29, 1 Septimae initio *Brotier*, i. ultimae aestatis *Bährens* | 8
Graupiam *A*¹, *Grampium* *Puteolanus* | 10 periculum commune

concordia propulsandum, legationibus et foederibus omnium civitatum vires exciverant. iamque super triginta milia armatorum aspicebantur, et adhuc adfluebat omnis iuventus et quibus cruda ac viridis senectus, clari bello et sua quisque decora gestantes, cum inter plures duces virtute et genere praestans nomine Calgacus apud contractam multitudinem proelium poscentem in hunc modum locutus fertur:

30. 'Quotiens causas belli et necessitatem nostram intueor, magnus mihi animus est hodiernum diem consensumque vestrum initium libertatis toti Britanniae fore; nam et universi servitutis expertes et nullae ultra terrae ac ne mare quidem securum imminente nobis classe Romana. ita proelium atque arma, quae fortibus honesta, eadem etiam ignavis tutissima sunt. priores pugnae, quibus adversus Romanos varia fortuna certatum est, spem ac subsidium in nostris manibus habebant, quia nobilissimi totius Britanniae eoque in ipsis penetralibus siti nec servientium litora aspicientes, 10 oculos quoque a contactu dominationis inviolatos habebamus. nos terrarum ac libertatis extremos recessus ipse ac sinus famae in hunc diem defendit; atque omne ignotum pro magnifico est: sed nunc terminus Britanniae patet, nulla iam ultra gens, nihil nisi fluctus et saxa, et infestiores Romani, quorum 15 superbiam frustra per obsequium ac modestiam effugeris. raptores orbis, postquam cuncta vastantibus defuere terrae, iam et mare scrutantur: si locuples hostis est, avari, si pauper, ambitiosi, quos non Oriens, non Occidens satiaverit: soli omnium opes atque inopiam pari adfectu concupiscunt. 20 auferre trucidare rapere falsis nominibus imperium, atque ubi solitudinem faciunt, pacem appellant.'

31. 'Liberos cuique ac propinquos suos natura carissimos esse voluit: hi per dilectus alibi servituri auferuntur: coniuges sororesque etiam si hostilem libidinem effugiant,

A, sed addita 1 m. puncta transpositionis, cf. c. 12 | 29, 12 civitatum *B* | XXX] LXXX *Nipperdey*, CXXX *Urlichs* | 30, 2 consensusque *B* | 9 nauibus *B* | 13 atque..sed *AB* post patet habent; verba transposuerunt *Brueys* alique, [atque..sed] *Muretus* | 18 terrae iam nos: terram (terrae *Rhenanus*)

nomine amicorum atque hospitem polluuntur. bona fortunae-
 5 que in tributum, ager atque annus in frumentum, corpora ipsa
 ac manus silvis ac paludibus emuniendis inter verbera ac con-
 tumelias conteruntur. nata servituti mancipia semel veneunt,
 atque ultro a dominis aluntur: Britannia servitatem suam quo-
 tidie emit, quotidie pascit. ac sicut in familia recentissimus
 10 quisque servorum etiam conservis ludibrio est, sic in hoc
 orbis terrarum vetere famulatu novi nos et viles in excidium
 petimur; neque enim arva nobis aut metalla aut portus sunt,
 quibus exercendis reservemur. virtus porro ac ferocia sub-
 iectorum ingrata imperantibus; et longinquitas ac secretum
 15 ipsum quo tutius, eo suspectius. ita sublata spe veniae tan-
 dem sumite animum, tam quibus salus quam quibus gloria
 carissima est. Brigantes femina duce exurere coloniam, ex-
 pugnare castra, ac nisi felicitas in socordiam vertisset,
 exuere iugum potuere: nos integri et indomiti et in liberta-
 20 tem, non in patientiam bellaturi, primo statim congressu
 ostendamus, quos sibi Caledonia viros seposuerit.

32. 'An eandem Romanis in bello virtutem quam in pace
 lasciviam adesse creditis? nostris illi dissensionibus ac dis-
 cordiis clari vitia hostium in gloriam exercitus sui vertunt;
 quem contractum ex diversissimis gentibus ut secundae res
 5 tenent, ita adversae dissolvent: nisi si Gallos et Germanos
 et (pudet dictu) Britannorum plerosque, licet dominationi
 alienae sanguinem commodent, diutius tamen hostes quam
 servos, fide et adfectu teneri putatis. metus ac terror sunt
 infirma vincla caritatis; quae ubi removeris, qui timere desie-
 10 rint, odisse incipient. omnia victoriae incitamenta pro nobis
 sunt: nullae Romanos coniuges accendunt, nulli parentes fu-
 gam exprobraturi sunt; aut nulla plerisque patria aut alia est.

§1, 5 ager atque *F. Jacob*: aggerat (ager et *R. Seyffert*) |
 7 conterunt, *em. Jacob et Fröhlich* (conferuntur *Cornelissen*) | 10
 etiam *om. B* | 12 nec *B* | 17 clarissima *B* | Trinobantes *Cam-*
den | et expugnare *B* | 20 in patientiam bellaturi (*nisi malis*
cum Wexio arma laturi) *Wölfflin*: in poenitentiam laturi (*cf.*
 16 veteri patientiae restituit) | 21 calidonia *A* | §2, 4 con-
 tactum *B* | 7 commodent *Puteolanus*: commendent | 8 sunt
Beroaldus: est

paucos numero, trepidos ignorantia, caelum ipsum ac mare et silvas, ignota omnia circum spectantes, clausos quodam modo ac vinctos di nobis tradiderunt. ne terreat vanus 15 aspectus et auri fulgor atque argenti, quod neque tegit neque vulnerat. in ipsa hostium acie inueniemus nostras manus. adgnoscent Britanni suam causam, recordabuntur Galli priorem libertatem: deserent illos ceteri Germani, tam quam nuper Usipi reliquerunt. nec quicumquam ultra formidinis: va- 20 sua castella, senum coloniae, inter male parentes et iniuste imperantes aegra municipia et discordantia. hic dux, hic exercitus: ibi tributa et metalla et ceterae seruientium poenae, quas in aeternum perferre aut statim ulcisci in hoc campo est. proinde ituri in aciem et maiores vestros et posteros 25 cogitate.'

33. Exceperere orationem alacres, ut barbaris moris, cantu fremituque et clamoribus dissonis. iamque agmina et armorum fulgores audentissimi cuiusque procurso: simul instruebatur acies, cum Agricola quamquam laetum et vix munimentis coërcitum militem accendendum adhuc ratus, ita dis- 5 seruit: 'septimus annus est, commilitones, ex quo virtute vestra, auspiciis imperii Romani, fide atque opera nostra Britanniam vicistis. tot expeditionibus, tot proeliis, seu fortitudine adversus hostis seu patientia ac labore paene adversus ipsam rerum naturam opus fuit, neque me militum neque vos ducis 10 paenituit. ergo egressi, ego veterum legatorum, vos priorum exercituum terminos, finem Britanniae non fama nec rumore, sed castris et armis tenemus: inventa Britannia et subacta. equidem saepe in agmine, cum vos paludes montesve et flumina fatigarent, fortissimi cuiusque voces audie- 15

32, 13 circum trepidos *AB*, circum *praeceptum ex versu sequenti del. Heumann* (locorum trepidos *Anquetil*) | 20 Usipii *B* | nec *Puteolanus*: ne (nequaquam *B*) | 21 senium *B* | 23 illic *Krits* | 33, 1 et ut *Walther*, atque ut *Ritter* | 4 munimentis *B et margo A*: monitis *A* | 6 septimus *Acidalius*: octauus | vestra *Nipperdey*: et | 7 opera vestra *Puteolanus* (auspiciis imp. Ro., virtute et fide vestra atque opera nostra *Urlichs*) | hostes *A* | 14 montesque *Urlichs* | 15 et] aut *Britzelmayr* | 9 vocem *Beroaldus*

bam: 'quando dabitur hostis, quando acies?' veniunt, e la-
tebris suis extrusi, et vota virtusque in aperto, omniaque
prona victoribus atque eadem victis adversa. nam ut super-
rasse tantum itineris, silvas evasisse, transisse aestuaria pul-
20 chrum ac decorum in frontem, ita fugientibus periculosis-
sima quae hodie prosperrima sunt; neque enim nobis aut
locorum eadem notitia aut commeatum eadem abundantia,
sed manus et arma et in his omnia. quod ad me attinet, iam
pridem mihi decretum est neque exercitus neque ducis terga
25 tuta esse. proinde et honesta mors turpi vita potior, et in-
columitas ac decus eodem loco sita sunt; nec inglorium fue-
rit in ipso terrarum ac naturae fine cecidisse.'

34. 'Si novae gentes atque ignota acies constitisset
aliorum exercituum exemplis vos hortarer: nunc vestra de-
cora recensete, vestros oculos interrogate. hi sunt, quos
proximo anno unam legionem furto noctis adgressos clamore
5 debellastis; hi ceterorum Britannorum fugacissimi ideoque
tam diu superstites. quo modo silvas saltusque penetrantibus
fortissimum quodque animal contra ruere, pavida et inertia
ipso agminis sono pellebantur, sic acerrimi Britannorum iam
pridem ceciderunt, reliquus est numerus ignavorum et mor-
10 tuentium. quos quod tandem invenistis, non restiterunt, sed
deprehensi sunt; novissimae res et extremo metu torporis
defixere aciem in his vestigiis, in quibus pulchram et specta-
bilem victoriam ederetis. transigite cum expeditionibus, im-
ponite quinquaginta annis magnum diem, adprobate rei pu-
15 blicae numquam exercitui imputari potuisse aut moras belli
aut causas rebellandi.'

33, 16 acies *Rhenanus*: animus | 19 transiisse *B* | 20 ita
Rhenanus: item | 25 et honesta. . potior *posuit Nipperdey* post
sita sunt (v. 26) *deleto* et ante incolum. | 34, 5 ceterorum *po-*
suit Bährens post ideoque | 7 quoque | ruere *legendum esse me-*
nuit Spengel, ruebat *Andresen*, ruerat *Urtichs* | 8 pelli solent
Wex | 11 torpor *Ritter*: corpora (novissimi haesere et extremo
metu ac torpore defixere aciem *Bessenberger*, novissimae rei
extremo metu corpora defixere (om. aciem) *Wex*, nov. res et
extremus metus torpore defixere a. *Schömann*) | 15 imputant
em. Puteolanus

35. Et adloquente adhuc Agricola militum ardor emine-
at, et finem orationis ingens alacritas consecuta est, statim-
ue ad arma discursum. instinctos ruentesque ita disposuit,
t peditum auxilia, quae octo milium erant, mediam aciem
rmarent, equitum tria milia cornibus adfunderentur. legio- 5
es pro vallo stetero, ingens victoriae decus citra Romanum
nguinem bellanti, et auxilium, si pellerentur. Britannorum
cies in speciem simul ac terrorem editioribus locis constite-
at ita, ut primum agmen in aequo, ceteri per adclive iugum
onexi velut insurgerent; media campi covinnarius eques 10
reperit ac discursu complebat. tum Agricola superante ho-
ium multitudine veritus, ne in frontem simul et latera
iorum pugnaretur, diductis ordinibus, quamquam porre-
ior acies futura erat et arcessendas plerique legiones
lmonebant, promptior in spem et firmus adversis, dimisso 15
quo pedes ante vexilla constitit.

36. Ac primo congressu eminus certabatur; simulque
stantia, simul arte Britanni ingentibus gladiis et brevibus
etris missilia nostrorum vitare vel excutere, atque ipsi ma-
nam vim telorum superfundere, donec Agricola Batavorum
hortes ac Tungrorum duas cohortatus est, ut rem ad mu- 5
rones ac manus adducerent; quod et ipsis vetustate militiae
ercitatum et hostibus inhabile, parva scuta et enormes gla-
ios gerentibus; nam Britannorum gladii sine mucrone com-
lexum armorum et in arto pugnam non tolerabant. igitur ut
atavi miscere ictus, ferire umbonibus, ora fodere, et stratis 10
ui in aequo adstiterant, erigere in colles aciem coepere, ce-
rae cohortes aemulatione et impetu conisae proximos quos-

35, 4 milia *Puteolanus* | 6 victori *Peerlkamp* | 7 bellandi,
n. *Rhenanus* (bellantibus *H. Schütz*) | pelleretur *Gesner* | 9
gmen in aequo *Bekker*: agmine quo | 10 connexi *Puteolanus*:
onexi *AB* | [velut] *Nipperdey* | couinnarius *B*, conuinnarius
| et eques *Rhenanus* | 12 ne *Fröhlich*: ne simul | latera *A*:
latera *B* | 36, 5 cohortes] tres *suppl. Rhenanus ante Batav.*,
cinque *Ritter* | 7 [parva.. gerentibus] *Wex* | 8 [nam.. tolera-
ant] *Haase*, [parva.. tolerabant] *Nipperdey* | 9 arto *Fr. Me-*
icis: aperto | tolerant *Muretus* | 10 fodere *Gesner*: foedare |
ratis *Ernesti*: tratis | 11 capere *B*

que caedere: ac plerique semineces aut integri festinatione
 victoriae relinquebantur. interim equitum turmae, ut fugere
 15 covinnarii, peditum se proelio miscuere. et quamquam re-
 centem terrorem intulerant, densis tamen hostium agminibus
 et inaequalibus locis haerebant; minimeque aequa nostris
 iam pugnae facies erat, cum aegre clivo instantes simul equo-
 rum corporibus impellerentur; ac saepe vagi currus, exter-
 20 riti sine rectoribus equi, ut quemque formido tulerat, trans-
 versos aut obvios incursabant.

37. Et Britanni, qui adhuc pugnae expertes summa col-
 lium insederant et paucitatem nostrorum vacui spernebant
 degredi paulatim et circumire terga vincientium coeperant, *id*
 id ipsum veritus Agricola quattuor equitum alas, ad subiti-
 5 belli retentas, venientibus opposuisset, quantoque ferocis-
 adcurrerant, tanto acrius pulsos in fugam disiecisset. *in*
 consilium Britannorum in ipsos versum, transvectaeque praes-
 cepto ducis a fronte pugnantium alae aversam hostium aciem
 invasere. tum vero patentibus locis grande et atrox specta-
 10 culum: sequi, vulnerare, capere, atque eosdem oblati ali-
 trucidare. iam hostium, prout cuique ingenium erat, cater-
 vae armorum paucioribus terga praestare, quidam inermes
 ultro ruere ac se morti offerre. passim arma et corpora
 laceri artus et cruenta humus; et aliquando etiam victis in-
 15 virtusque. postquam silvis appropinquaverunt, † item pri-
 mos sequentium incautos collecti et locorum gnari circum-

36, 14 ut *add. Döderlein*, ubi (vel fugere enim) *Wex* | 15
 et: set *B. Schulz* | recentes *B* | 17 aequa nostris iam *Anquetili*
 equestres ea enim (equestris ea iam *Haase*, equestris ei *Andresen*) | 18 aegre clivo instantes *Schömann partim cum aliis*
 egra diu aut stante (aegre se sustentantes *H. Schütz*, aegre
 clivum eluctantes *Cornelissen*; aliorum conatus de loco miseri
corrupto v. apud Weccium et Andresenum) | 19 impediuntur
B. Schulz, pellerentur *Eussner* | 37, 1 expertis *A* | 3 ni *A*: in
B | 6 occurrerant *B*, accurrerant *Puteolanus* | 10 ablati, *em.*
Rhenanus | 13 prouere *Cornelissen*, an contra ruere? | 14 et]
 est *Bosius*, an set? | 15 ntem *A*, item *B*, idem *Goebel*, iterum
Dronke, identidem *Hutter*, inde *Ritter*, del. *Nipperdey* (appropinquavere, ultimi *Cornelissen*) | 16 gnari *Dronke*: ignari (ignaros *Puteolanus*, ignaros gnari *al.*)

veniebant. quod ni frequens ubique Agricola validas et expeditas cohortes indaginis modo, et sicubi artiora erant, partem equitum dimissis equis, simul rariores silvas equitem perscrutari iussisset, acceptum aliquod vulnus per nimiam fiduciam foret. ceterum ubi compositos firmis ordinibus sequi rursus videre, in fugam versi, non agminibus, ut prius, nec alius alium respectantes, rari et vitabundi in vicem longinqua atque avia petiere. finis sequendi nox et satietas fuit. caesa hostium ad decem milia: nostrorum trecenti sexaginta cecidere, in quis Aulus Atticus praefectus cohortis, iuvenili ardore et ferocia equi hostibus mlatus.

38. Et nox quidem gaudio praedaque laeta victoribus: Britanni palantes mixtoque virorum mulierumque ploratu trahere vulneratos, vocare integros, deserere domos ac per iram ultro incendere, eligere latebras et statim relinquere; miscere in vicem consilia [aliqua], dein separare; aliquando frangi aspectu pignorum suorum, saepius concitari. satique constabat saevisse quosdam in coniuges ac liberos, tamquam misererentur. proximus dies faciem victoriae latius aperuit: vastum ubique silentium, deserti colles, fumantia procul tecta, nemo exploratoribus obvius. quibus in omnem partem dimissis, ubi incerta fugae vestigia neque usquam conglobari hostes compertum (et exacta iam aestate spargi bellum nequibat), in fines Borestorum exercitum deducit. ibi acceptis obsidibus, praefecto classis circumvehi Britanniam praecipit. datae ad id vires, et praecesserat terror. ipse peditem atque equites lento itinere, quo novarum gentium animi ipsa transitus mora terrentur, in hibernis locavit. et simul classis secunda tempestate ac fama Trucculensem por-

37, 18 *post modo Nipperdey lacunae signum posuit* | 19 equite A, equites B | 20 perscrutari *Cornelissen*: persultari A, perlustrari B (perlustrare *Urlichs*, persultare *Rhenanus*) | 22 videre, rursus *Peerlkamp* | *uersis*, *em. Puteolanus* | 23 nec] sed *Acidalius* | sed rari *ed. Bipontini* | 26 queis B | 38, 2 Britan- que, *em. Puteolanus* | 5 [aliqua] *Classen* | dein B | 8 misererēt B | 9 deserti *Ernesti*: secreti | 14 profecto B | 17 terrentur B | 18 trucculensem A: trutulens est B

tum tenuit, unde proximo *anno*, Britanniae litore lecto omni,
 20 reditura erat.

39. Hunc rerum cursum, quamquam nulla verborum i-
 ctantia epistulis Agricolae auctum, ut Domitiano moris erat,
 fronte laetus, pectore anxius exceptit. inerat conscientia de-
 risui fuisse nuper falsum e Germania triumphum, emptis per
 5 commercia, quorum habitus et crines in captivorum speciem
 formarentur: at nunc veram magnamque victoriam tot mili-
 bus hostium caesis ingenti fama celebrari. id sibi maxime
 formidolosum, privati hominis nomen supra principis attollere
 frustra studia fori et civiliū artium decus in silentium actū
 10 si militarem gloriam alius occuparet; cetera utcumque factū
 lius dissimulari, ducis boni imperatoriam virtutem esse
 talibus curis exercitus, quodque saevae cogitationis indi-
 cium erat, secreto suo satiat, optimum in praesentia
 statuit reponere odium, donec impetus famae et favor ex
 15 citus languesceret: nam etiam tum Agricola Britanniam ob-
 tinebat.

40. Igitur triumphalia ornamenta et inlustris statuæ hono-
 norem et quidquid pro triumpho datur, multo verborum hono-
 nore cumulata, decerni in senatu iubet addique insuper opta-
 tionem, Suriam provinciam Agricolae destinari, vacuam tum
 5 morte Atilii Rufi consularis et maioribus reservatam. credi-
 dere plerique libertum ex secretioribus ministeriis missum
 ad Agricolam codicillos, quibus ei Suria dabatur, tulisse
 cum praecepto ut, si in Britannia foret, traderentur; eumque
 libertum in ipso ireto Oceani obvium Agricolae, ne appella-
 10 lato quidem eo ad Domitianum remeasse, sive verum istud
 sive ex ingenio principis fictum ac compositum est. tradide-

38, 19 anno *add. Madvig* | litore *Pichena*: latere | 20
 reditura erat *Madvig*: redierat (unde proximo B. latere lecta
 omnia aperta repererat *Urlichs*) | 39, 1 in illa *B* | 2 auctum
Lipsius: actum | ut Domitianus erat *B* | 3 cepit *B* | 5 crinis |
 8 principem *Nipperdey* | 10 cetera *Wex*: et cetera | 12 quod-
 ue *B* | 14 seponere *Cornelissen* | 15 [nam... obtinebat] *Nipper-
 dey* | 40, 3 additque *Muretus* | 5 Atilii *A*, Actilii *B* | 7 eis *B* |
 8 Britanniam, *fort.* in Britannia etiam

rat interim Agricola successori suo provinciam quietam tu-
tamque. ac ne notabilis celebritate et frequentia occurren-
tium introitus esset, vitato amicorum officio noctu in urbem,
noctu in Palatium, ita ut praeceptum erat, venit; exceptusque 15
brevis osculo et nullo sermone turbae servientium inmixtus
est. ceterum uti militare nomen, grave inter otiosos, aliis
virtutibus temperaret, tranquillitatem atque otium penitus
hausit, cultu modicus, sermone facilis, uno aut altero ami-
corum comitatus, adeo uti plerique, quibus magnos viros per 20
ambitionem aestimare mos est, viso aspectoque Agricola
quaererent famam, pauci interpretarentur.

41. Crebro per eos dies apud Domitianum absens ac-
cusatus, absens absolutus est. causa periculi non crimen
ullum aut querela laesi cuiusquam, sed infensus virtutibus
princeps et gloria viri ac pessimum inimicorum genus, lau-
dantes. et ea insecuta sunt rei publicae tempora, quae sileri 5
Agricolam non sinerent: tot exercitus in Moesia Daciaque et
Germania et Pannonia temeritate aut per ignaviam ducum
amissi, tot militares viri cum tot cohortibus expugnati et cap-
ti; nec iam de limite imperii et ripa, sed de hibernis legio-
num et possessione dubitatum. ita cum damna damnis con- 10
tinuantur atque omnis annus funeribus et cladibus insigni-
retur, posebatur ore vulgi dux Agricola, comparantibus
cunctis vigorem et constantiam et expertum bellis animum
cum inertia et formidine eorum, *quibus exercitus committi
solerent.* quibus sermonibus satis constat Domitiani quoque 15
aures verberatas, dum optimus quisque libertorum amore et
fide, pessimi malignitate et livore primum deterioribus prin-
cipem exstimulabant. sic Agricola simul suis virtutibus, si-
mul vitiis aliorum in ipsam gloriam praeceptis agebatur.

42. Aderat iam annus, quo proconsulatum Africae et

40, 15 praetemptum B | 16 turbae om. B | 17 ut *Puteo-
lanus* | 19 hausit *Wex*: auxit | 41, 6 Moesia *Lipsius*: Misia |
8 viri] vici *Jo. Fr. Gronovius* | 10 possessionum B | 13 et ante
const. om. A | 14 eorum] ceterorum *Grotius*, aliorum ed. *Bi-
pontini*, priorum *Nolte* | quibus e. c. solerent *supplevimus* | 15
Domitianum B | 19 aliorum ipsa gloria *Madvig* | 42, 1 Asiae

Asiae sortiretur, et occiso Civica nuper nec Agricolae consilium deerat nec Domitiano exemplum. accessere quidam cogitationum principis periti, qui iturusne esset in provinciam ultro Agricolam interrogarent. ac primo occultius quietem et otium laudare, mox operam suam in adprobanda excusatione offerre, postremo non iam obscuri suadentes simul terrentesque pertraxere ad Domitianum. qui paratus simulatione, in adrogantiam compositus, et audiit preces excelsantis et, cum adnuisset, agi sibi gratias passus est, nec erubuit beneficii invidia. salarium tamen proconsulare solitum offerri et quibusdam a se ipso concessum Agricolae non dedit, sive offensus non petitum, sive ex conscientia, ne quod vetuerat videretur emisse. proprium humani ingenii est odissimum quem laesis: Domitiani vero natura praeceps in iram, quo obscurior, eo inrevocabilior, moderatione tamen prudentiaeque Agricolae leniebatur, quia non contumacia neque inani iactatione libertatis famam fatumque provocabat. sciunt, quibus moris est illicita mirari, posse etiam sub malis principibus magnos viros esse, obsequiumque ac modestiam, industria ac vigor adsint, eo laudis escendere, quo plerique per abrupta, sed in nullum rei publicae usum, ambitiosam morte inclaruerunt.

43. Finis vitae eius nobis luctuosus, amicis tristis, extraneis etiam ignotisque non sine cura fuit. vulgus quoque et hic aliud agens populus et ventitavere ad domum et per fora et circulos locuti sunt; nec quisquam audita morte Agricolae aut laetatus est aut statim oblitus. augebat miseracionem constans rumor veneno interceptum: nobis nihil comperti, adfirmare ut ausim. ceterum per omnem valetudinem et Aphricae B, As. aut (vel *Nipperdey*) Africae *Lipsius*, *del. Urlichs* | 41, 3 aderat B | 7 iam *Rhenanus*: tam | 9 in indulgentiam *Cornelissen* | 11 proconsulare *Bletterius*: proconsulari (proconsuli consulari *Mommsen R. Staatsr. I, 284 ed. 2*) | 21 escendere *Lipsius*: excedere (accedere *H. Schütz*) | 22 sed] enisi *Heraeus* | in nullum rei p. *Muretus*: in ullum rei post usum enisi *Schömann* | 43, 4 et per circ. B | 5 laetatus aut *ensor Ienensis a. 1816, 127* | oblitus *Muretus*: oblitus est | quod *adf. Acidalius*: quodve (vel aut quod) *adf. Ritter*, nec *adf. Ernesti*, ut *add. Wex ante adf.*

ius crebrius quam ex more principatus, per nuntios visentis et libertorum primi et medicorum intimi venire, sive cura illud sive inquisitio erat. supremo quidem die momenta ipsa deficientis per dispositos cursores nuntiata constabat, nullo credente sic adcelerari quae tristis audiret. speciem tamen doloris habitu vultuque prae se tulit, securus iam odii et qui facilius dissimularet gaudium quam metum. satis constabat lecto testamento Agricolae, quo coheredem optimae uxori et piissimae filiae Domitianum scripsit, laetatum eum velut honore iudicioque. tam caeca et corrupta mens assiduus adulationibus erat, ut nesciret a bono patre non scribi heredem nisi malum principem.

44. Natus erat Agricola Gaio Caesare tertium consulibus Iuniis: excessit sexto et quinquagesimo anno, decumtalendas Septembris Collega Priscoque consulibus. quod si habitum quoque eius posterius noscere velint, decentior quam sublimior fuit; nihil metus in vultu: gratia oris supererat. bonum virum facile crederes, magnum libenter. et ipse quidem, quamquam medio in spatio integrae aetatis ereptus, quantum ad gloriam, longissimum aevum peregit. quippe et vera bona, quae in virtutibus sita sunt, impleverat, et consulari ac triumphalibus ornamentis praedito quid aliud adstruere fortuna poterat? opibus nimis non gaudebat, speciosae contigerant. filia atque uxore superstitionibus potest videri etiam beatus incolumi dignitate, florente fama, salvis adfinitatibus et amicitiiis futura effugisse. nam sicut ei non licuit durare in hanc beatissimi saeculi lucem ac principem Traianum videre, quod augurio votisque apud nostras aures ominabatur, ita

43, 8 principis *Muretus* | uiseritis *B* | 9 medicorum primi et libert. intimi *Ernesti* | 11 constabant, em. *Rhenanus* | 13 habitu *Ernesti*: animo (sermone *Mohr*, ore nos quondam) | 44, 1 tertium *Ursinus*: ter (iterum *Nipperdey*) | 2 sexto] quarto *Petavius*, quinto *Nipperdey*, tertio *Ritter* | 5 metus margo *A*: impetus *A* (quod tuetur *Schenkl* in *Z. f. öst. Gymn. XII, 432*), metus et impetus *B* (imperiosi *Weidner*) | 9 sunt om. *B* | 11 speciosae non contigerant, em. *Rhenanus* | 14 sicut ei non licuit *Dahl*: sicuti (non contigit *suppl. H. Schüts post videre*) | in hac. luce, em. *Acidalius* | 16 aures *A*

festinatae mortis grande solacium tulit evasisse postremum illud tempus, quo Domitianus non iam per intervalla ac spiramenta temporum, sed continuo et velut uno ictu rem publicam exhaustit.

45. Non vidit Agricola obsessam curiam et clausum armis senatum et eadem strage tot consularium caedes, tot nobilissimarum feminarum exilia et fugas. una adhuc victor Carus Metius censebatur, et intra Albanam arcem sententiam Messalini strepebat, et Massa Baebius [iam] tum reus erat mox nostrae duxere Helvidium in carcerem manus; nos Maurici Rusticique visus, nos innocenti sanguine Senecio perdidit. Nero tamen subtraxit oculos suos iussitque scelera, non spectavit: praecipua sub Domitiano miseriarum pars erat videre et aspici, cum suspiria nostra subscriberentur, cum notandis tot hominum palloribus sufficeret saevus ille vultus et rubor, quo se contra pudorem muniebat.

Tu vero felix, Agricola, non vitae tantum claritate, sed etiam opportunitate mortis. ut perhibent qui interfuerunt nostris vixissimis sermonibus tuis, constans et libens fatum excepisti, tamquam pro virili portione innocentiam principi donares, sed mihi filiaeque eius praeter acerbitem parentis erepta auget maestitiam, quod adsidere valetudini, fovere deficientem, satiari vultu complexuque non contigit. excepissem certe mandata vocesque, quas penitus animo figeremus. noster hic dolor, nostrum vulnus, nobis tam longae absentiae condicione ante quadriennium amissus est. omnia sine dubio optime parentum, adsidente amantissima uxore superfluo honori tuo: paucioribus tamen lacrimis comploratus es, et novissima in luce desideravere aliquid oculi tui.

45, 1 clusum *A* | 4 Carus Metius *Rhenanus*: charus (clarus *B*) mitius | 5 iam *om. B*, etiam tum *J. Fr. Gronovius* | 6 Mauricium Rusticumq. diuisimus *margo A*, quam coniecturam esse (admodum infelicem) *Pomponii Lacti* apparet, et aliae lectiones in *marg. A*, velut *infra v. 24* | 7 visus horrore *Harrichsen* | Senecio | 11 pallore oribus *Wex* | 12 quo *Lipsius*: quo | 14 perhiberent, *em. Puteolanus* | 17 eius] tuae *Cornelissen* | 19 excepissem, *em. Pichena* | 21 nobis *om. B* | longa *A*, nostrae *B* | 22 triennium *Urlichs* | amissus es *Rhenanus* | 24 com-

46. Si quis piorum manibus locus, si, ut sapientibus placet, non cum corpore extinguuntur magnae animae, placide quiescas, nosque domum tuam ab infirmo desiderio et muliebribus lamentis ad contemplationem virtutum tuarum voces, quas neque lugeri neque plangi fas est. admiratione te potius et immortalibus laudibus et, si natura suppeditet, similitudine colamus: is verus honos, ea coniunctissimi cuiusque pletas. id filiae quoque uxoriue praeceperim, sic patris, sic mariti memoriam venerari, ut omnia facta dictaque eius secum revolvant, formamque ac figuram animi magis quam corporis complectantur, non quia intercedendum putem imaginibus quae marmore aut aere finguntur, sed, ut vultus hominum, ita simulacra vultus imbecilla ac mortalia sunt, forma mentis aeterna, quam tenere et exprimere non per alienam materiam et artem, sed tuis ipse moribus possis. quidquid ex Agricola amavimus, quidquid mirati sumus, manet mansurumque est in animis hominum, in aeternitate temporum, et fama rerum; nam multos veterum velut inglorios et ignobilis oblivio obruit: Agricola posteritati narratus et traditus superstes erit.

20

positus es *margo A* | 46, 3 nosque et domum *Urlichs* | 4 mulieribus *B* | 5 aemulatione *Cornelissen* | 6 et (te *Lipsius*) immortalibus *Acidalius*: temporalibus | similitudine *Grotius*: mitum *A*, multum *B* (aemulatu *Heinsius*) | 7 colamus *Muretus*: decoramus (decoremus *Ursinus*) | 10 formamque *Muretus*: formamque | 11 interdicendum *Ursinus* | 13 imbecillia *B* | 16 ex] in *Cornelissen* | admirati *Wölfflin* | 18 in *addidimus* | 19 obruet, *em. Haupt*.

CORNELII TACITI
DIALOGUS
DE ORATORIBUS.

---

1. Saepe ex me requiris, Iuste Fabi, cur, cum priora saecula tot eminentium oratorum ingeniis gloriaque floruerint, nostra potissimum aetas deserta et laude eloquentiae orbata vix nomen ipsum oratoris retineat; neque enim ita appellamus nisi antiquos: horum autem temporum disertis causidicis et advocatis et patronis et quidvis potius quam oratores vocantur. cui percontationi tuae respondere et tam magnae quaestionis pondus excipere, ut aut de ingeniis nostris male existimandum sit, si idem adsequi non possumus, aut de iudiciis, si nolumus, vix hercule auderem, si mihi mea sententia proferenda ac non disertissimorum, ut nostris temporibus, hominum sermo repetendus esset, quos eandem hanc quaestionem pertractantes iuvenis admodum audivi. ita non ingenio, sed memoria et recordatione opus est, ut quae a praestantissimis viris et excogitata subtiliter et dicta graviter accepi, cum singuli diversas [vel easdem sed probabiles] causas adferrent, dum formam sui quisque et animi et ingenii

B = Vaticanus 1862. *b* = Leidensis Pontani. *C* = Vaticanus 1518. *F* = Farnesianus; lectiones, quibus nulla littera adscripta est, exstant in omnibus aut in plerisque libris. *Put.* = editio Puteolani.

1, 4 appellemus | 9 sit *add. Lipsius* | 10 mea mihi *Schelling* | 16 [vel easdem] *Lipsius*, nos praeterea sed probabiles *inclusimus*, [singuli.. dum] *Andresen quondam*

redderent, isdem nunc numeris isdemque rationibus perse-
quar, servato ordine disputationis. neque enim defuit qui di-
versam quoque partem susciperet, ac multum vexata et in- 20
risa vetustate nostrorum temporum eloquentiam antiquorum
ingeniis anteferet.

2. Nam postero die quam Curiatius Maternus Catonem
recitaverat, cum offendisse potentium animos diceretur, tam-
quam in eo tragoediae argumento sui oblitus tantum Catonem
cogitasset, eaque de re per urbem frequens sermo habere-
tur, venerunt ad eum Marcus Aper et Iulius Secundus, cele- 5
berrima tum ingenia fori nostri, quos ego in iudiciis non
[utrosque] modo studiose audiebam, sed domi quoque et in
publico adsectabar mira studiorum cupiditate et quodam ar-
dore iuvenili, ut fabulas quoque eorum et disputationes et
arcana semotae dictionis penitus exciperem, quamvis maligne 10
plerique opinarentur, nec Secundo promptum esse sermonem
et Aprum ingenio potius et vi naturae quam institutione et
litteris famam eloquentiae consecutum. nam et Secundo pu-
rus et pressus et, in quantum satis erat, profluens sermo
non defuit, et Aper omni eruditione imbutus contemnebat 15
potius litteras quam nesciebat, tamquam maiorem industriae
et laboris gloriam habiturus, si ingenium eius nullis aliena-
rum artium adminiculis inniti videretur.

3. Igitur ut intravimus cubiculum Materni, sedentem
ipsumque, quem pridie recitaverat librum, inter manus haben-
temprehendimus.

Tum Secundus 'nihilne te' inquit, 'Materne, fabulae ma-
lignorum terrent, quo minus offensas Catonis tui ames? an 5
ideo librum istum adprehendisti, ut diligentius retractares,
et sublatis si qua pravae interpretationi materiam dederunt,
emitteres Catonem non quidem meliorem, sed tamen secu-
riorem?'

1, 18 redderet *CF* | persequar *Put.*: prosequar | 2, 2 tam-
quam non in *Saupe* | 7 [utrosque] *Ritter*, utrosque *post* ego
Schopen | 15 omni *F*: cū *BbC*, *fort.* multa | 8, 2 ipsumque
ensor ed. Walther. in Leips. Lit. Zeit. 1833, n. 288: ipsum |
inter *Cuiacius*: intra

10 Tum ille 'leges' inquit 'quid Maternus sibi debuerit, et agnosces quae audisti. quod si qua omisit Cato, sequenti recitatione Thyestes dicet; hanc enim tragoediam disposui iam et intra me ipse formavi. atque ideo maturare libri huius editionem festino, ut dimissa priore cura novae cogitationi
15 toto pectore incumbam.'

'Adeo te tragoediae istae non satiant,' inquit Aper 'quae minus omissis orationum et causarum studiis omne tempus modo circa Medeam, ecce nunc circa Thyestem consumas, cum te tot amicorum causae, tot coloniarum et municipiorum
20 clientelae in forum vocent, quibus vix suffeceris, etiam si non novum tibi ipse negotium importasses, ut Domitium et Catonem, id est nostras quoque historias et Romana nomina Graeculorum fabulis adgregares.'

4. Et Maternus: 'perturbarer hac tua severitate, nisi frequens et assidua nobis contentio iam prope in consuetudinem vertisset. nam nec tu agitare et insequi poetas intermittis, et ego, cui desidiam advocatorum obicis, quotidianum hoc
5 patrocinium defendendae adversus te poeticae exerceo. quo laetor magis oblatum nobis iudicem, qui me vel in futurum vetet versus facere, vel, quod iam pridem opto, sua quoque auctoritate compellat, ut omissis forensium causarum angustiis, in quibus mihi satis superque sudatum est, sanctionem illam et augustiorem eloquentiam colam.'

5. 'Ego vero' inquit Secundus, 'antequam me iudicem Aper recuset, faciam quod probi et moderati iudices solent, ut in iis cognitionibus se excusent, in quibus manifestum est alteram apud eos partem gratia praevalere. quis enim nescit
5 neminem mihi coniunctiorem esse et usu amicitiae et assiduitate contubernii quam Saleium Bassum, cum optimum virum tum absolutissimum poetam? porro si poetica accusatur, non alium video reum locupletiore.'

3, 10 inquit quid nos: tu quid *Bb*, quid *F* (inquit, si libuerit *Nipperdey*) | 20 sufficeres *Put.* | 21 imposuisses *Acidalius* | ut *add. Niebuhr* | 23 graecorum *b* | aggregans *Orelli* | 4, 10 istam *Bb* | 5, 2 modesti *CF* | 3 his *Bb* | cogitationibus) se *add. Pithoeus*

'Securus sit' inquit Aper 'et Saleius Bassus et quisquis
 dius studium poeticae et carminum gloriam fovet, cum cau- 10
 sas agere non possit. ego enim, quatenus arbitrum litis hu-
 ius inveni, non patiar Maternum societate plurium defendi,
 sed ipsum solum apud vos arguam, quod natus ad eloquen-
 tiam virilem et oratoriam, qua parere simul et tueri amici-
 tias, adsciscere necessitudines, complecti provincias possit, 15
 omittit studium, quo non aliud in civitate nostra vel ad utili-
 tatem fructuosius *vel ad voluptatem dulcius* vel ad dignitatem
 amplius vel ad urbis famam pulchrius vel ad totius imperii at-
 que omnium gentium notitiam inlustrius excogitari potest.
 nam si ad utilitatem vitae omnia consilia factaque nostra diri- 20
 genda sunt, quid est tutius quam eam exercere artem, qua
 semper armatus praesidium amicis, opem alienis, salutem pe-
 riclitantibus, invidis vero et inimicis metum et terrorem ultro
 feras, ipse securus et velut quadam perpetua potentia ac
 potestate munitus? cuius vis et utilitas rebus prospere flu- 25
 entibus aliorum perflugio et tutela intellegitur: sin proprium
 periculum increpuit, non hercule lorica et gladius in acie fir-
 mius munimentum quam reo et periclitanti eloquentia, prae-
 sidium simul ac telum, quo propugnare pariter et incessere
 sive in iudicio sive in senatu sive apud principem possis. quid 30
 aliud infestis patribus nuper Eprius Marcellus quam eloquen-
 tiam suam opposuit? qua accinctus et minax disertam quidem,
 sed inexercitatum et eius modi certaminum rudem Helvidii
 sapientiam elusit. plura de utilitate non dico, cui parti minime
 contra dicturum Maternum meum arbitror. 35

6. Ad voluptatem oratoriae eloquentiae transeo, cuius

5, 11 ego *Pithoeus*: et ego | 12 inveni *Pithoeus*: inueniri
 (invenimus *A. Wagener*) | plurium *Pithoeus*: plurimum | 13 vos
Lipsius: eos (eum *Spengel*, se coarguam *Andresen*, te coarg.
Weissenborn) | 15 necessitates *Bb* | 16 omittit *Rhenanus*: amitti
 | 17 vel ad vol. honestius (dulcius *Ritter*, iucundius *Nipperdey*,
 suavius *Classen*) *supplevit Schulting* | 20 derigenda *Bährens* |
 21 utilius *Acidalius* | 24 feras *Lipsius*: ferat | 27 inrupit *Wein-*
kauff | lorica et *Seebode*: loricae (lorica aut *Rhenanus*) | 30
 sive (*ante in iud.*) *Muretus*: uel | 32 qua *Ursinus*: qui

iucunditas non uno aliquo momento, sed omnibus prope diebus ac prope omnibus horis contingit. quid enim dulcius libero et ingenuo animo et ad voluptates honestas nato quam
 5 videre plenam semper et frequentem domum suam concursu splendidissimorum hominum? idque scire non pecuniae, non orbitati, non officii alicuius administrationi, sed sibi ipsi dari? ipsos quin immo orbos et locupletes et potentes veni-
 plerumque ad iuvenem et pauperem, ut aut sua aut amici-
 10 rum discrimina commendent. ullane tanta ingentium opum ac magnae potentiae voluptas quam spectare homines veteres et senes et totius urbis gratia subnixos in summa rerum omnium abundantia consistentes, id quod optimum sit se non habere? iam vero qui togatorum comitatus et egressus! quae
 15 in publico species! quae in iudiciis veneratio! quod illud gaudium consurgendi adsistendique inter tacentes et in unum conversos! coire populum et circumfundi coronam et accipere adfectum, quemcumque orator induerit! vulgaria dicentium gaudia et imperitorum quoque oculis exposita percenseo: illa
 20 secretiora et tantum ipsis orantibus nota maiora sunt. sive accuratam meditatamque profert orationem, est quoddam sicut ipsius dictionis, ita gaudii pondus et constantia; sive novam et recentem curam non sine aliqua trepidatione animi attulerit, ipsa sollicitudo commendat eventum et lenocinatur
 25 voluptati. sed extemporalis audaciae atque ipsius temeritatis vel praecipua iucunditas est; nam in ingenio quoque, sicut in agro, quamquam alia diu serantur atque elaborentur, gratiora tamen quae sua sponte nascuntur.

7. Equidem, ut de me ipso fatear, non eum diem laetiorum egi, quo mihi latus clavus oblatum est, vel quo homo

6, 2 iocunditatis *Bb* | [prope] *Andresen* | 7 neque officii *CF* | 8 ipsos *al. et Haase*: istos *BbC*, illos *F* | 11 [veteres] *Acidalius*, divites *Heinsius* | 12 urbis *Pithoeus*: orbis | 15 illud *al.*: id (*om. Put.*) | 17 coronam *Acidalius*: coram | 18 quando-cumque *Bb* | induerit *CF*: indueret *Bb* (*voluerit Andresen, an inbuerit?*) | vulgaria *nos*: uulgata | 23 animus, *em. Pichena* | 26 in *om.* | 27 alia *om. CF*, utilia (*vel utiliora*) quae serantur *Ernesti*, solidiora serantur diuque elab. *Peerlkamp*, solidiora quae seruntur a. elaborantur *Andresen* | 7, 1 ipse *b*

ovus et in civitate minime favorabili natus quaesturam aut
 tribunatum aut praeturam accepi, quam eos, quibus mihi pro
 mediocritate huius quantulaecumque in dicendo facultatis aut
5 *apud patres* reum prospere defendere aut apud centumviros
 ausam aliquam feliciter orare aut apud principem ipsos illos
 bertos et procuratores principum tueri et defendere datur.
 um mihi supra tribunatus et praeturas et consulatus ascen-
 dere videor, tum habere quod, si non in aliquo oritur, nec co-
 icillis datur nec cum gratia venit. quid? fama et laus cuius
 rtis cum oratorum gloria comparanda est? quinam inlustri-
 res sunt in urbe non solum apud negotiosos et rebus inten-
 os, sed etiam apud vacuos et adulescentes, quibus modo recta
 ndoles est et bona spes sui? quorum nomina prius parentes
 iberis suis ingerunt? quos saepius vulgus quoque imperitum
 t tunicatus hic populus transeuntes nomine vocat et digito
 lemonstrat? advenae quoque et peregrini iam in municipiis
 t coloniis suis auditos, cum primum urbem attigerunt, re-
 quirunt ac velut adgnosceret concupiscunt. 20

8. Ausim contendere Marcellum hunc Eprium, de quo
 nodo locutus sum, et Crispum Vibium (libentius enim novis
 t recentibus quam remotis et oblitteratis exemplis utor) non
 minus *notos* esse in extremis partibus terrarum quam Capuae
 ut Vercellis, ubi nati dicuntur. nec hoc illis *alterius bis*, al-
 terius ter milies sestertium praestat, quamquam ad has ipsas
 pes possunt videri eloquentiae beneficio venisse, *sed* ipsa
 loquentia; cuius numen et caelestis vis multa quidem omni-

7, 4 eos ago quibus *Vahlen* | 6 apud patres *add. Michaelis* | 7 ipsum *L. Spengel* | 8 principis *idem* | 10 habere *Pithoeus*:
 bire | aliquo *Ritter*: alio (*reliquorum conatus v. in edit. An-
 reseni a. 1877*) | 11 [cum] *Acidalius*, civium *Bährens* | 12
 uinam illustriores *Orelli*: qui non illustres (qui tam illustres
tötticher, quidam illustris est *Steiner*) | 13 sunt *Schopen*: et |
 4 vacuos *b*: iuvenes *BCF* | recta et *BCF*, et recta *b*, *sed*
 t *sup. lin.* | 15 sit *Michaelis* | nomina] nō *Bb*¹ | 20 vultus
icidalius, vultu ipse quondam | 8, 4 *notos hic add. Ursinus*,
ost esse Lipsius, ante non Sauppe, n. minus illustres Ribbeck
 5 *alterius bis suppl. Pichena (cf. schol. Iuv. 4, 81), alterius*
is milies Friedländer | 7 *sed add. Lipsius*

bus saeculis exempla edidit, ad quam usque fortunam homi-
 10 nes ingenii viribus pervenerint, sed haec, ut supra dixi, pro-
 xima et quae non auditu cognoscenda, sed oculis spectanda
 haberemus. nam quo sordidius et abiectius nati sunt quoque
 notabilior paupertas et angustiae rerum nascentes eos cir-
 cumsteterunt, eo clariora et ad demonstrandam oratoriae
 15 eloquentiae utilitatem inlustriora exempla sunt, quod sine
 commendatione natalium, sine substantia facultatum, neuter
 moribus egregius, alter habitu quoque corporis contemptus,
 per multos iam annos potentissimi sunt civitatis ac, donec
 libuit, principes fori, nunc principes in Caesaris amicitia
 20 agunt feruntque cuncta atque ab ipso principe cum quadam
 reverentia diliguntur, quia Vespasianus, venerabilis senex et
 patientissimus veri, bene intellegit ceteros quidem amicos
 suos iis niti, quae ab ipso acceperint quaeque ipsi accum-
 lare et in alios congerere promptum sit, Marcellum autem
 25 et Crispum attulisse ad amicitiam suam quod non a principe
 acceperint nec accipi possit. minimum inter tot ac tanta lo-
 cum optinent imagines ac tituli et statucae, quae neque ipsa
 tamen negleguntur, tam hercule quam divitiae et opes, quas
 facilius invenies qui vituperet quam qui fastidiat. his igitur
 30 et honoribus et ornamentis et facultatibus refertas domos
 eorum videmus, qui se ab ineunte adolescentia causis foren-
 sibus et oratorio studio dederunt.

9. Nam carmina et versus, quibus totam vitam Maternus
 insumere optat (inde enim omnis fluxit oratio), neque digni-
 tatem ullam auctoribus suis conciliant neque utilitates alunt;
 voluptatem autem brevem, laudem inanem et infructuosam
 5 consequuntur. licet haec ipsa et quae deinceps dicturus sum
 aures tuae, Materne, respuant, cui bono est, si apud te Aga-

8, 9 ad quantam *Acidalius* | 12 habeamus *Dronke* | 13 an-
 gustiae rerum *Lipsius*: angustia ereptum | 15 nobilitatem *Acidalius*,
 dignitatem *Spengel* | 19 nunc [principes] *Helmreich* | 22 ceteros
Put.: et ceteros (et sentit ceteros *C. Kraut*) | 23 his *Bb* | ipsi
Lipsius: ipsis | 24 sit *nos*: est | 26 inter haec tot *Vahlen* |
 31 aetate adolescentia *F*, aetate *Heraeus* | 9, 5 de-
 inde *CF*

annon aut Iason diserte loquitur? quis ideo domum defen-
 as et tibi obligatus redit? quis Saleium nostrum, egregium
 oetam vel, si hoc honorificentius est, praeclarissimum va-
 em, deducit aut salutatur aut prosequitur? nempe si amicus 10
 ius, si propinquus, si denique ipse in aliquod negotium in-
 siderit, ad hunc Secundum recurret aut ad te, Materne, non
 quia poeta es, neque ut pro eo versus facias; hi enim Basso
 homini nascuntur, pulchri quidem et iucundi, quorum tamen
 hic exitus est, ut cum toto anno, per omnes dies, magna 15
 noctium parte unum librum excudit et elucubrat, rogare
 altro et ambire cogatur, ut sint qui dignentur audire, et ne
 id quidem gratis; nam et domum mutuatur et auditorium ex-
 struit et subsellia conducit et libellos dispergit. et ut beatis-
 simus recitationem eius eventus prosequatur, omnis illa laus 20
 intra unum aut alterum diem, velut in herba vel flore prae-
 cerpta, ad nullam certam et solidam pervenit frugem, nec
 aut amicitiam inde refert aut clientelam aut mansurum in ani-
 mo cuiusquam beneficium, sed clamorem vagum et voces
 laudes et gaudium volucre. laudavimus nuper ut miram et 25
 eximiam Vespasiani liberalitatem, quod quingenta sestertia
 Basso donasset. pulchrum id quidem, indulgentiam principis
 ingenio mereri: quanto tamen pulchrius, si ita res familiaris
 exigat, se ipsum colere, suum genium propitiare, suam ex-
 periri liberalitatem! adice quod poetis, si modo dignum ali- 30
 quid elaborare et efficere velint, relinquenda conversatio
 amicorum et iucunditas urbis, deserenda cetera officia utque
 ipsi dicunt, in nemora et lucos, id est in solitudinem sece-
 dendum est.

10. Ne opinio quidem et fama, cui soli serviunt et quod
 unum esse pretium omnis laboris sui fatentur, aequae poetas
 quam oratores sequitur, quoniam mediocri poetas nemo novit,

9, 11 eius] est *Bb* | 12 decurret *J. Fr. Gronovius* | 20 ista
Bb | 21 praecerta *Schele*: praecerta *CF*, percepta *Bb* | 29
 genium *Lipsius*: ingenium | 30 liberalitatem *idem*: libertatem |
 32 utque (quae *F*) *BF*: quae *C*, et ut *b* | 33 [id est in soli-
 tudinem] *Ad. G. Lange* | recedendum, *em. Schele* | 10, 2 omnes
JF, *om. b* | aequae *Put.*: atque | 8 insequitur *B¹b*

bonos pauci. quando enim rarissimarum recitationum fama in
 5 totam urbem penetrat? nedum ut per tot provincias inno-
 tescat. quotus quisque, cum ex Hispania vel Asia, ne quid
 de Gallis nostris loquar, in urbem venit, Saleium Bassum re-
 quirat? atque adeo si quis requirit, ut semel vidit, transit et
 contentus est, ut si picturam aliquam vel statuam vidisset.
 10 neque hunc meum sermonem sic accipi volo, tamquam eos,
 quibus natura sua oratorium ingenium denegavit, deterream
 a carminibus, si modo in hac studiorum parte oblectare
 otium et nomen inserere possunt fama. ego vero omnem
 eloquentiam omnesque eius partes sacras et venerabiles puto,
 15 nec solum cothurnum vestrum aut heroici carminis sonum,
 sed lyricorum quoque iucunditatem et elegorum lascivias et
 iamborum amaritudinem et epigrammatum lusus et quamcum-
 que aliam speciem eloquentia habet, anteponendam ceteris
 aliarum artium studiis credo. sed tecum mihi, Materne, res
 20 est, quod, cum natura te tua in ipsam arcem eloquentiae ferat,
 errare mavis et summa adepturus in levioribus subsistis. ut si
 in Graecia natus esses, ubi ludicras quoque artis exercere
 honestum est, ac tibi Nicostrati robur ac vires dii dedissent,
 non paterer inmanes illos et ad pugnam natos lacertos le-
 25 vitate iaculi aut iactu disci vanescere, sic nunc te ab audito-
 riis et theatris in forum et ad causas et ad vera proelia voco,
 cum praesertim ne ad illud quidem confugere possis, quod
 plerisque patrocinator, tamquam minus obnoxium sit offen-
 sae poetarum quam oratorum studium. effervescit enim vis
 30 pulcherrimae naturae tuae, nec pro amico aliquo, sed, quod
 periculosius est, pro Catone offendis. nec excusatur offensa
 necessitudine officii aut fide advocacionis aut fortuitae et su-

10, 4 rarissimarum libri: clarissimarum Steiner, rarissima
 harum Andresen, vel praeclarissimarum ipse quondam, harum
 Sedlmayr, Wiener Studien II, 153 | 7 Galliis Schulting | 8 ut
 Acidalius: et | 16 elegiorum Bb | 17 et add. Acidalius | 18
 habet Heumann: habeat | 19 aliarum] altiorum Andresen, an
 liberalium? | 20 te hic addidi, ante ferat Acidalius | arcem]
 artem | 21 adeptus, em. Acidalius | 24 istos BbC | 25 [iacta
 Andresen | 28 offensae Acidalius: offendere | 29 effervescet |
 31 offendes

bitae dictionis impetu: meditato videris etiam elegisse personam notabilem et cum auctoritate dicturam. sentio quid responderi possit: hinc ingentis existere adsensus, haec in ipsis auditoriis praecipue laudari et mox omnium sermonibus ferri. tolle igitur quietis et securitatis excusationem, cum tibi summas adversarium superiorem. nobis satis sit privatas et nostri saeculi controversias tueri, in quibus [expressis] si quando necesse sit pro periclitante amico potentiorum aures offendere, et probata sit fides et libertas excusata.'

11. Quae cum dixisset Aper acrius, ut solebat, et intento ore, remissus et subridens Maternus 'parantem me' inquit 'non minus diu accusare oratores quam Aper laudaverat (fore enim arbitrabar ut a laudatione eorum digressus detrectaret poetas atque carminum studium prosterneret) arte quadam mitigavit, concedendo iis, qui causas agere non possent, ut versus facerent. ego autem sicut in causis agendis efficere aliquid et eniti fortasse possum, ita recitatione traegodiarum et ingredi famam auspicatus sum, cum quidem in Nerone improbam et studiorum quoque sacra profanantem Vatini potentiam fregi, et hodie si quid [in] nobis notitiae ac nominis est, magis arbitror carminum quam orationum gloria partum. ac iam me diiungere a forensi labore constitui, nec comitatus istos et egressus aut frequentiam salutantium concupisco, non magis quam aera et imagines, quae etiam me nolente in domum meam inruperunt. nam statum hucusque ac securitatem melius innocentia tueor quam elo-

10, 33 etiam nos: aut (ultra Schopen, om. Put.) | 35 hinc corr. et Put.: hic | existere Muretus: ex his | haec F: hii Bb, hoc C, haec et Andresen | 37 ante tolle quaedam deesse consuebat Fr. A. Wolf | 39 expressit F, om. Heumann, exponendis Wagener | 11, 2 parantem me inquit Bekker: parant quid enim (enim quid F) me (parantem inquit me Walther) | 3 laudavit Acidalius | 9 in Nerone Bb (imperante Nerone Luc. Müller, in Neroniis Osann) | 10 importunam malim | 11 Vatini J. Fr. Gronovius: uaticinii | et add. Lipsius | [in] Acidalius | 12 numinis | 13 diiungere Wölfflin | 14 fort. illos | salutantium Schele: salutationum | 16 irrumpunt b | 17 hucusque ac Lipsius: cuiusque ad (cuiusque ac. .tuetur Pichena)

quentia, nec vereor ne mihi umquam verba in senatu nisi pro alterius discrimine facienda sint.

12. Nemora vero et luci et secretum ipsum, quod Aper increpabat, tantam mihi adferunt voluptatem, ut inter praecipuos carminum fructus numerem, quod non in strepitu nec sedente ante ostium litigatore nec inter sordes ac lacrimas
 5 reorum componuntur, sed secedit animus in loca pura atque innocentia fruiturque sedibus sacris. haec eloquentiae primordia, haec penetrabilia; hoc primum habitu cultuque commendata mortalibus in illa casta et nullis contacta vitiiis pectora influxit: sic oracula loquebantur. nam lucrosae huius et
 10 sanguinantis eloquentiae usus recens et malis moribus natus, atque, ut tu dicebas, Aper, in locum teli repertus. ceterum felix illud et, ut more nostro loquar, aureum saeculum, et oratorum et criminum inops, poetis et vatibus abundabat, qui bene facta canerent, non qui male admissa defenderent. nec
 15 ullis aut gloria maior aut augustior honor, primum apud deos, quorum proferre responsa et interesse epulis ferebantur, deinde apud illos dis genitos sacrosque reges, inter quos neminem causidicum, sed Orphea et Linum ac, si introspicere altius velis, ipsum Apollinem accepimus. vel si haec fabulosa
 20 nimis et composita videntur, illud certe mihi concedes, Aper, non minorem honorem Homero quam Demostheni apud posteros, nec angustioribus terminis famam Euripidis aut Sophoclis quam Lysiae aut Hyperidis includi. plures hodie reperies, qui Ciceronis gloriam quam qui Virgillii detrectent:
 25 nec ullus Asinii aut Messallae liber tam inlustris est quam Medea Ovidii aut Varii Thyestes.

13. Ac ne fortunam quidem vatium et illud felix contu-

12, 2 increpat *b* | 3 in strepitu urbis *Schopen* | 7 commendata *Muretus*: commoda (commendata *Lipsius*) | 8 in illa *CF*: et ista *Bb* | 10 saginantis *ed. Iuntina a. 1527*, sanguini inhiantis *Bezenberger* | et ex malis *F* | 15 ullus *Bb* | maior *Lipsius*: more (mor *b*) . . . *Bb*, more *F*, in ore *C*, maior erat *Ritter* | 16 epulis] oraculis *M. Haupt* | 17 istos *Bb* | 18 causidicorum, *em. Heumann* | 18 et *CF*: ac *Bb* | 20 uideantur *Cb*¹ | istud *Bb* | concedis, *em. Acidalius*, cf. c. 33, 24 | 21 honorem haberi *Mähly* | 18, 1 istud *Bb*¹

rnum comparare timuerim cum inquieta et anxia oratorum
 ta. licet illos certamina et pericula sua ad consulatus eve-
 rint, malo securum et quietum Virgilii secessum, in quo
 men neque apud divum Augustum gratia caruit neque apud 5
 opulum Romanum notitia. testes Augusti epistolae, testis
 se populus, qui auditis in theatro Virgilii versibus surrexit
 niversus et forte praesentem spectantemque Virgilium ve-
 eratus est sic quasi Augustum. ne nostris quidem temporis
 us Secundus Pomponius Afro Domitio vel dignitate vitae 10
 el perpetuitate famae cesserit. nam Crispus iste et Marcel-
 is, ad quorum exempla me vocas, quid habent in hac sua
 ortuna concupiscendum? quod timent, an quod timentur?
 uod, cum cotidie aliquid rogentur, ii quibus † praestant
 dignantur? quod adligati canina adulatione nec imperanti- 15
 us umquam satis servi videntur nec nobis satis liberi? quae
 aec summa eorum potentia est? tantum posse liberti solent.
 ie vero dulces, ut Virgilius ait, Musae, remotum a sollici-
 idinibus et curis et necessitate cotidie aliquid contra animum
 ciendi, in illa sacra illosque *ad* fontis ferant; nec insanum ul- 20
 ra et lubricum forum famamque pallentem trepidus experiar.
 on me fremitus salutantium nec anhelans libertus excitet,
 ec incertus futuri testamentum pro pignore scribam, nec
 lus habeam quam quod possim cui velim relinquere (quan-
 oque enim fatalis et meus dies veniet), statuarque tumulo non 25
 aestus et atrox, sed hilaris et coronatus, et pro memoria
 nei nec consulat quisquam nec roget.'

14. Vixdum finierat Maternus, concitatus et velut instin-

13, 3 istos *Bb*¹ | ad *Lipsius*: et (ad sacerdotia (*vel* prae-
 uras) et *Vahlen*, ad opes et *Ritter*) | consulatus *F*: conventus
 †, cent' *B*, coetus *b* | 8 [Virgilium] *Ernesti* | 14 aliqui *BbF* |
 on praestant *Lipsius*, *fort.* praesto non sunt *vel* opem nullam
 raestant | 15 canina *scripsi*: cum (canum *Haase*, humili *Schul-*
ing) | 20 in] ad *Bährens* | ista sacra istosque *Bb* | ad *add.*
Ritter (illasque frondis *Haupt*) | 21 pallentem *b* *corr.*: pallan-
 em *BF*, palantem *b*¹*C* (fallacem *Bötticher*) | 24 quandocum-
 ue (*om.* enim) *Put.*, quandoque olim *Steiner*, [quandoque...
 eniet] *Ritter* | 25 et *om.* *Pithoeus* | ueniet *b* *corr.*: ueniat *BCF*
 renerit *Ernesti*)

ctus, cum Vipstanus Messalla cubiculum [eius] ingressus est, suspicatusque ex ipsa intentione singulorum altiore inter eos esse sermonem, 'num parum tempestivus' inquit 'inter-
5 veni secretum consilium aut causae alicuius meditationem tractantibus?'

'Minime, minime' inquit Secundus, 'atque adeo vellem maturius intervenisses; delectasset enim te et Apri nostri accuratissimus sermo, cum Maternum ut omne ingenium ac studium suum ad causas agendas converteret exhortatus est, et
10 Materni pro carminibus suis laeta, utque poetas defendi decebat, audentior et poetarum quam oratorum similior oratio.'

'Me vero' inquit '[et] sermo iste infinita voluptate adfessisset, atque id ipsum delectat, quod vos, viri optimi et temporum nostrorum oratores, non forensibus tantum negotiis et declamatorio studio ingenia vestra exercetis, sed eius modi etiam disputationes adsumitis, quae et ingenium alunt et eruditionis ac litterarum iucundissimum oblectamentum cum
20 vobis, qui ista disputatis, adferunt, tum etiam iis, ad quorum aures pervenerint. itaque hercle non minus probari video in te, Secunde, quod Iuli Africani vitam componendo spem hominibus fecisti plurimum eius modi librorum, quam damnari in Apro, quod nondum ab scholasticis controversiis recessit
25 et otium suum mavult novorum rhetorum more quam veterum oratorum consumere.'

15. Tum Aper: 'non desinis, Messalla, vetera tantum et antiqua mirari, nostrorum autem temporum studia inridere atque contemnere. nam hunc tuum sermonem saepe excepi, cum oblitus et tuae et fratris tui eloquentiae neminem hoc
5 tempore oratorem esse contenderes *parem* antiquis, eo, credo,

14, 2 cum *al.*: tum | Vipstanus *C. A. Rupertus*: Vibanius *BCF*, Libanius *b* | [eius] *Ernesti* | 5 aut *nos*: et | 7 minime *semel B* | 10 et hortatus | 12 ardentior *Bährens* | 14 vere | [et] *nos* | iste *nos*: ipse | 16 summi oratores *nos quondam* | 19 eruditiones | 22 Africani *Nipperdey*: asiatici | 23 damnari *supplevi*, improbari *add. Andresen* | 24 a *CF* | 15, 1 non *b*: num *BCF* (numquam *Bährens*) | 5 *parem add. Lipsius (idem etiam coni. contenderes, atque id eo), an prae antiquis?*

udacius, quod malignitatis opinionem non verebaris, cum am gloriam, quam tibi alii concedunt, ipse tibi denegares.’

‘Neque illius’ inquit ‘sermonis mei paenitentiam ago, neque aut Secundum aut Maternum aut te ipsum, Aper, quamquam interdum in contrarium disputes, aliter sentire credo. ¹⁰ c velim impetratum ab aliquo vestrum ut causas huius infitae differentiae scrutetur ac reddat, quas mecum ipse pleumque inquirō. et quod quibusdam solacio est, mihi auget uaeestionem, quia video etiam Graiis accidisse ut longius ab it ab Aeschine et Demosthene Sacerdos ille Nicetes, et si ¹⁵ uis alius Ephesum vel Mytilenas contentu scholasticorum et lamoribus quatit, quam Afer aut Africanus aut vos ipsi a iacerone aut Asinio recessistis.’

16. ‘Magnam’ inquit Secundus ‘et dignam tractatu quaeestionem movisti. sed quis eam iustius explicabit quam tu, ad cuius summam eruditionem et praestantissimum ingenium cura quoque et meditatio accessit?’

Et Messalla ‘aperiam’ inquit ‘cogitationes meas, si illud a vobis ante impetravero, ut vos quoque sermonem hunc nostrum adiuvetis.’

‘Pro duobus’ inquit Maternus ‘promitto: nam et ego et Secundus exsequemur eas partes, quas intellexerimus te non tam omisisse quam nobis reliquisse. Aprum enim solere dis- ¹⁰ sentire et tu paulo ante dixisti et ipse satis manifestus est am dudum in contrarium accingi nec aequo animo perferre tanc nostram pro antiquorum laude concordiam.’

‘Non enim’ inquit Aper ‘inauditum et indefensum saeculum nostrum patiar hac vestra conspiratione damnari: sed ¹⁵ hoc primum interrogabo, quos vocetis antiquos, quam ora-

15, 6 malignitatis *Rhenanus*: malignis iis *Bb*, maligni in s (hiis *C*) *CF* (maligni iudicis *Acidalius*) | 7 ipsi | 13 conuiro *B¹b¹CF¹* (v. ad 21, 10), anquiro *Ribbeck*, cf. *Minuc. el. Oct. 13* causas inquirō | 14 Graiis *Put.*: gratis (Graecis *bronke*) | ut vel *Wagener* | 15 ab *add. Wesenberg* | ille nos: te | *Nicetes Lipsius*: enitet | 16 Mitylenas *B* | contentu *Orelli*: contentus *Bb*, contentus *CF* (contentionibus *D. A. Fr. Nisn*) | 17 nos *F* | 18 aut ab *CF* | 16, 2 mouistis, em. *Lipsius* | si om. *BCF* | istud *Bb*

torum aetatem significatione ista determinetis. ego enim cum audio antiquos, quosdam veteres et olim natos intellego, ac mihi versantur ante oculos Ulixes ac Nestor, quorum aetas
 20 mille fere et trecentis annis saeculum nostrum antecedit: vos autem Demosthenem et Hyperidem profertis, quos satis constat Philippi et Alexandri temporibus floruisse, ita tamen ut utrique superstites essent. ex quo apparet non multo plures quam quadringentos annos interesse inter nostram et Demosthenis aetatem. quod spatium temporis si ad infirmitatem corporum nostrorum referas, fortasse longum videatur; si ad naturam saeculorum ac respectum immensi huius aevi, perquam breve et in proximo est. nam si, ut Cicero in Hortensio scribit, is est magnus et verus annus, quo eadem positio caeli
 30 siderumque, quae cum maxime est, rursus existet, isque annus horum quos nos vocamus annorum duodecim milia nongentos quinquaginta quattuor complectitur, incipit Demosthenes [vester], quem vos veterem et antiquum fingitis, non solum eodem anno quo nos, sed etiam eodem mense extitisse.

17. Sed transeo ad Latinos oratores, in quibus non Menenium, ut puto, Agrippam, qui potest videri antiquus, nostrorum temporum disertis anteponeere soletis, sed Ciceronem et Caesarem et Caelium et Calvum et Brutum et Asinium et Messallam: quos quid antiquis temporibus potius adscribatis quam nostris, non video. nam ut de Cicerone ipso loquar, Hirtio nempe et Pansa consulibus, ut Tiro libertus eius scribit, septimo idus *Decembres* occisus est, quo anno

16, 19 et *CF* | 22 ut huic (sc. Alexandro) utrique *Vahlen* | 24 quadringentos *Lipsius*: trecentos | 26 videtur *F* | 27 saeculorum] siderum *Usener* | respectu *Spengel* | huius] totius *Mi-^otos* *chaelis* | 32 nongentos *J. Nic. Loensis*: ·VIII· ^ob, dCCC *CF*, ^{tos}VCC *B* | incipit, i. e. sequitur, cf. *Sen. Dial.* 3, 10, 3 et *Fr. Haase, Miscell. philol.* III p. 10 | 33 vester *bF* (sed este *b* in *litura*): videtur *BC*; nos *inclusimus* | 34 etiam *Michaelis*: fama (fere *b* corr.) | 17, 2 antiquos *BCF* | 4 Coelium *b*, alium *BCF* | 5 potius temporibus *b* | 6 ipse *CF* | 8 scribit *Andresen*: scripsit | *Decembres add. Lipsius*

divus Augustus in locum Pansae et Hirtii se et Q. Pedium consules suffecit. statue sex et quinquaginta annos, quibus 10 mox divus Augustus rem publicam rexit; adice Tiberii tres et viginti, et prope quadriennium Gai, ac bis quaternos denos Claudii et Neronis annos, atque illum Galbae et Othonis et Vitelli longum et unum annum, ac sextam iam felicitis huius principatus stationem, quo Vespasianus rem publicam 15 fovet: centum et viginti anni ab interitu Ciceronis in hunc diem colliguntur, unius hominis aetas. nam ipse ego in Britannia vidi senem, qui se fateretur ei pugnae interfuisse, qua Caesarem inferentem arma Britanni arcere litoribus et pellere adgressi sunt. ita si eum, qui armatus C. Caesari restitit, vel captivitas vel voluntas vel fatum aliquod in urbem pertraxisset, aequae idem et Caesarem ipsum et Ciceronem audire potuit et nostris quoque actionibus interesse. proximo quidem congiario ipsi vidistis plerosque senes, qui se a divo quoque Augusto semel atque iterum accepisse congiarium 20 narrabant. ex quo colligi potest et Corvinum ab illis et Asinium audiri potuisse; nam Corvinus in medium usque Augusti principatum, Asinius paene ad extremum duravit, ne dividatis saeculum, et antiquos ac veteres vocitetis oratores, quos eorundem hominum aures adgnosceret ac velut coniungere et copulare potuerunt. 25

18. Haec ideo praedixi, ut si qua ex horum oratorum fama gloriaque laus temporibus adquiritur, eam docerem in medio sitam et propiorem nobis quam Servio Galbae aut C. Laelio aut C. Carboni quosque alios merito antiquos vocaverimus; sunt enim horridi et impoliti et rudes et informes et 5 quos utinam nulla parte imitatus esset Calvus vester aut Cae-

17, 10 VI *Lipsius*: novem (VII *Steiner*) | 13 istum *Bb*, ipsum *CF* | 14 septimam iam *Urlichs*, sexennem iam *Meiser*, sex (VIII *Sauppe*, VII *Michaelis*) tam *Spengel* | 18 fatebatur *F* | ei *Muretus*: et | 19 Britanni *Ernesti*: britanniae *C* | 22 aequae idem *Nissen*: et quidem | 27 Corvinus.. Asinius] Asinius.. Corvinus *Borghesi Opp. I, 410* | medium] extremum *Nipperdey* | 29 antiquos ac recentes *Eckstein* | uocitetis *CF*: uocetis *Bb* | 18, 2 eam *nos*: eandem | 4 Laelio aut C. *supplevit Ritter praeunte Schultingio, cf. c. 25* | 6 in ulla *F* (ne in illa

lius aut ipse Cicero. agere enim fortius iam et audentius volo, si illud ante praedixero, mutari cum temporibus formas quoque et genera dicendi. sic Catoni seni comparatus C. Gracchus plenior et uberior, sic Graccho politior et ornatior Crassus, sic utroque distinctior et urbanior et altior Cicero, Cicerone mitior Corvinus et dulcior et in verbis magis elaboratus. nec quaero quis disertissimus: hoc interim probasse contentus sum, non esse unum eloquentiae vultum, sed in illis quoque quos vocatis antiquos plures species deprehendi, nec statim deterius esse quod diversum est, vitio autem malignitatis humanae vetera semper in laude, praesentia in fastidio esse. num dubitamus inventos qui prae Catone Appium Caecum magis mirarentur? satis constat ne Ciceroni quidem obtrectatores defuisse, quibus inflatus et tumens nec satis pressus, sed super modum exsultans et superfluens et parum Atticus videretur. legistis utique et Calvi et Bruti ad Ciceronem missas epistulas, ex quibus facile est deprehendere Calvum quidem Ciceroni visum exsanguem et aridum, Brutum autem otiosum atque diiunctum; rursusque Ciceronem a Calvo quidem male audisse tamquam solutum et enervecem, a Bruto autem, ut ipsius verbis utar, tamquam fractum atque elumbem. si me interrogas, omnes mihi videntur verum dixisse: sed mox ad singulos veniam, nunc mihi cum universis negotium est.

19. Nam quatenus antiquorum admiratores hunc velut terminum antiquitatis constituere solent, qui usque ad Cassium**, quem reum faciunt, quem primum adfirmant flexisse ab illa vetere atque directa dicendi via, non infirmitate ingenii nec inscitia litterarum transtulisse se ad aliud dicendi genus contendo, sed iudicio et intellectu. vidit namque, ut paulo ante

Muretus, ne illa nos quondam coll. c. 21, 19) | 18, 8 istud *Bb* | 12 nitidior *Michaelis* | 14 in om. | 18 prae *Groslotius*: pro, quod servans *Schurzfleisch* magis debebat | 22 Atticus *Ursinus*: antiquus | uidetur *CF* | 24 aridum *Schulting*: attritum | 25 disinctum *Rutgersius* | 28 interrogas *CF* | 19, 2 lacunam sic explet *Vahlen*: ad Cassium [Severum eloquentiam aequali et uno tenore processisse statuunt, Cassium] quem r. f. | 4 ista *Bb* | *derecta Bährens* | 5 aliud *Andresen*: illud

dicebam, cum condicione temporum et diversitate aurium formam quoque ac speciem orationis esse mutandam. facile perfe-
 rebat prior ille populus, ut imperitus et rudis, impeditissima-
 rum orationum spatia, atque id ipsum laudabat, si dicendo quis 10
 diem eximeret. iam vero longa principiorum praeparatio et
 narrationis alte repetita series et multarum divisionum osten-
 tatio et mille argumentorum gradus, et quidquid aliud aridis-
 simis Hermagorae et Apollodori libris praecipitur, in honore
 erat; quod si quis odoratus philosophiam videretur et ex ea 15
 locum aliquem orationi suae insereret, in caelum laudibus
 ferebatur. nec mirum; erant enim haec nova et incognita,
 et ipsorum quoque oratorum paucissimi praecepta rhetorum
 aut philosophorum placita cognoverant. at hercule pervul-
 gatis iam omnibus, cum vix in cortina quisquam adsistat, quin 20
 elementis studiorum, etsi non instructus, at certe imbutus
 sit, novis et exquisitis eloquentiae itineribus opus est, per
 quae orator fastidium aurium effugiat, utique apud eos iudi-
 ces, qui vi et potestate, non iure aut legibus cognoscunt,
 nec accipiunt tempora, sed constituunt, nec expectandum 25
 habent oratorem, dum illi libeat de ipso negotio dicere, sed
 saepe ultro admonent atque alio transgredientem revocant et
 festinare se testantur.

20. Quis nunc feret oratorem de infirmitate valetudinis
 suae praefantem? qualia sunt fere principia Corvini. quis
 quinque in Verrem libros expectabit? quis de exceptione et
 formula perpetietur illa immensa volumina, quae pro M. Tul-
 lio aut Aulo Caecina legimus? praecurrit hoc tempore iudex 5
 dicentem, et nisi aut cursu argumentorum aut colore sen-
 tentiarum aut nitore et cultu descriptionum invitatus et cor-
 ruptus est, aversatur [dicentem]. vulgus quoque adsistentium

19, 9 iste *Bb* | imperitissimarum, *em. Muretus* | 10 laudi
 dabatur *F* | 12 narrationum *Spengel* | 15 adoratus | uideretur
b: uidetur *BCF* | 17 ferebantur *B* | 20 in corona *Ursinus*;
videtur à pijs basilicarum, in quibus iudicia centumvitalia habe-
bantur, significari | quin *Muretus*: qui | 21 etsi | *Acidalius* |
 25 expectantem *Bb* | 20, 3 de *om.* | 4 ista *Bb* | 5 aut] et *b* | 6
 dicentes *Bb* | 8 [dicentem] *Schele*

et adfluens et vagus auditor adsuevit iam exigere laetitia
 10 et pulchritudinem orationis; nec magis perfert in iudiciis tri-
 stem et impexam antiquitatem, quam si quis in scaena Ro-
 scii aut Turpionis Ambivii exprimere gestus velit. iam vero
 iuvenes et in ipsa studiorum incude positi, qui profectus sui
 causa oratores sectantur, non solum audire, sed etiam referre
 15 domum aliquid inlustre et dignum memoria volunt; tradunt-
 que in vicem ac saepe in colonias ac provincias suas scri-
 bunt, sive sensus aliquis arguta et brevi sententia effulsit,
 sive locus exquisito et poetico cultu enituit. exigitur enim
 iam ab oratore etiam poeticus decor, non Accii aut Pacuvii
 20 veterno inquinatus, sed ex Horatii et Virgilio et Lucani sa-
 crario prolatus. horum igitur auribus et iudiciis obtempe-
 rans nostrorum oratorum aetas pulchrior et ornatior extitit.
 neque ideo minus efficaces sunt orationes nostrae, quia ad
 aures iudicantium cum voluptate perveniunt. quid enim, si
 25 infirmiora horum temporum templa credas, quia non rudi
 caemento et informibus tegulis extruuntur, sed marmore ni-
 tent et auro radiantur?

21. Equidem fatebor vobis simpliciter me in quibusdam
 antiquorum vix risum, in quibusdam autem vix somnum te-
 nere. nec unum de populo Canuti aut Atti * * de Furnio et
 Toranio quosque alios in eodem valetudinario haec ossa et haec
 5 macies probant: ipse mihi Calvus, cum unum et viginti, ut
 puto, libros reliquerit, vix in una et altera oratiuncula satis
 facit. nec dissentire ceteros ab hoc meo iudicio video: quo-

20, 11 scenam | Q. Roscii Bötticher | 12 Ambivii Lipsius:
 aut Ambivii | 14 non CF: nec Bb | 16 et prov. b | fort. suis |
 17 sensus Muretus: in suis | 18 exigitur Lipsius: exigetur F,
 exercitur B¹, exercetur B²bC | 27 radiant Lat. Latinus | 21, 3
 unum] dicam Steuding | Ganuti BF, canuti b corr. ex sanuti;
 in loco iam insanabili supplevit Andresen ante de Furnio: 'me-
 morabo nec dicam'; Nipperdey, ut alios omittam, scripsit prae-
 cedente J. F. Gronovio: nec unum de populo nominabo, Ca-
 nutium aut Arrium vel Furnios et Toranios | 4 Coranio BCF
 | quosque alios. haec macies Gronovius: quique (om. F) alios
 ..hanc maciem C, quique alii. hanc maciem produunt Acida-
 lius | fort. valetudinario esse (vel q. alios esse) | 6 aut altera
 Puteolanus

is enim quisque Calvi in Asitium aut in Drusum legit? at
 hercule in omnium studiosorum manibus versantur accusatio-
 nes quae in Vatinius inscribuntur, ac praecipue secunda ex 10
 ista oratio; est enim verbis ornata et sententiis, auribus iudi-
 cum accommodata, ut scias ipsum quoque Calvum intellexisse
 quid melius esset, nec voluntatem ei, quo minus sublimius et
 cultius diceret, sed ingenium ac vires defuisse. quid? ex Cae-
 lianis orationibus nempe eae placent, sive universae sive 15
 partes earum, in quibus nitorem et altitudinem horum tempo-
 rum adgnoscamus. sordes autem illae verborum et hians
 compositio et inconditi sensus redolent antiquitatem; nec
 quemquam adeo antiquarium puto, ut Caelium ex ea parte
 audet qua antiquus est. concedamus sane C. Caesari, ut 20
 propter magnitudinem cogitationum et occupationes rerum
 minus in eloquentia effecerit, quam divinum eius ingenium
 ostulabat, tam hercule quam Brutum philosophiae suae re-
 nquamus; nam in orationibus minorem esse fama sua etiam
 admiratores eius fatentur: nisi forte quisquam aut Caesaris 25
 pro Decio Samnite aut Bruti pro Deiotaro rege ceterosque
 iusdem lentitudinis ac teporis libros legit, nisi qui et car-
 mina eorundem miratur. fecerunt enim et carmina et in by-
 bliothecas rettulerunt, non melius quam Cicero, sed felicius,
 quia illos fecisse pauciores sciunt. Asinius quoque, quam- 30
 quam propioribus temporibus natus sit, videtur mihi inter
 Menenios et Appios studuisse. Pacuvium certe et Accium
 non solum in tragoediis sed etiam orationibus suis expressit;
 ideo durus et siccus est. oratio autem, sicut corpus homi-
 nis, ea demum pulchra est, in qua non eminent venae nec 35

21, 8 Calvi ista in *Schulting*, *Broterius* accusationes ex
equ. versu huc transposuit | Asinium *Lipsius* | 9 omnium *Acil-*
ialius: hominum | 10 inscribuntur *Lipsius*: conscribuntur *BbC*
v. ad 15, 13), scribuntur *F* | 11 iis *b* | et verbis *Andresen* |
 3 quo minus *nos*: quo (quin *Put.*) | 15 nonne *Heumann* | uni-
 versae sive partes earum *Pithoeus*: universa parte serum | 17
 lae *F*: regulae *BbC*, hercule *Ribbeck*, reiculae *Mähly* | 25
 um forte *Classen*, nec fere *Gronovius* | 27 teporis *Lipsius*:
 temporis | 28 bybliothecas] *sic b* | 30 qui istos *Bb* | 33 in *add.*
litter

ossa numerantur, sed temperatus ac bonus sanguis implet membra et exsurgit toris ipsosque nervos rubor tegit et decor commendat. nolo Corvinum insequi, quia nec per ipsum stetit quo minus laetitiam nitoremque nostrorum temporum exprimeret, et videmus, in quantum iudicio eius vis aut animi aut ingenii suffecerit

22. Ad Ciceronem venio, cui eadem pugna cum aequalibus suis fuit, quae mihi vobiscum est. illi enim antiquos mirabantur, ipse suorum temporum eloquentiam anteponebat; nec ulla re magis oratores aetatis eiusdem praecurrit quam iudicio. primus enim excoluit orationem, primus et verbis dilectum adhibuit et compositioni artem, locos quoque laetiores attentavit et quasdam sententias invenit, utique in iis orationibus, quas iam senior et iuxta finem vitae composuit, id est, postquam magis profecerat usuque et experimentis didicerat quod optimum dicendi genus esset. nam priores eius orationes non carent vitiis antiquitatis: lentus est in principiis, longus in narrationibus, otiosus circa excessus; tarde commovetur, raro incalescit; pauci sensus apte et cum quodam lumine terminantur. nihil excerptum, nihil referre possis, et velut in rudi aedificio, firmus sane paries et duraturus, sed non satis expolitus et splendens. ego autem oratorem, sicut locupletem ac lautum patrem familiae, non eo tantum volo tecto tegi quod imbrem ac ventum arceat, sed etiam quod visum et oculos delectet; non ea solum instrui suppellectile quae necessariis usibus sufficiat, sed sit in apparatu eius et aurum et gemmae, ut sumere in manus et aspicere saepius libeat. quaedam vero procul arceantur ut iam oblitterata et olentia: nullum sit verbum

21, 37 rubore *BCF* | 38 nec *Bb*: non *CF* | 40 et videmus in quantum *Acidalius*: viderimus inquam (videmus enim in qu. *Bährens*, uberrimus in quantum . . suffecit *Heumann*) | 22, 4 eiusdem aetatis oratores *CF* | 6 delectum | 8 senior iam *BF* | 10 est | 14 apte et *Acidalius*: opt. et *B*, opt. . . . . et *b*, optet *F*, opti et *C* (apte cadunt et *Michaelis*, apte et ut oportet *Vahlen*) | 15 et] set *Michaelis* | 17 lautum *Lipsius*: laudatum | 20 suppellectili *CF* | 22 et] ut *CF* | libeat *Rud. Agricola*: liceat | 23 arcentur, em. *Lipsius* (arcentor *Bährens*) | anti-

velut rubigine infectum, nulli sensus tarda et inerti structura in morem annalium componantur; fugitet foedam et insulsam 25 scurrilitatem, variet compositionem, nec omnes clausulas uno et eodem modo determinet.

23. Nolo inridere rotam Fortunae et ius verri-
num et illud tertio quoque sensu in omnibus orationibus pro
sententia positum esse videatur. nam et haec invitus
rettuli et plura omisi, quae tamen sola mirantur atque ex-
primunt ii, qui se antiquos oratores vocant. neminem nomi- 5
nabo, genus hominum significasse contentus: sed vobis uti-
que versantur ante oculos illi, qui Lucilium pro Horatio et
Lucretium pro Virgilio legunt, quibus eloquentia Aufidi Bassi
aut Servilii Noniani ex comparatione Sisennae aut Varronis
sordet, qui rhetorum nostrorum commentarios fastidiunt 10
[oderunt], Calvi mirantur. quos more prisco apud iudicem
fabulantes non auditores sequuntur, non populus audit, vix
denique litigator perpetitur: adeo maesti et inculti illam
ipsam, quam iactant, sanitatem non firmitate, sed ieiunio con-
sequuntur. porro ne in corpore quidem valetudinem medici 15
probant, quae nimia anxietate contingit; parum est aegrum
non esse: fortem et laetum et alacrem volo. prope abest ab
infirmirate, in quo sola sanitas laudatur. vos vero, *viri* disertis-
simi, ut potestis, ut facitis, inlustrate saeculum nostrum pul-
cherrimo genere dicendi. nam et te, Messalla, video laetis- 20
sima quaeque antiquorum imitantem, et vos, Materne ac Se-
cunde, ita gravitati sensuum nitorem et cultum verborum
miscetis, ea electio inventionis, is ordo rerum, ea, quotiens
causa poscit, ubertas, ea, quotiens permittit, brevitatis, is
compositionis decor, ea sententiarum planitas est, sic expri- 25

quitatem olentia *Andresen*, exoleta *Acidalius* | 22, 24 velut
Rhenanus: uel | 27 terminet *Lipsius* | 23, 1 uerrinum *CF*: Ver-
trinum *Bb* | 2 istud *B* | 3 inuitatus | 5 vocant *Lipsius*: uoca-
bant (vocitant *Schurzfleisch*) | 7 illi nos: isti | 8 Aufidi] tui fidi
| 11 [oderunt] *Heumann*, et oderunt *b corr.* | L. Aelii *Nipper-
dey* | 13 istam *Bb* | 14 non firmitate *Acidalius*: infirmitatem
CF, infirmitatemque *Bb* | 16 nimia *J. H. A. Schulze*: animi |
18 viri *add. Acidalius* | 23 rerum ea *Wopkens*: rerum et | 24
permittitur | 25 plenitas *b corr.*, gravitas *Schulting*

mitis adfectus, sic libertatem temperatis, ut etiam si nostra iudicia malignitas et invidia tardaverit, verum de vobis dicturi sint posteri nostri.’

24. Quae cum Aper dixisset, ‘adgnoskitisne’ inquit Maternus ‘vim et ardorem Apri nostri? quo torrente, quo impetu saeculum nostrum defendit! quam copiose ac varie vexavit antiquos! quanto non solum ingenio ac spiritu, sed
 5 etiam eruditione et arte ab illis mutuatus est per quae mox ipsos incesseret! tuum tamen, Messalla, promissum immutasse non debet. neque enim defensorem antiquorum exigimus, nec quemquam nostrum, quamquam modo laudati sumus, iis quos insectatus est Aper comparamus. ac ne ipse
 10 quidem ita sentit, sed more vetere et a nostris philosophis saepe celebrato sumpsit sibi contra dicendi partes. igitur exprome nobis non laudationem antiquorum (satis enim illos fama sua laudat), sed causas cur tantum ab eloquentia eorum recesserimus, cum praesertim centum et viginti annos
 15 ab interitu Ciceronis in hunc diem effici ratio temporum collegerit.’

25. Tum Messalla: ‘sequar praescriptam a te, Materne, formam; neque enim diu contra dicendum est Apro, qui primum, ut opinor, nominis controversiam movit, tamquam parum proprie antiqui vocarentur, quos satis constat ante
 5 centum annos fuisse. mihi autem de vocabulo pugna non est; sive illos antiquos sive maiores sive quo alio mavult nomine appellet, dum modo in confesso sit eminentiorem illorum temporum eloquentiam fuisse; ne illi quidem parti sermonis eius repugno, si†cominus fatetur plures formas

24, 5 illis nos: ipsis | 8 nostrum *Acidalius*: nostrorum (*an nostrorum temporum?*) | 9 quos modo insectatus *CF* | 10 veteri, *em. Ritter cf. 19 et 28* | uestris *CF*, [nostris] *Muretus*, veteribus *Nipperdey* | 12 istos *Bb* | 13 in tantum *CF* | 14 recessimus *Bb* | fort. centum tantum et | 15 [effici] *Roersch, Rev. de l'Instr. publ. en Belge 1865 p. 301* | ratione *Schuiting* | colligitur *CF* | 25, 4 constaret *F* | 6 istos et 8 istorum *Bb* | 9 si cominus (comminus) *libri*, qua in commune *Bötticher*, qua non sine convitiis *Haase*, si comminans *Nissen inepte, ut ipsius explicatio (v. Z. f. Alt. Wiss. 1842 p. 511) satis declarat*, qua quasi convictus ipse tentavi

Accendi etiam isdem saeculis, nedum diversis extitisse. sed 10
 quo modo inter Atticos oratores primae Demostheni tribuun-
 tur, proximum [autem] locum Aeschines et Hyperides et Ly-
 sias et Lycurgus optinent, omnium autem concessu haec
 oratorum aetas maxime probatur, sic apud nos Cicero qui-
 lem ceteros eorundem temporum disertos antecessit, Cal- 15
 us autem et Asinius et Caesar et Caelius et Brutus iure et
 rioribus et sequentibus anteponuntur. nec refert quod
 iter se specie differunt, cum genere consentiant. ad-
 strictior Calvus, numerosior Asinius, splendidior Caesar,
 narior Caelius, gravior Brutus, vehementior et plenior et 20
 silentior Cicero: omnes tamen eandem sanitatem eloquentiae
 rae se ferunt, ut si omnium pariter libros in manum sumpse-
 s, scias, quamvis in diversis ingeniis, esse quandam iudicii
 voluntatis similitudinem et cognationem. nam quod invicem
 se] obrectaverunt et sunt aliqua epistulis eorum inserta, ex 25
 uibus mutua malignitas detegitur, non est oratorum vitium,
 sed hominum. nam et Calvum et Asinium et ipsum Cicero-
 em credo solitos [et invidere] et livere et ceteris humanae
 firmitatis vitiis adfici: solum inter hos arbitror Brutum non
 malignitate nec invidia, sed simpliciter et ingenue iudicium 30
 nimum sui detexisse. an ille Ciceroni invideret, qui mihi vi-
 detur ne Caesari quidem invidisse? quod ad Servium Galbam
 et C. Laelium attinet, et si quos alios antiquiorum agitare non
 destitit, non exigit defensorem, cum fatear quaedam elo-
 quentiae eorum ut nascenti adhuc nec satis, adultae defuisse. 35

26. Ceterum si omissio optimo illo et perfectissimo ge-

25, 12 [autem] Ritter | [et Lysias] Usener | 13 consensu
 Put. | 14 sic *b* corr.: sicut *BbCF* | 16 iure] si vere (suo iure
ipsius) | 18 differunt nos: differant | 18 adstrictior *Acidalius*:
 strictior | 19 nervosior *Meiser* | 21 sanctitatem, *em. Rhena-*
us | 22 prae se f. *Andresen*: serunt (praeferunt *Acidalius*,
servant Bährens) | 23 sciam | 24 cognationem *Beroaldus*: cog-
 nationem | 25 [se] et 28 [et invidere] *Nipperdey* | 28 livore
itter | 29 Brutum *Put.*: utrum (verum) | 30 invidia detrectasse
ad Ribbeck | 33 C. Caelium *F.*, C. Carbonem *Classen* | anti-
 quiorum, *em. Ped. Voss.* | Aper agitare *idem* | 34 desistit *Bero-*
aldus | defensorem res *Meiser* | 26, 1 optimo, *em. Put.*

nere eloquentiae eligenda sit forma dicendi, malim
 C. Gracchi impetum aut L. Crassi maturitatem quam c
 stros Maecenatis aut tinnitus Gallionis: adeo melius es
 5 tionem vel hirta toga induere quam fucatis et meretric
 stibus insignire. neque enim oratorius iste, immo h
 ne virilis quidem cultus est, quo plerique temporum n
 rum actores ita utuntur, ut lascivia verborum et le
 sententiarum et licentia compositionis histrionales
 10 exprimant. quodque vix auditu fas esse debeat, lau
 gloriae et ingenii loco plerique iactant cantari salt
 commentarios suos. unde oritur illa foeda et praepo
 sed tamen frequens quibusdam exclamatio, ut or
 nostri tenere dicere, histriones diserte saltare dic
 15 equidem non negaverim Cassium Severum, quem
 Aper noster nominare ausus est, si iis comparetur, q
 stea fuerunt, posse oratorem vocari, quamquam in
 parte librorum suorum plus bilis habeat quam sanguini
 mus enim contempto ordine rerum, ommissa modestia
 20 dore verborum, ipsis etiam quibus utitur armis incor
 tus et studio ferendi plerumque delectus, non pugna
 rixatur. ceterum, ut dixi, sequentibus comparatus et
 tate eruditionis et lepore urbanitatis et ipsarum viriu
 bore multum ceteros superat, quorum neminem Aper
 25 nare et velut in aciem educere sustinuit. ego autem
 ctabam, ut incusato Asinio et Caelio et Calvo aliud
 agmen produceret, plurisque vel certe totidem nomi
 ex quibus alium Ciceroni, alium Caesari, singulis
 singulos opponeremus. nunc detrectasse nominatim an

26, 3 duritatem *Kraut* | 4 orationem *Andresen*: ora
 (oratorem vel hirtam togam induere quam fucatis se
Polle) | 8 auctores *b*, auctores *B*, oratores *Ritter* | 10
Bährens, debebat *Muretus* | 13 quibusdam *Rhenanus*: sic
 clam et *C* (si dis placet *Andresen*, sicut scitis laus et
 fort. sicut scitis faventium) | 14 temere, *em. Lipsius* | 15
Wopkens: uis (*alii con. suci, viri, salis, carnis etc.*) | 2
 diis | deuctus *CF*, detectus *Lipsius* | 24 ceteros] *c*
Bährens, an eos? | 26 incurato *BbC* | 27 plerisque *CF*
C | 28 Ciceroni, alium Bruto, alium *C. Spengel* | 29 nunc
nanus: non

ratores contentus neminem sequentium laudare ausus est 30
 nisi in publicum et in commune, veritus credo, ne multos
 offenderet, si paucos excerpisset. quotus enim quisque
 scholasticorum non hac sua persuasione fruitur, ut se ante
 Ciceronem numeret, etsi plane post Gabinianum? at ego
 non verebor nominare singulos, quo facilius propositis ex- 35
 ampulis adpareat, quibus gradibus fracta sit et deminuta elo-
 quentia.'

27. 'At parce' inquit Maternus 'et potius exsolve pro-
 missum. neque enim hoc colligi desideramus, disertiores
 esse antiquos, quod apud me quidem in confesso est, sed
 causas exquirimus, quas te solitum tractare dixisti, paulo ante
 plane mitior et eloquentiae temporum nostrorum minus ira- 5
 tus, antequam te Aper offenderet maiores tuos lacescendo.'

'Non sum' inquit 'offensus Apri disputatione, nec vos
 offendi decebit, si quid forte aures vestras perstringat, cum
 elatis hanc esse eius modi sermonum legem, iudicium animi
 ultra damnum adfectus proferre.' 10

'Perge' inquit Maternus 'et cum de antiquis loquaris,
 flere antiqua libertate, a qua vel magis degeneravimus quam
 eloquentia.'

28. Cui Messala 'non reconditas, Materne, causas re-
 quiris, nec aut tibi ipsi aut huic Secundo vel huic Apro
 ignotas, etiam si mihi partes adsignatis proferendi in me-
 um quæ omnes sentimus. quis enim ignorat et eloquen- 5
 tiam et ceteras artes descivisse ab illa vetere gloria non in-

26, 31 veritum, em. Lipsius | 32 laederet b | excepisset
 Pithoeus | 34 etsi R. Schoëll: sed | 36 fracta b: freta BCF |
 37, 1 Apparate (Aparte) libri (at parce iis Michaelis, ah (a)
 parce Usener, parce Andresen, apparet Meiser) | 2 hoc F: hec
 Bb, hæc C | 4 dixisti suppl. Lipsius post ante, p. ante dixisti
 iam quidem Haase | 5 mitior et eloquentiae Schele: mitiore
 eloquentia et | minus iratus Nissen: miratus iratus | 6 inces-
 sendo Heumann | 7 Apri Vahlen: a prima (Apri illa, Apri no-
 stri, Apri mei, Apri acerrima coni. al.) | nec Put.: nam nec F,
 nam et BbC (fort. nec iam) | 8 perstringit F | 11 et om. BbC
 12 a om. | 28, 1 Cui nos: Qui Bb, Et CF | 3 Etenim iam
 a F | 5 inopia ingeniorum Fr. Jacob

opia hominum, sed desidia iuventutis et negligentia parentum et inscientia praecipientium et oblivione moris antiqui? quae mala primum in urbe nata, mox per Italiam fusa, iam in provincias manant. quamquam vestra vobis notiora sunt:

10 ego de urbe et huius propriis ac vernaculis vitiis loquar, quae natos statim excipiunt et per singulos aetatis gradus cumulantur, si prius de severitate ac disciplina maiorum circa educandos formandosque liberos pauca praedixero. nam pridem suus cuique filius, ex casta parente natus, non in cella

15 emptae nutricis, sed gremio ac sinu matris educabatur, cuius praecipua laus erat tueri domum et inservire liberis. eligebatur autem maior aliqua natu propinqua, cuius probatis spectatisque moribus omnis eiusdem familiae suboles committeretur; coram qua neque dicere fas erat quod turpe dicitur,

20 ctu, neque facere quod inhonestum factu videretur. ac non studia modo curasque, sed remissiones etiam lususque puerorum sanctitate quadam ac verecundia temperabat. sic Corneliam Gracchorum, sic Aureliam Caesaris, sic Atiam Augusti praefuisse educationibus ac produxisse principes liberos

25 accepimus. quae disciplina ac severitas eo pertinebat, ut sincera et integra et nullis pravitatibus detorta unius cuiusque natura toto statim pectore arriperet artes honestas, et sive ad rem militarem sive ad iuris scientiam sive ad eloquentiae studium inclinasset, id solum ageret, id universum

30 hauriret.

29. At nunc natus infans delegatur Graeculae alicui ancillae, cui adiungitur unus aut alter ex omnibus servis, pleurumque vilissimus nec cuiquam serio ministerio adcommo-
 tus. horum fabulis et erroribus teneri statim et rudes ani-

28, 9 in *om.* | 10 huius *Spengel*: his (eius *Meiser*) | 13 nam *Weissenborn*: iam | 14 cella *Put.*, cellā (cellula *Bährens*) | 15 sed in *Andresen* | 16 post liberis posuit *Bernhardy* verba et non. accepimus (v. 20—25), *Sauppe* sic. accepimus (v. 22—25 | 18 soboles | 19 discere | 23 Atiam *Ernesti*: Acciam | 26 nullis *Rhenanus*: in nullis | 28 rem *CF*: *om. Bb*, fort. militarem rem, cf. *H. 2, 32* | 29, 4 moribus *discipulus Classeni*, sermonibus *J. J. Cornelissen*, cf. *Minuc. Fel. 23* | et uirides (uires teneri libri, sed et uirides in b deletum; dittographiam ess

ii imbuuntur; nec quisquam in tota domo pensi habet, quid
 oram infante domino aut dicat aut faciat. quin etiam ipsi
 arentes non probitati neque modestiae parvulos adsuefaci-
 unt, sed lasciviae et dicacitati, per quae paulatim impuden-
 tia inrepat et sui alienique contemptus. iam vero propria et
 æcularia huius urbis vitia paene in utero matris concipi 10
 nihi videntur, histrionalis favor et gladiatorum equorumque
 tudia: quibus occupatus et obsessus animus quantum loci
 onis artibus relinquit? quotum quemque invenies qui domi
 quicquam aliud loquatur? quos alios adulescentulorum ser-
 mones excipimus, si quando auditoria intravimus? ne prae- 15
 ceptores quidem ullas crebriores cum auditoribus suis fabu-
 as habent; colligunt enim discipulos non severitate disci-
 plinae nec ingenii experimento, sed ambitione salutationum
 et inlecebris adulationis.

30. Transeo prima discentium elementa, in quibus et
 ipsis parum laboratur: nec in auctoribus cognoscendis nec
 in evolvenda antiquitate nec in notitia vel rerum vel homi-
 num vel temporum satis operae insumitur. sed expetuntur
 quos rhetoras vocant; quorum professio quando primum in 6
 hanc urbem introducta sit quamque nullam apud maiores no-
 tros auctoritatem habuerit, statim dicturus *prius* referam
 necesse est animum ad eam disciplinam, qua usos esse eos
 ratores accepimus, quorum infinitus labor et cotidiana me-
 litatio et in omni genere studiorum assiduae exercitationes 10
 psorum etiam continentur libris. notus est vobis utique Cice-
 onis liber, qui Brutus inscribitur, in cuius extrema parte
 nam prior commemorationem veterum oratorum habet) sua
 nitia, suos gradus, suae eloquentiae velut quandam educatio-
 nem refert: se apud Q. Mucium ius civile didicisse, apud Phi- 15

erborum et rudes facile apparet (virides statim et rudes
traut) | 29, 7 non probitati *Bährens et Vahlen*: improbitati
B¹ et al., nec probitati *bF²*, nec improbitati *CF¹* | 8 bibaci-
 ati | 13 relinquitur *CF* | inuenires *Bb* | 15 ne] nec | 30, 5 uo-
 atis *Bb 1 m.* | 6 introducta est, quam nullam *Usener* | 7 di-
 turus *Jo. Fr. Gronovius*: de curiis (decursurus *Vahlen*) | *prius*
dd. Acidalius | 11 vobis *Rhenanus*: nobis | 15 referre

lonem Academicum, apud Diodotum Stoicum omnes philosophiae partes penitus hausisse; neque iis doctoribus contentum, quorum ei copia in urbe contigerat, Achaiam quoque et Asiam peragrasset, ut omnem omnium artium varietatem complecteretur. itaque hercle in libris Ciceronis deprehendere licet, non geometriae, non musicae, non grammaticae, non denique ullius artis ingenuae scientiam ei defuisse. ille dialecticae subtilitatem, ille moralis partis utilitatem, ille rerum motus causasque cognoverat. ita est enim, optimi viri, ita: ex multa eruditione et plurimis artibus et omnium rerum scientia exundat et exuberat illa admirabilis eloquentia; neque oratoris vis et facultas, sicut ceterarum rerum, angustis et brevibus terminis cluditur, sed is est orator, qui de omni quaestione pulchre et ornate et ad persuadendum apte dicere pro dignitate rerum, ad utilitatem temporum, cum voluptate audientium possit.

31. Hoc sibi illi veteres persuaserant, ad hoc efficiendum intellegebant opus esse, non ut in rhetorum scholis declamarent, nec ut fictis nec ullo modo ad veritatem accedentibus controversiis linguam modo et vocem exercerent, sed ut iis artibus pectus implerent, in quibus de bonis ac malis, de honesto et turpi, de iusto et iniusto disputatur; haec enim est oratori subiecta ad dicendum materia. nam in iudiciis fere deaequitate, in deliberationibus *de utilitate, in laudationibus* de honestate disserimus, ita *tamen* ut plerumque haec in vicem misceantur: de quibus copiose et varie et ornate nemo dicere potest, nisi qui cognovit naturam humanam et vim virtutum pravitatemque vitiorum et *habet* intellectum eorum, quae nec in virtutibus nec in vitiis numerantur. ex his fontibus etiam illa profluunt, ut facilius iram iudicis vel instiget vel leniat, qui scit quid ira, et

30, 16 Diodorum *BbC* | 22 ingenuae artis *CF* | 23 iste *ter Bb* | 24 rerum ortus *Peerlkamp* | 26 ista *Bb* | 27 sicut scientia cet. r. *Kraut* | 31, 1 Hec *BbC* | 4 exercent | ut *Put.*: ut in | his *Bb* | 6 est enim *CF* | 8 de util. in laudat. *supplevit Ursinus* | 9 tamen *add. Acidalius* | ut haec ipsa *CF* | 12 habet *add. Schopen post intellectum* | neque. .neque *F* | 13 ista *Bb* | 14 ira et *F. Jacob*: irae (ira *Lipsius*, ira sit *Pithoeus*)

promptius ad miserationem impellat, qui scit quid sit miseri- 15
cordia et quibus animi motibus concitetur. in his artibus
exercitationibusque versatus orator, sive apud infestos sive
apud cupidos sive apud invidentes sive apud tristes sive
apud timentes dicendum habuerit, tenebit venas animorum, et
prout cuiusque natura postulabit, adhibebit manum et tempe- 20
rabit orationem, parato omni instrumento et ad omnem usum
reposito. sunt apud quos adstrictum et collectum et singula
statim argumenta concludens dicendi genus plus fidei mere-
tur: apud hos dedisse operam dialecticae proficiet. alios fu- 25
sa et aequalis et ex communibus ducta sensibus oratio ma-
gis delectat: ad hos permovendos mutuabimur a Peripateti-
cis aptos et in omnem disputationem paratos iam locos. da-
bunt Academici pugnacitatem, Plato altitudinem, Xenophon
lucunditatem; ne Epicuri quidem et Metrodori honestas
quasdam exclamationes adsumere iisque, prout res poscit, 30
uti alienum erit oratori. neque enim sapientem informamus
neque Stoicorum comitem, sed eum qui quasdam artes hau-
rire, omnes libare debet. ideoque et iuris civilis scientiam
veteres oratores comprehendebant, et grammatica musica geo-
metria imbuebantur, incidunt enim causae, plurimae quidem ac 35
paene omnes, in quibus iuris notitia desideratur, pleraeque
autem, in quibus haec quoque scientia requiritur.

32. Nec quisquam respondeat sufficere, ut ad tempus sim-
plex quiddam et uniforme doceamur. primum enim aliter
utimur propriis, aliter commodatis, longaeque interesse ma-
nere

31, 15 ad *F*: et *BbC* | 17 uersatur | 20 postulauerit *F* |
21 omnem orationem *Bb*¹ | 23 fidei *Put.*: fidem | 25 aequabi-
lis *Andresen* | 26 promouendos *Bb*, commouendos *C* | 27 aper-
tos *F* | 30 poscet *Pithoeus* | 32 comitem *Vahlen coll. Plin. N.*
H. praef. § 22 (qui locus non plane similis est): ciuitatem *B*
CF et margo *b*, artem *b*¹ (civem *Döderlein*, sectatorem *Jos.*
Fischer, informamus Stoicorum, sed *M. Haupt*) | haurire *Lip-*
sius: audire | 33 libare *Bekker*: liberaliter (libare literas *Tho-*
mas) | civilis *om. b* | 34 grammaticae musicae et geometriae (-ice
CF et corr. *Bb*) *BbCF*, em. *Rhenanus*, et del. *Wesenberg* |
36 in add. *Meiser* | pleraeque *Rhenanus*: plerumque | 37 haec
quoque *CF*: haec *Bb* (harum quoque *Schurzfleisch*) | 32, 1
sufficeret | 2 enim *Rhenanus*: autem

nifestum est, possideat quis quae profert an mutuetur. deinde
 5 ipsa multarum artium scientia etiam aliud agentes nos ornat,
 atque ubi minime credas, eminent et excellit. idque non do-
 ctus modo et prudens auditor, sed etiam populus intellegit ac
 statim ita laude prosequitur, ut legitime studuisse, ut per
 omnes eloquentiae numeros isse, ut denique oratorem esse
 10 fateatur; quem non posse aliter existere nec exitisse um-
 quam confirmo, nisi eum, qui tamquam in aciem omnibus
 armis instructus, sic in forum omnibus artibus armatus exie-
 rit. quod adeo negligitur ab horum temporum disertis, ut
 in actionibus eorum huius quoque cotidiani sermonis foeda
 15 ac pudenda vitia deprehendantur; ut ignorent leges, non te-
 neant senatus consulta, ius civitatis ultro derideant, sapien-
 tiaie vero studium et praecepta prudentium penitus reformi-
 dent. in paucissimos sensus et angustas sententias detrudunt
 eloquentiam velut expulsam regno suo, ut quae olim omnium
 20 artium domina pulcherrimo comitatu pectora implebat, nunc
 circumcisa et amputata, sine apparatu, sine honore, paene
 dixerim sine ingenuitate, quasi una ex sordidissimis artifi-
 ciiis discatur. ergo hanc primam et praecipuam causam ar-
 bitror, cur in tantum ab eloquentia antiquorum oratorum
 25 recesserimus. si testes desiderantur, quos potiores nomi-
 nabo quam apud Graecos Demosthenem, quem studiosissi-
 mum Platonis auditorem fuisse memoriae proditum est? et
 Cicero his, ut opinor, verbis refert, quidquid in eloquentia
 effecerit, id se non rhetorum officinis, sed Academiae spa-
 30 tiis consecutum. sunt aliae causae, magnae et graves, quas
 a vobis aperiri aequum est, quoniam quidem ego iam meum
 munus explevi, et quod mihi in consuetudine est, satis mul-
 tos offendi, quos, si forte haec audierint, certum habeo

§2, 9 isse *F*: isse et *BbC* | 10 aliter: alium *Andresen* |
 neque *F* | 14 huius *nos*: ius *vel* uis (ipsius *Michaelis*, cuius
 loco *malis* ipsa, vilis *Bährens*) | 15 non *CF*: nec *Bb* | 16 ius
 civile *Bährens* | 18 detrudunt *C*, ut *conieceram*: detrudant *BbF* |
 23 ergo *CF*: ego *Bb* | arbitror cur *Put.*: arbitratur (-tus) *Bb*,
 arbitror *CF* | 27 et apud Ciceronem qui his *Andresen* | 29 non
 in *Acidalius* | officinis *suppl. Haase ex Cic. Orat. § 12* | 31 a
om. | 33 quos *Pithoeus*: quod | audierint *b*

dicturos me, dum iuris et philosophiae scientiam tamquam oratori necessariam laudo, ineptiis meis plausisse.' 35

33. Et Maternus 'mihi quidem' inquit 'susceptum a te munus adeo peregissem nondum videris, ut incohasse tantum et velut vestigia ac liniamenta quaedam ostendisse videaris. nam quibus *artibus* instrui veteres oratores soliti sint, dixisti differentiamque nostrae desidiae et inscientiae adversus acerrima et fecundissima eorum studia demonstrasti: cetera expecto, ut quem ad modum ex te didici, quid aut illi scierint aut nos nesciamus, ita hoc quoque cognoscam, quibus exercitationibus iuvenes iam et forum ingressuri confirmare et alere ingenia sua soliti sint. neque enim tantum arte et scientia, sed longe magis facultate et usu eloquentiam contineri, nec tu puto abnuēs et hi significare vultu videntur.'

Deinde cum Aper quoque et Secundus idem adnuissent, Messalla quasi rursus incipiens: 'quoniam initia et semina veteris eloquentiae satis demonstrasse videor, docendo quibus artibus antiqui oratores institui erudiri soliti sint, persequar nunc exercitationes eorum. quamquam ipsis artibus haec exercitatio, nec quisquam percipere tot tam reconditas tamque varias res potest, nisi ut scientiae meditatio, meditationi facultas, facultati usus eloquentiae accedat. per quae colligitur eandem esse rationem et percipiendi quae proferas et proferendi quae perceperis. sed si cui obscuriora haec videntur isque scientiam ab exercitatione separat, illud certe concedet, instructum et plenum his artibus animum longe paratiorem ad eas exercitationes venturum, quae propriae esse oratorum videntur.

33, 2 inchoasse *bC* | 4 artibus *add. Schopen* | 5 scientiae, *em. Rhenanus* | 7 scierint *Schurzfleisch*: scirent | 9 et iam *Ernesti*, et *om. J. H. A. Schulze* | ingressi *CF* | 10 tantum *Ritter*: dum (solum *Dronke*) | inscientia *Bb* | 11 usu *add. Tyrwhitt* | 12 hi *Rhenanus*: ii | 15 videtur | 16 persequor | 17 fort. in ipsis | 18 tam *Muretus*: aut | 19 tamque *nos*: tam (ac tam *Heumann*, tam reconditas aut varias *Bährens*) | [ut] *Acidalius* | 20 usus *idem*: vis (ius) *C* | [eloquentiae] *Sawpe* | 22 perceperis *CF*: percipis *Bb* | 23 istud *Bb*, id *C* | 25 paratiorem *Lipsius*: parate *BC*, paratū *b corr.*, aperte *F* | 26 esse oratorum *Agricola*: et ornatorum (*vel* ornaturum)

34. Ergo apud maiores nostros iuvenis ille, qui foro et eloquentiae parabatur, imbutus iam domestica disciplina, refertus honestis studiis deducebatur a patre vel a propinquis ad eum oratorem, qui principem in civitate locum optinebat. hunc sectari, hunc prosequi, huius omnibus dictionibus interesse sive in iudiciis sive in contionibus aduescebat, ita ut altercationes quoque exciperet et iurgiis interesset utque sic dixerim, pugnare in proelio disceret. magnus ex hoc usus, multum constantiae, plurimum iudicii iuvenibus statim contingebat, in media luce studentibus atque inter ipsa discrimina, ubi nemo impune stulte aliquid aut contrarie dicit, quo minus et iudex respuat et adversarius exprobret, ipsi denique advocati aspernentur. igitur vera statim et incorrupta eloquentia imbuebantur; et quamquam unum sequerentur, tamen omnes eiusdem aetatis patronos in plurimis et causis et iudiciis cognoscebant; habebantque ipsius populi diversissimarum aurium copiam, ex qua facile deprehenderent, quid in quoque vel probaretur vel displiceret. ita nec praeceptor deerat, optimus quidem et electissimus, qui faciem eloquentiae, non imaginem praestaret, nec adversarii et aemuli ferro, non rudibus dimicantes, nec auditorium semper plenum, semper novum ex invidis et faventibus, ut nec bene *nec male* dicta dissimularentur. scitis enim magnam illam et duraturam eloquentiae famam non minus in diversis subselliis parari quam *in suis*; inde quin immo constantius surgere, ibi fidelius corroborari. atque hercule sub eius modi praeceptoribus iuvenis ille, de quo loquimur, oratorum discipulus, fori auditor, sectator iudiciorum, eruditus et adsuefactus alienis experimentis, cui cotidie audienti notae leges, non novi iudicum vultus, frequens in oculis consuetudo contionum, saepe cognitae populi aures, sive accu-

34, 2 praeparabatur *Ritter* | 7 excipere . . interesse, *em. Bekker* | 8 magnos | 17 ex quo *Meiser* | 21 rudibus *P. Faber*: sudibus | nec *Schele*: sed (et *Schulze*) | 22 s. novum s. plenum *B* | mixtum ex *Andresen* | 23 nec male *add. Agricola post* ut, ut nec bene dicta ignorarentur nec male dicta dissimularentur *Sauppe* | 25 in *add. Andresen*

sationem susceperat sive defensionem, solus statim et unus cuicumque causae par erat. nono decimo aetatis anno L. Crassus C. Carbonem, unoetvicensimo Caesar Dolabellam, altero et vicensimo Asinius Pollio C. Catonem, non multum aetate antecedens Calvus Vatinius iis orationibus insecuti sunt, quas hodie quoque cum admiratione legimus.

35. At nunc adolescentuli nostri deducuntur in scholas istorum, qui rhetores vocantur, quos paulo ante Ciceronis tempora extitisse nec placuisse maioribus nostris ex eo manifestum est, quod a Crasso et Domitio censoribus cludere, ut ait Cicero, ludum impudentiae iussi sunt. sed ut dicere institueram, deducuntur in scholas, in quibus non facile dixerim utrumne locus ipse an condiscipuli an genus studiorum plus mali ingenii adferant. nam in loco nihil reverentiae est, in quem nemo nisi aequae imperitus intret; in condiscipulis nihil profectus, cum pueri inter pueros et adolescentuli inter adolescentulos pari securitate et dicant et audiantur; ipsae vero exercitationes magna ex parte contrariae. nempe enim duo genera materiarum apud rhetoras tractantur, suasoriae et controversiae. ex his suasoriae quidem, tamquam plane leviores et minus prudentiae exigentes, pueris delegantur, controversiae robustioribus assignantur, quales, per fidem, et quam incredibiliter compositae! sequitur autem, ut materiae abhorrenti a veritate declamatio quoque adhibeatur. sic fit ut tyrannidarum praemia aut vitiatarum electiones aut pestilentiae remedia aut incesta matrum aut quidquid in schola cotidie agitur, in foro

84, 33 XVIII] uno et vicesimo *Nipperdey Philol. XIX, 577* | 34 uno] tertio *Pichena* | 37 hodieque *CF* | 35, 1 scholas istorum *Haupt*: seni (se in *F*, sem *C*, scenam *b corr.*) scholasticorum *BbCF* | 4 a *Michaelis*: *M.* | 6 in *add. Schurzfleisch* | 9 est (vel scilicet) *Acidalius*: sed (*om. Ernesti*) | intret *Nipperdey*: intrat | 13 rhetores *bC* | 14 iis *F* | 15 quidem *b corr.*: quid (quidem *F*, quod *C*) etsi *libri* | 16 deleguntur | 17 per fidem *CF*: perfidie *Bb* | 19 post quoque *alii aliud suppleverunt*, velut similis, par, eadem, vassa etc. sed videtur declamatio hic proprie de oratione fucata, qualis est abhorrens a veritate, dicta esse | 21 quidquid aliud *Andresen*, at cf. c. 17, 21

vel raro vel numquam, ingentibus verbis persequantur: cum ad veros iudices ventum * * *

36. * * * rem cogitant. nihil humile vel abiectum eloqui poterat. magna eloquentia, sicut flamma, materia alitur et motibus excitatur et urendo clarescit. eadem ratio in nostra quoque civitate antiquorum eloquentiam provexit. nam
 5 etsi horum quoque temporum oratores ea consecuti sunt, quae composita et quieta et beata re publica tribui fas erat, tamen illa perturbatione ac licentia plura sibi adsequi videbantur, cum mixtis omnibus et moderatore uno carentibus tantum quisque orator saperet, quantum erranti populo per-
 10 suadere poterat. hinc leges assiduae et populare nomen, hinc contiones magistratuum paene pernoctantium in rostris, hinc accusationes potentium reorum et adsignatae etiam domibus inimicitiae, hinc procerum factiones et assidua senatus adversus plebem certamina. quae singula etsi distrahebant
 15 rem publicam, exercebant tamen illorum temporum eloquentiam et magnis cumulare praemiis videbantur, quia quanto quisque plus dicendo poterat, tanto facilius honores adsequeretur, tanto magis in ipsis honoribus collegas suos anteibat, tanto plus apud principes gratiae, plus auctoritatis
 20 apud patres, plus notitiae ac nominis apud plebem parabat. hi clientelis etiam exterarum nationum redundabant, hos ituri in provincias magistratus reverebantur, hos reversi colebant, hos et praeturae et consulatus vocare ultro videbantur, hi ne privati quidem sine potestate erant, cum et popu-
 25 lum et senatum consilio et auctoritate regerent. quin immo sibi ipsi persuaserant neminem sine eloquentia aut adsequi posse in civitate aut tueri conspicuum et eminentem locum. nec mirum, cum etiam inviti ad populum producerentur, cum

35, 22 persequantur *Put.*: prosequuntur | 23 ventum] 'Hic desunt sex pagelle' *B* et similiter *b* in marg.; in *CF* est lacuna | 36, 1 cogitare *CF*, fort. cogitaret | vel] nihil *CF* | 6 fas non *Schulting*, nefas *Andresen* | 7 illi *Gutmann* | 9 persuaderi, em. *Heumann* | 12 rerum* *Bb*¹ *CF* | 16 stimulare *Cornelissen coll. c. 37 in.* | 20 parabat *Pithoeus*: probabat | 26 ipsi om. *b*, fort. quin omnes sibi persuaserant

parum esset in senatu breviter censere, nisi quis ingenio et eloquentia sententiam suam tueretur, cum in aliquam invisi-
diam aut crimen vocati sua voce respondendum haberent, cum testimonia quoque in iudiciis non absentes nec per tabellam dare, sed coram et praesentes dicere cogentur. ita ad summa eloquentiae praemia magna etiam necessitas accedebat, et quo modo disertum haberi pulchrum et gloriosum, sic contra mutum et elinguem videri deforme habebatur.

37. Ergo non minus rubore quam praemiis stimulabantur, ne clientulorum loco potius quam patronorum numerarentur, ne traditae a maioribus necessitudines ad alios transirent, ne tamquam inertes et non suffecturi honoribus aut non impetrarent aut impetratos male tuerentur. nescio an venerint in manus vestras haec vetera, quae et in antiquariorum bybliotheccis adhuc manent et cum maxime a Muciano contrahuntur, ac iam undecim, ut opinor, Actorum libris et tribus Epistularum composita et edita sunt. ex his intellegi potest Cn. Pompeium et M. Crassum non viribus modo et armis, sed ingenio quoque et oratione valuisse; Lentulos et Metellos et Lucullos et Curiones et ceteram procerum manum multum in his studiis operae curaque posuisse, nec quemquam illis temporibus magnam potentiam sine aliqua eloquentia consecutum. his accedebat splendor reorum et magnitudo causarum, quae et ipsa plurimum eloquentiae praestant. nam multum interest, utrumne de farto aut formula et interdicto dicendum habeas, an de ambitu comitiorum, expilatis sociis et civibus trucidatis. quae mala sicut non

36, 29 quis *Lipsius*: qui (nisi quis breviter dictum est pro illo: sed deberet quisque tueri) | 30 tuerentur *b* | 32 iudiciis *Heumann*: publicis (publicis causis *Bährens*, iudiciis publicis *R. Agricola*) | 35 quomodo. sic *Acidalius*: commoda. sed | 37, 1 stipulabantur, *em. Rhenanus* | 3 transissent, *em. Lipsius* | 4 honores *Schopen* | 6 vetera volumina *Andresen* | [et] *Heumann* | antiquariorum *Schurzfleisch*: antiquiorum *F*, antiquorum *BbC* | 7 bybliotheccis *BCF* | 9 iis *F* | 16 causarum] curarum *Bb¹* | 17 praestabant *B¹* | 19 de expilatis *CF* | civibus *Ps-teolanus*: comitibus

20 accidere melius est isque optimus civitatis status habendus
 est, in quo nihil tale patimur, ita cum acciderent, ingentem
 eloquentiae materiam subministrabant. crescit enim cum
 amplitudine rerum vis ingenii, nec quisquam claram et in-
 lustrem orationem efficere potest nisi qui causam parem in-
 25 venit. non, opinor, Demosthenem orationes inlustrant, quas
 adversus tutores suos composuit, nec Ciceronem magnum
 oratorem P. Quintius defensus aut Licinius Archias faciunt
 Catilina et Milo et Verres et Antonius hanc illi famam cir-
 cumdederunt, non quia tanti fuerit rei publicae malos ferro
 30 cives, ut uberem ad dicendum materiam oratores haberent
 sed, ut subinde admoneo, quaestionis meminerimus scia-
 musque nos de ea re loqui, quae facilius turbidis et inquieti
 temporibus existit. quis ignorat utilius ac melius esse fru-
 pace quam bello vexari? plures tamen bonos proeliatore
 35 bella quam pax ferunt. similis eloquentiae condicio. nan-
 quo saepius steterit tamquam in acie quoque plures et in-
 tulerit ictus et exceperit quoque maiores adversarios acrio-
 resque pugnas sibi ipsa desumpserit, tanto altior et excelsio
 et illis nobilitata discriminibus in ore hominum agit, quorum
 40 ea natura est, ut securi ipsi spectare aliena pericula velint

38. Transeo ad formam et consuetudinem veterum iu-
 dicio. quae etsi nunc aptior extiterit, eloquentiam ta-
 men illud forum magis exercebat, in quo nemo intra paucis-
 simas perorare horas cogebatur et liberae comprehendina

37, 20 est om. CF | 29 fuerit Nissen: fuit | rei p. Heu-
 mann: rem p. | 33 existit Lipsius: extitit | 37 maiores adver-
 sarios acrioresque p. sibi ipsa Bötticher: maior aduersarius et
 (eo CF) acrior qui pugnas sibi ipsas | 39 nobilitata Latinus
 nobilitatus (-tis b¹, -te C) libri; cf. nos in Mus. rhen. 28, 50:
 | discriminibus Lipsius: criminibus | 40 securi ipsi Bährens
 secura | spectare a. pericula supplevit Vahlen, aliorum cerneret
 pericula Bährens (ut secura nolint Rhenanus, ut dubia laudent
 secura nolint R. Agricola, ut ancipitia, non secura velint
 Schopen) | 38, 1 [veterum] Andresen | 2 extiterit Walther: es
 ita erit (est veritati R. Agricola, existimatur Acidalius) | elo-
 quentia, em. Agricola | 4 horas hic supplevi, om. BbC, sed addo
 in B super paucissimas, paucissimas s. (i. e. scil.) horas F

tiones erant et modum dicendi sibi quisque sumebat et numerus neque dierum neque patronorum finiebatur. primus haec tertio consulatu Cn. Pompeius adstrinxit imposuitque veluti frenos eloquentiae, ita tamen ut omnia in foro, omnia legibus, omnia apud praetores gererentur: apud quos quanto maiora negotia olim exerceri solita sint, quod maius argumentum est quam quod causae centumvirales, quae nunc primum optinent locum, adeo splendore aliorum iudiciorum obruebantur, ut neque Ciceronis neque Caesaris neque Bruti neque Caelii neque Calvi, non denique ullius magni oratoris liber apud centumviros dictus legatur, exceptis orationibus 15 Asinii, quae pro heredibus Urbiniae inscribuntur, ab ipso tamen Pollione mediis divi Augusti temporibus habitae, postquam longa temporum quies et continuum populi otium et assidua senatus tranquillitas et maxime principis disciplina ipsam quoque eloquentiam sicut omnia alia pacaverat. 20

39. Parvum et ridiculum fortasse videatur quod dicturus sum, dicam tamen, vel ideo ut ridear. quantum humilitatis putamus eloquentiae attulisse paenulas istas, quibus adstricti et velut inclusi cum iudicibus fabulamur? quantum virium detraxisse orationi auditoria et tabularia credimus, in 5 quibus iam fere plurimae causae explicantur? nam quo modo nobiles equos cursus et spatia probant, sic est aliquis oratorum campus, per quem nisi liberi et soluti ferantur, debilitatur ac frangitur eloquentia. ipsam quin immo curam et diligentis stili anxietatem contrariam experimur, quia saepe 10 interrogat iudex, quando incipias, et ex interrogatione eius incipiendum est. frequenter probationibus et testibus silentium inpatiens indicit. unus inter haec dicenti aut alter adsistit, et res velut in solitudine agitur. oratori autem clamore plausuque opus est et velut quodam teatro; qualia 15

38, 5 dicendo | 7 haec *CF*: hic *Bb* | 12 aliquorum *Bb* (illorum *H. Meyer*) | 16 Urbiniae *Lipsius*: *Vruie B*, *Vriuę CF*, *urbineę b* | 19 maxime *Haase*: maxima *Bb*, maximi *CF* | 20 alia *om. Bb* | depacauerat *B*, deparauerat *b* | 39, 1 videatur *Orelli*: videtur (videbitur *Ursinus*) *cf. 16, 26. Ann. VI, 8* | 2 rideatur *CF* | 13 inpatiens *Haupt*: patronus (praetor *Orelli*,

cotidie antiquis oratoribus contingebant, cum tot pariter ac tam nobiles forum coartarent, cum clientelae quoque ac tribus ac municipiorum etiam legationes ac pars Italiae periclitantibus adstiteret, cum in plerisque iudiciis crederet populus Romanus sua interesse quid iudicaretur. satis constat C. Cornelium et M. Scaurum et T. Milonem et L. Bestiam et P. Vatinius concursu totius civitatis et accusatos et defensos, ut frigidissimos quoque oratores ipsa certantis populi studia excitare et incendere potuerint. itaque hercule eius modi libri extant, ut ipsi quoque qui egerunt non aliis magis orationibus censeantur.

40. Iam vero contiones assiduae et datum ius potentissimum quemque vexandi atque ipsa inimicitiarum gloria, cum se plurimi disertorum ne a Publico quidem Scipione aut L. Sulla aut Cn. Pompeio abstinere, et ad incessendos principes viros, ut est natura invidiae, populi quoque ut histriones auribus uterentur, quantum ardorem ingeniis, quas oratoribus faces admovebant! non de otiosa et quieta re loquimur et quae probitate et modestia gaudeat, sed est magna illa et notabiles eloquentia alumna licentiae, quam stulti libertatem vocant, comes seditionum, effrenati populi incitamentum, sine obsequio, sine veritate, contumax, temeraria, adrogans, quae in bene constitutis civitatibus non oritur. quem enim oratorem Lacedaemonium, quem Cretensem accepimus? quarum civitatum severissima disciplina

importunus *Weissenborn*, fort. protinus vel ultro coll. c. 19 extr. | 39, 17 nobiles homines *Orelli* | 19 assisterent *Rhenanus* | 25 qui legerunt non a. m. o. accendantur *Andresen* | 40, 4 L. add. *Ritter* | 5 ut histr.] et histr. (populi poetae quoque et histriones aur. *Vahlen*, histriones quoque populi auribus *Acidalius*, populi quoque ut plebis pronis auribus *Weissenborn*, populi pronis ut histriones a. ipse *tentavi*, ut est natura populi, invidiae quoque et irrisiois artibus *Bezenberger*) | 7 non enim *Muretus*, ante non *Heumannus lacunam statuit probante Andreseno* | 10 vocant *Heumann*: vocabant (vocitant *Hess*) | fomes *Acidalius* | 11 veritate *Steiner*: servitute (severitate *Pithoeus*, virtute *Wittich*) | 14 accipimus *Bb*

et severissimae leges traduntur. ne Macedonum quidem ac 15
 Persarum aut ullius gentis, quae certo imperio contenta fue-
 rit, eloquentiam novimus. Rhodii quidam, plurimi Athenien-
 ses oratores extiterunt, apud quos omnia populus, omnia
 imperiti, omnia, ut sic dixerim, omnes poterant. nostra
 quoque civitas, donec erravit, donec se partibus et dissen- 20
 sionibus et discordiis confecit, donec nulla fuit in foro pax,
 nulla in senatu concordia, nulla in iudiciis moderatio, nulla
 superiorum reverentia, nullus magistratum modus, tulit
 sine dubio valentiorum eloquentiam, sicut indomitus ager
 habet quasdam herbas laetiores. sed nec tanti rei publicae 25
 Gracchorum eloquentia fuit, ut pateretur et leges, nec bene
 famam eloquentiae Cicero tali exitu pensavit.

41. Sic quoque quod superest antiqui oratoribus fori
 non emendatae nec usque ad votum compositae civitatis
 argumentum est. quis enim nos advocat nisi aut nocens aut
 miser? quod municipium in clientelam nostram venit, nisi
 quod aut vicinus populus aut domestica discordia agitat? 5
 quam provinciam tuemur nisi spoliata vexataque? atqui
 melius fuisset non queri quam vindicari. quod si inveniretur
 aliqua civitas, in qua nemo peccaret, supervacuum esset in-
 ter innocentes orator sicut inter sanos medicus. quo modo
 enim minimum usus minimumque profectus ars medentis ha- 10
 bet in iis gentibus, quae firmissima valetudine ac saluberri-
 mis corporibus utuntur, sic minor oratorum honor obscurior-
 que gloria est inter bonos mores et in obsequium regentis
 paratos. quid enim opus est longis in senatu sententiis, cum
 optimi cito consentiant? quid multis apud populum contio- 15

40, 15 sanctissimae leges *Schle* | 16 illius | 24 sicuti do-
 mitus (sicuti indomitus *Put.*) | 25 latiores, *em. Rhenanus* | tanti
idem: tuta | 27 famam *Muretus*: formam | 41, 1 antiqui o. fori
Spengel: antiquis oratoribus forum (horum *F¹*) *libri*, antiqui
 oratoribus horum temporum *Bährens*, *fort.* antiquorum orato-
 ribus operum | 2 emendatae *Lipsius*: emendare *C* | 3 quis
 enim *F*: quid enim (quidem *B¹*) quod nemo *Bb* | 4 clientelam
Pithoeus: civitatem | 10 enim *Heumann*: inde *Bb*, tamen
CF (autem *Michaelis*) | 12 honor *Orelli*: horum (*om. Rhenanus*) | 15 optima, *em. Rhenanus*

nibus, cum de re publica non imperiti et multi deliberent, sed sapientissimus et unus? quid voluntariis accusationibus, cum tam raro et tam parce peccetur? quid invidiosis et excedentibus modum defensionibus, cum clementia cognoscen-
 20 tis obviam periclitantibus eat? credite, optimi et in quantum opus est disertissimi viri, si aut vos prioribus saeculis aut illi, quos miramur, his nati essent, ac deus aliquis vitas ac [vestra] tempora repente mutasset, nec vobis summa illa laus et gloria in eloquentia neque illis modus et temperamentum
 25 defuisset: nunc, quoniam nemo eodem tempore adsequi potest magnam famam et magnam quietem, bono saeculi sui quisque citra obtrectationem alterius utatur.'

42. Finierat Maternus, cum Messalla: 'erant quibus contra dicerem, erant de quibus plura dici vellem, nisi iam dies esset exactus.' 'fiet' inquit Maternus 'postea arbitrato tuo, et si qua tibi obscura in hoc meo sermone visa sunt, de iis
 5 rursus conferemus.' ac simul adsurgens et Aprum complexus 'ego' inquit 'te poetis, Messalla autem antiquariis criminabimur.' 'at ego vos rhetoribus et scholasticis' inquit.

Cum adrisissent, discessimus.

41, 22 illi nos: isti | 23 tempora vestra *Haase*, vitas vestras ac temp. *Bekker*, nos uestra *inclusimus* | 42, 6 autem *Weissenborn*: cum libri, om. *Puteolanus*.

	M. 3		M. 3
Homeri carm. ed. Dindorf. Ed. V cur. Hentze. Iliad. 3 partes . . .	1.50	Plato edd. Hermann-Wohlrab. 6 voll. (= 15 fasc.)	10.50
— — — — — Odyssea. 3 partes . . .	1.50	Plautus edd. Goetz-Schoell. Fasc. I. Amph. Asin. Aulul.	1.50
— — — — — ed. Ludwich. Odys. 2 voll. Ed. min. Utrumque vol.	— .75	— — — — — Fasc. II. Bacch. Capt. Cas.	1.20
Horatius ed. Müller. Ed. II maior . . .	1.—	— — — — — ed. Frickeisen. Vol. I. Amph. Capt. Mil. gl. Rud. Trin.	1.50
— — — — — Ed. II minor	— .75	— — — — — Vol. II. Asin. Bacch. Curc. Pseud. Stich.	1.20
Hyginus Grammaticus ed. Gemoll. . . .	— .75	— — — — — Singulae comediae	— .45
Hymni Homeric ed. Baumelster	— .75	— — — — — nat. hist. edd. Jan-Mayhoff. 6 voll.	1.20
Hyperides ed. Blass. Ed. II.	1.35	Plinius et Gargilius Mart. ed. Ross 2.70	
Iamblich Protrepticus ed. Pistelli . . .	1.80	Plotinus ed. Voikmann. 2 voll.	9.—
— — — — — de mathematica scient. ed. Festa	1.80	Plutarchi vitae ed. Sintenis. 5 voll. (= 14 fasc.)	8.40
Illadis carmina ed. Koechly	3.—	— — — — — mor. ed. Bernardakis. Vol. I-IV	12.—
Incerti auctoris lib. de Constantino Magno ed. Heydenreich	— .60	Poetae lat. min. ed. Baehrens. 6 voll.	20.10
Iosephus, Fl., ed. Naber. Vol. I-IV	13.20	Poetarum Rom. fragm. ed. Baehrens	4.20
Ismaens ed. Schelske	1.20	Polemon ed. Hinck	1.—
Isocrates edd. Benseler-Blass. Ed. II. 2 voll.	2.70	Polyaenus edd. Wölgstin-Melber. Ed. II	7.50
Iuliani imp. op. ed. Herlein. 2 voll. . . .	6.75	Polybius edd. Büttner-Dindorf. 4 voll.	13.50
Iurisprudentiae antustinianae re- liquiae ed. Huschke. Ed. V	6.75	Pomponius Mela rec. Frick	1.20
— — — — — Indices ed. Fabricius	1.80	Porphyrio ed. Meyer	4.20
— — — — — Supplementum (Bruchstücke a. Schrift. röm. Jurist. Von Huschke)	— .75	Porphyrii op. sel. ed. Nauck. Ed. II	3.—
Iustitiani institut. ed. Huschke	1.—	Proclus ed. Friedlein	6.75
— — — — — novellae ed. Zachariae. 2 voll.	10.50	Propertius ed. Müller	— .60
— — — — — appendix I. M. — .60 II.	1.20	Quintilian inst. ed. Bonnell. 2 voll.	2.40
Iustinus ed. Josp. Editio minor	— .90	— — — — — lib. X. ed. Halm	— .30
— — — — — ed. Rühl	1.50	— — — — — declamationes ed. Ritter	4.80
Iuvenalis ed. Hermann	— .45	Quintus Smyrn. ed. Zimmermann	3.60
Iuvenal libb. evang. ed. Marold	1.80	Resum nat. script. Graeci ed. Keller. I	2.70
Livius edd. Wetzenborn-Müller. 6 voll. Vol. I-IV = 8 fasc.; sing. fasc.	6.—	Rhetores Graeci ed. Spengel. 3 voll. Vol. I, 1 ed. Roemer.	2.10
— — — — — lib. I et II	— .45	— — — — — Vol. II, III. utrumque vol.	3.—
Lucani de bello civ. libb. ed. Hostus	3.60	Rutilius Namatianus ed. Müller	— .75
Lucianus ed. Jacobits. 3 vll. (= 6 ppt.)	6.30	Sallustius ed. Eusner	— .45
Lucretius ed. Bernays	1.50	Scribonii Largi comp. ed. Helmreich	1.80
Lycophron ed. Kinkel	1.80	Scriptores historiae Augustae ed. Peter. 2 voll. Ed. II	7.50
Lycurgus ed. Schelske	— .60	— — — — — erotici Graeci ed. Hercher. 2 voll.	7.50
Lydus ed. Wachsmuth	2.70	— — — — — metrici Graeci ed. Westphal. Vol. I	2.70
Lysias ed. Schelske. Ed. II.	1.20	— — — — — metrologici ed. Hultsch. 2 voll.	5.10
Macrobius ed. Eysenhardt. Ed. II.	6.—	Senecae op. philos. ed. Haase. 3 voll.	7.80
Manethon ed. Koechly	1.50	— — — — — trag. edd. Peiper et Richter	4.50
Marcellus ed. Helmreich	3.60	— — — — — scripta rhetor. ed. Kiessling	4.50
Martialis ed. Gilbert	2.40	Sili Italici Punica ed. Bauer. 2 voll.	4.80
Martianus Capella ed. Eysenhardt	4.50	Sillographi Graeci v.: Corpusculum	
Maximus et Ammon ed. Ludwich	1.80	Simeo Sethus ed. Langkavel	1.80
Minucius Felix ed. Baehrens	1.35	Sophocles edd. Dindf-Mekler. Ed. VI	1.50
Nicephori opusc. hist. ed. de Boor.	3.30	— — — — — Singulae tragoediae	— .30
Nicomachus ed. Hocke	1.80	[— —] Scholia in Sophoclis trag. vetera ed. Papageorgius	4.80
Nonnus ed. Koechly. 2 voll.	9.—	Soranus ed. Rose	4.80
— — — — — paraphrasis ed. Scheindler	4.50	Statius edd. Baehrens et Kuhnmann. 2 vll.	7.35
Onesandros ed. Koechly	1.20	Stobaei floril. ed. Meineke. 4 voll.	9.60
Orosius ed. Zangemeister	3.—	— — — — — eclogae ed. Meineke. 2 voll.	6.—
Ovidius edd. Merkel-Ewald. 3 voll.	2.90	Strabo ed. Meineke. 3 voll.	6.—
— — — — — Tristia M. — .45. Fasti	— .60	Suetonius ed. Roth	1.50
— — — — — metamorphoson del. ed. Pötte	— .60	Syrianus ed. Rabe. 2 voll.	3.20
Panegyrici latini XII ed. Baehrens	3.60	Tacitus ed. Hatm. 2 voll. Ed. IV.	2.40
Pansanias ed. Schubart. 2 voll.	3.80	— — — — — Vol. I. Annales. Uterque fasc.	— .75
Pelagonii ars veterinaria ed. Ihm.	2.40	— — — — — II. Fasc. I. Historiae	— .75
Persius ed. Hermann	— .30	— — — — — II. — II. Germ., Agric., dial.	— .45
Phaedrus ed. Müller	— .30	Terentius ed. Fleckeisen	1.20
Philodemi vol. rhetorica ed. Sudhaus	4.—	[—] Scholia Terentiana ed. Schlee	2.—
— — — — — de musica libri ed. Kenke	1.50		
Philostrati opera ed. Kayser. 2 voll. imag. edd. Bendorf et Schenkt	8.25		
Pindarus ed. Christ	2.80		
	1.—		

Testamentum, novum, graece ed. <i>M. A.</i>	Xenophontis institutio Cyri ed. <i>Hug.</i> <i>M. A.</i>
Buttmans Edd. IV. 2.25	Ed. min. <i>M.</i> — .90. Ed. mai. . . 1.50
Theomistius ed. <i>Spengel.</i> 2 voll. . . 6.—	— commentar. ed. <i>Gilbert.</i> Ed. min. . . 45
Theodorus Prodromus ed. <i>Hercher</i> —.50	— Ed. maior . . . . . 1.—
Theon Smyrnaeus ed. <i>Hiller</i> . . . 3.—	— scripta min. ed. <i>Dindorf</i> . . . —.90
Theophrastus ed. <i>Wimmer.</i> 3 voll. 6.60	Zenaras ed. <i>Dindorf.</i> 6 voll. . . . 19.50
Theophylacti historiae ed. <i>de Boor</i> 6.—	
Thucydides ed. <i>Boehme.</i> 2 voll. . . 2.40	Bibliotheca scriptorum medii aevi Teubneriana.
Tibullus ed. <i>Müller.</i> . . . . . —.30	Albertus Trollus ed. <i>Marsdorf</i> . . 3.—
Ulpianus ed. <i>Huscäke.</i> Ed. V. . . . —.75	Amarcius, Sextus, ed. <i>Manitius</i> . . 2.25
Valerius Flaccus ed. <i>Baehrens</i> . . 1.50	Canabuzes, Ioannes, ed. <i>Lehnerat</i> 1.80
— Iulius ed. <i>Kuebler</i> 2.70	Christus patiens ed. <i>Brants</i> 2.25
— Maximus ed. <i>Kempf</i> 4.50	Comoediae Horatianae III ed. <i>Jahnke</i> 1.20
Varronis rer. rusticae libb. ed. <i>Keil.</i> 1.50	Guillelmi Bles. Alda ed. <i>Lohmeyer</i> —.80
Vegetius ed. <i>Lang.</i> Ed. II. 3.90	Thiofridi vita Willibr. ed. <i>Rosberg</i> 1.80
Velleius Paterculus ed. <i>Haase</i> . . —.60	Vitae sanct. IX metr. ed. <i>Harster.</i> 3.—
— ed. <i>Halm</i> . . . . . 1.—	Bibliotheca scriptorum latinorum recentioris aetatis Teubneriana.
Vergilius Maro ed. <i>Ribbeck.</i> . . . 1.35	Manutii epist. sel. ed. <i>Fickscherer</i> 1.50
— Bucolica et Georgica . . . . . —.45	Mureti, M. A., scripta selecta. Ed. <i>L. Frey.</i> Vol. I et II. . . à 1.20
— Aeneis . . . . . —.90	Ruhnkenii, D., elogium Tiberii Hemsterhusii. Ed. <i>I. Frey</i> . . . —.45
— ed. <i>Güthling.</i> 2 voll. Vol. I. Bucolica et Georgica . . . . . —.45	
— Vol. II. Aeneis . . . . . —.90	
— grammaticus ed. <i>Huemer</i> 2.40	
Xenophontis expeditio Cyri ed. <i>Hug.</i> Ed. min. <i>M.</i> —.75. Ed. mai. . . 1.20	
— hist. Graeca ed. <i>Keller.</i> Ed. min. —.90	

Verlag von B. G. Teubner in Leipzig.

- Griechisches Schulwörterbuch. Von G. E. Benseler und K. Schenkl. 2 Bände. gr. Lex.-8.
 I. Griechisch-Deutsch. Von G. E. Benseler. 9. Aufl. Von Georg Autenrieth. 1891. geh. 6 *M.* 75 *h.*
 II. Deutsch-Griechisch. Von K. Schenkl. 4. Aufl. 1884. geh. 9 *M.*
- Lateinisches Schulwörterbuch. Von F. A. Heinichen. 2 Bände. gr. Lex.-8.
 I. Lateinisch-Deutsch. 5. Aufl. von A. Draeger. 1887. geh. 6 *M.*
 II. Deutsch-Lateinisch. 4. Aufl. von A. Draeger. 1883. geh. 5 *M.*
- Wörterbuch zu den Homerischen Gedichten. Von G. Autenrieth. 7. Auflage. gr. 8. 1893. geh. 3 *M.*
- Wörterbuch zu Xenophons Anabasis. Von F. Vollbrecht. 7. Aufl. gr. 8. 1891. geh. 1 *M.* 80 *h.*
- Wörterbuch zu Xenophons Hellenika. Von K. Thiemann. 2. Aufl. gr. 8. 1888. geh. 1 *M.* 50 *h.*
- Schulwörterbuch zu C. J. Cäsar. Von H. Ebeling. 4. Auflage, von R. Schneider. gr. 8. 1892. geh. 1 *M.*
- Wörterbuch zu den Lebensbeschreibungen des Cornelius Nepos. Von H. Haacke. 12. Aufl. 8. 1893. geh. 1 *M.* Mit dem Texte des Nepos 1 *M.* 20 *h.*
- Nepos-Vocabular. Von E. Schaefer. 3 Teile. Kart. je 40 *h.*
 (I. Teil. 4. Aufl., II. Teil. 2. Aufl., III. Teil. 2. Aufl.)
- Wörterbuch zu Ovids Metamorphosen. Von J. Siebelis. Fünfte Auflage, von Fr. Polle. gr. 8. 1893. geh. 2 *M.* 70 *h.*
- Wörterbuch zu den Fabeln des Phädrus. Von A. Schaubach. 8. Aufl. 8. 1888. geh. 60 *h.* Mit dem Texte des Phädrus 90 *h.*
- Wörterbuch zu Siebelis' tirocinium poeticum. Von A. Schaubach. 9. Aufl. gr. 8. 1891. geh. 45 *h.*

Lt 1.212.10
Libri qui supersunt.
Widener Library

006995107

3 2044 085 233 468